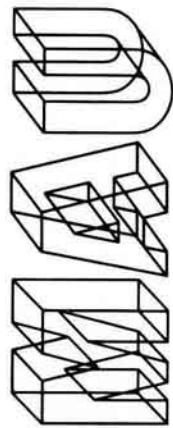

Afrički muzički instrumenti

Andrijana Gojković

Design Saveita i Slobodan Mašić
Studio Structure, Beograd
Photo Vladimir Popović

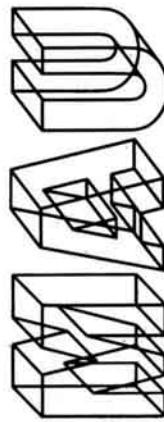

**MUZEJ AFRIČKE UMETNOSTI
MUSEUM OF AFRICAN ARTS**

Zbirka Vede i dr Zdravka Pečara
Collection of Veda and Dr Zdravko Pečar

Afrički muzički instrumenti

Andrijana Gojković

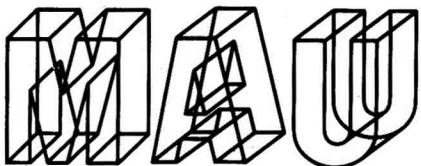

**MUZEJ AFRIČKE UMETNOSTI
MUSEUM OF AFRICAN ARTS**

Zbirka Vede i dr Zdravka Pečara
Collection of Veda and Dr Zdravko Pečar

Izdavanje knjige *Afrički muzički instrumenti* omogućila je
Gradska samoupravna interesna zajednica kulture Beograda.

Recenzent:
prof. dr Đurđica Petrović

Izdavač:
Muzej afričke umetnosti
Zbirka Vede i dr Zdravka Pečara
Beograd 11000
Andre Nikolića 14
Za izdavača:
Jelena Aranđelović-Lazić

Korektor:
Mara Goldštajn
Štampa:
Forum, Novi Sad
Štampanje ove knjige
završeno je juna 1987. godine

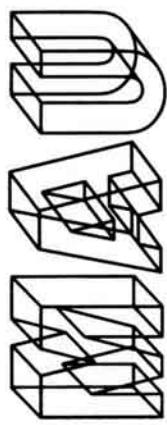
Design:
Saveta i Slobodan Mašić
Photo:
Branislav Nikolić
Realizacija:
Studio Structure, Beograd

3 AFRIČKI MUZIČKI INSTRUMENTI

Design Saveta i Slobodan Mašić
Studio Structure, Beograd
Photo Vladimir Popović

Afrički muzički instrumenti

Andrijana Gojković

MUZEJ AFRIČKE UMETNOSTI
MUSEUM OF AFRICAN ARTS

Zbirka Vede i dr Zdravka Pečara
Collection of Veda and Dr Zdravko Pečar

SADRŽAJ

AFRIČKI MUZIČKI INSTRUMENTI	7
Idiofoni instrumenti	17
<i>Idiofoni kod kojih se zvuk proizvodi udarom</i>	17
Ksilofon	17
Zvono	20
Udaraljke	22
Perkusioni disk	24
<i>Idiofoni kod kojih se zvuk proizvodi treskanjem</i>	25
Zvečke	25
Zvečke sa unutrašnjim proizvođenjem zvuka	26
Zvečke sa spoljašnjim proizvođenjem zvuka	32
Sistrum	36
<i>Idiofoni kod kojih se zvuk proizvodi trzanjem</i>	37
Sanza	37
Membranofoni instrumenti	41
Cilindrični bubenjevi	43
Konični bubenjevi	44
Bubenjevi sa nogama	45
Tamburin bubenjevi	48
Bubanj u vidu peščanog sata	49
Peharasti bubanj	50
Aerofoni instrumenti	53
<i>Labijalne svirale</i>	53
Pištaljka (zviždaljka)	54
<i>Rogovi i trube</i>	55
Rogovi	56
Trube	57
Kordofoni instrumenti	59
Lauta (dugovrata)	60
Harfa-lauta	63
Citra (čunasto-koritasta)	65
Cevasta (tubularna) citra	66
Harfa	67
Pluriark	69
Gudački instrumenti	70
Literatura	71

ŽELIM DA IZRAZIM svoju najiskreniju zahvalnost svim saradnicima Muzeja afričke umetnosti u Beogradu, na čelu sa direktorkom Muzeja Jelenom Aranđelović-Lazić, koji su mi veoma kolegijalno, drugarski i prijateljski omogućili pristup u zbirke i pripremu ovoga kataloga.

Andrijana Gojković

[29]

Sistrum

Mali (narod Dogon),

Inv. br. 282.

Muzička zbirka Vede Zagorac

i dr Zdravka Pečara.

[30]

Sistrum

Mali (narod Dogon),

Inv. br. 281.

Muzička zbirka Vede Zagorac

i dr Zdravka Pečara.

AFRIČKI MUZIČKI INSTRUMENTI

AFRIKA JE KONTINENT gde su još uvek vidni tragovi velikih kultura koje su nikle i razvijale se na njenome tlu (Egipat, Kongo, Benin), gde se još uvek osećaju uticaji stranih kultura (islam, Evropa, jugoistočna Azija) i gde se sve do danas sačuvaonaj davnii skonski način života i muzičkog izraza. Zato je i razumljivo da se, kada je reč o Africi, može više govoriti o postojanju različitih muzičkih izraza nego o postojanju neke jedinstvene afričke muzike. Ali, bez obzira na tu činjenicu uvek se pri pomenu afričke muzike prvo pomisli na muziku crnačkog stanovništva Afrike, jer se pod pojmom afričke muzike uglavnom podrazumeva muzika naroda Afrike ispod Sahare. To je vrlo prostran region koji obuhvata zapadnu, srednju, istočnu i južnu Afriku, bazen Belog Nila, Velika jezera i Madagaskar u kome muzika postoji od davnih vremena. To potvrđuju razni pronađeni predmeti kao što su: zemljane statuete koje predstavljaju maskirane igrače iskopane u grobovima-tumulusima u Čadu koje su podigli stari Sao i koje su datirane u period između 12. i 16. veka; zatim bronzana figura trubača i ploča sa reljefnim prikazom bubnjara okruženog grupom raznih udaračkih instrumenata iz Benina, koja se čuva u British Museumu u Londonu; prikaz na novcu kralja Kata-Mbula iz Zaira koji je bio poznat kao odličan bubnjar; dve statuete od kojih jedna predstavlja svirača na lauti, a druga dvojicu svirača na ksilofonu iz plemena Dogon (Mali), koje se čuvaju u Museum of Primitive Art u New York-u, i mnogi drugi. S obzirom da je ovaj prostrani sub-saharski region nastanjen velikim brojem naroda koji pripadaju grupi Bantu Crnaca, sudanskih Crnaca, Bušmana i Pigmeja koji imaju svoje karakteristike, to i svako područje pomenutih naroda ne samo da ima svoje posebne karakteristike i obeležja, već i pojedini delovi u okviru tih područja obiluju posebnim karakteristikama.

Već prvi putnici koji su dolazili u dodir sa muzikom stanovništva Crne Afrike ističu ogromnu ulogu muzike i igre u njihovom životu. Takva zapažanja potvrđena su i kasnijim proučavanjima. Nema događaja koji nije propočaćen muzikom koja je u pravom smislu sastavni deo njihovog života, kako svakodnevног tako i ritualnog, religioznog i ceremonijalnog. U svim takvim prilikama obično učestvuje cela zajednica, jer su kolektivno sudelovanje i razne vrste grupnog muziciranja u obredima, ritualima i svetkovinama vrlo razvijeni među stanovništvom afričkog kontinenta. Zato se stiče utisak da cela Afrika spontano peva, svira, igra. Radost koju stvara muzika kod ovih naroda ne oseća se samo kod svirača, pevača, plesača, već i kod slušalaca, pa često dolazi i do euforičnih

situacija. Uopšte, kod njih je efekat muzike toliko stimulativan da se njegovo dejstvo može najadekvatnije uporediti sa dejstvom droge na čovečiji organizam.

Iako u afričkoj muzici ima pojava sličnih sa nekim iz drugih muzičkih kultura (pentatonika, višeglasje) ipak ta muzika pokazuje posebna melodijska i ritmička svojstva. Nasuprot krajevima islamske kulture severne Afrike gde preovlađuje hromatika, crnačka muzika uglavnom počiva na pentatonici i heptatonici. Melodije se razvijaju na pentatonskim (uglavnom bez polotonova) ili sedmotonskim nizovima koji su nepravilni i različiti i od evropskih heptatonskih lestvica, i od arapskih modusa, i od javanskog peloga.

Za pevanje je karakteristično da se odvija na način responzorija (naizmenično se smenjuju solista i hor), i kroz višeglasje. Često, pogotovo ukoliko se radi o pesmama pohvale, fraze jedne pesme odvajaju se respiratornim pauzama, a ukoliko se radi o plesnim komadima tada se hor i solisti smenjuju bez ikakvog predaha. Međutim, ima i toga da se kratkim prekidima pravi pauza između solističkih i horskih fraza. Prilikom višeglasnog muziciranja glasovi se najčešće kreću paralelnim linijama, da bi u jednom određenom intervalu bili prekinuti prelaskom na drugi interval.

Međutim, verovatno više nego igde ritam je u afričkoj muzici prisutan i naglašen elemenat. Ali, iako često sloboden, taj ritam je ipak u skladu sa zakonom periodičnosti, a ritmička se polifonija zasniva na metronomskoj tačnosti svakog zasebnog ritma i njegove celine, te nikako ne predstavlja neku ritmičku anarhiju. Ritmička formula može biti tradicionalno fiksirana i mora se poštovati bez ikakvog odstupanja, što znači da se mora povinovati jednoj određenoj ustaljenoj normi. Ali ima i toga da se smenjuju ritmičke formule koje zapanjuju svojom inventivnošću. Ta se ritmička inventivnost ne očituje samo prilikom svirke na muzičkim instrumentima, već se zapaža i u vokalnoj muzici. Zato je ritam u Africi razvijen do savršenstva ne samo u pogledu različitih ritmičkih kombinacija, već i u pogledu nijansiranja i gradacije. On je u tome toliko usavršen da se čak ponekad pomoću vrlo istančanih ritmičkih nijansiranja i gradacije dobija utisak melodijskog kretanja i izražavanja. Zato se u svakoj vrsti muzike, i vokalnoj i instrumentalnoj, oseća istančan osećaj za timbre, pa se stiče utisak da baš na iznalaženju tog odgovarajućeg raznolikog timbra i počiva muzika crnačkog stanovništva Afrike.

Što se tiče muzičkog instrumentarijuma Afrika je kontinent gde se još uvek mogu sresti svi stepeni u razvitku

[38]

Bubanj

Gvineja (narod Senufo).

Inv. br. 279.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.

muzičkih instrumenata – od najjednostavnijih do najrazvijenijih. Uzimajući u obzir da na ovim prostranstvima različitih klimatskih uslova žive i različiti narodi (po antropološkim karakteristikama i načinu života) onda nije ni čudo da i njihov muzički instrumentarium u dobrom delu zavisi od okoline u kojoj oni žive. Jer, Afrikanci prave muzičke instrumente uglavnom od materijala koji im je pri ruci: drveta, trske, tikve, kornjačinog oklopa, metala itd. Naravno, instrumentarium je bogatiji u predelima gde ima više odgovarajućeg raspoloživog materijala, kao što je na primer Centralna Afrika, nasuprot, recimo, savanskim predelima gde vlada oskudica takvog materijala. No, kako Afrikanac ne može bez ritma, pesme i plesa, onda u takvim slučajevima on pribegava onom najstarijem načinu davanja ritma pomoću svoga sopstvenog tela. On tada daje ritam udarima ruku i nogu, bilo o tle ili o svoje sopstveno telo (grudi, butine, kolena) i time nadoknađuje nedostatak instrumenata. Međutim, onde gde postoji pogodan materijal za izradu muzičkih instrumenata, takav se materijal iskoristi za njihovu izradu. Zato se na tlu Afrike i pojavljuju vrlo raznovrsni instrumenti: bubnjevi od drveta, gline, tikve, kornjačinog oklopa, metala; ksilosofi od drvenih daščica i bambusa; svirale od trske, bambusa, drveta; rogovi od životinjskih rogova ili drveta; životinjska koža ili koža raznih reptilija razapinje se na bubnjeve, ili se upotrebljava kao ukras za instrumente, ili se njome pričvršćuju pojedini delovi instrumenata; životinske tetive se upotrebljavaju kao žice za razne vrste žičanih instrumenata; od tikve, semenki, školjki, kamenčića, mahuna, voćnih ljuštura prave se razne zvečke itd. Ranije su stari Afrikanci za izradu muzičkih instrumenata upotrebljavali čak i ljudske lobanje sa ostavljenom kosom kao ukras, dok današnji Afrikanci upotrebljavaju moderne materijale kao što su plastika i lim, prazna limena burad, prazne konzerve i sl.

Zato, imajući u vidu da je na tom kontinentu muzički instrumentarium zastupljen sa vrlo različitim vrstama muzičkih instrumenata to se, samim tim, postavlja i veliki problem njihove klasifikacije. Taj problem nastaje upravo zbog postojanja velikog broja instrumenata na koje se ne može sasvim adekvatno primeniti ustaljena muzikološka klasifikacija na idiofone, membranofone, aerofone i kordofone, jer takva klasifikacija pomaže jednoj opštoj diferencijaciji jedne grupe instrumenata od druge, koja u afričkim okvirima nije najsrećnija. Zato bi možda bilo bolje podeliti afrički instrumentarium na tri velike kategorije, na udaračke, duvačke i žičane instrumente. Što se tiče samih afričkih naroda, oni u velikom broju slučajeva svrstavaju svoje mnogobrojne muzičke instrumente u dve velike grupe: na instrumente u koje se udara i na instrumente u koje se duva. U prvu grupu spadaju idiofoni, membranofoni i kordofoni, a u drugu aerofoni. Međutim, prihvatajući ipak ustaljenu opštu muzikološku klasifikaciju na idiofone, membranofone, aerofone i kordofone, u Africi se sreću: od idiofona – ksilosof, razna zvona, razne klepetaljke, razne čegrtaljke, razne vrste perkusionih diskova, razne vrste zvečki, razne vrste sanzi itd.; membranofoni su zastupljeni svim vrstama bubnjeva

i slobodno se može reći da nigde na svetu nema toliko vrsta bubnjeva kao u Africi; aerofoni su zastupljeni raznim instrumentima iz grupe labijalnih svirala (uzdužna, poprečna, nosna, pištaljka, Panova frula i sl.), zatim raznim vrstama rogovala i truba, a donekle i raznim instrumentima iz klarinet i oboe porodice; kordofoni se pojavljuju u rasponu od običnog muzičkog luka do raznih varijanti instrumenata tipa harfe, laute, lire i citre. Ipak se može reći da preovlađuju instrumenti čije se žice trzaju prstima ili trzaljkom, dok su gudački instrumenti nešto manje zastupljeni.

Treba istaći da se instrumenti upotrebljavaju u različitim kombinacijama. U afričkoj instrumentalnoj muzici sonornost i muzičke mogućnosti jednog instrumenta na neki način određuju njegovu upotrebu u nekoj grupi instrumenata (orquestru). Postoje, recimo, čitavi orkestri sastavljeni samo od bubnjeva, ali je teško naići na orkestre sastavljeni samo od žičanih instrumenata, ili samo od drvenih, ili samo od limenih duvačkih instrumenata. Osim toga, njihova upotreba u mnogome zavisi od njihovog magijskog značenja ili od prilike u kojoj se koriste. A upotrebljavaju se i u svim vrstama kulta i rituala. U tome naročito veliku ulogu igraju udarački i duvački instrumenti, dok žičani nisu tako česti u tim prilikama.

Naravno da je takva raznovrsnost muzičkih instrumenata uslovila i njihovu veliku terminološku raznovrsnost. Zato je terminologija afričkih muzičkih instrumenata još bogatija i raznovrsnija i od samog već vrlo bogatog i raznovrsnog muzičkog instrumentarijuma. Imena evropskih muzičkih instrumenata nikako se ne mogu bezrezervno prenositi i primenjivati na vrlo raznolike afričke instrumente. Domaćih imena postoji mnoštvo, i to ne samo za pojedine instrumente, već se često isti instrument kod različitih plemena i naroda različito naziva, ili se isti instrument čak i kod jednog te istog plemena različito naziva u raznim krajevima, ili se pak jedno isto ime u jednom kraju odnosi na jednu vrstu instrumenta, a u drugom na sasvim drugu vrstu. To je sasvim razumljivo kada se zna da u Crnoj Africi postoji skoro hiljadu različitih jezika i bezbroj njihovih dijalekata, sa posebnim lingvističkim karakteristikama od kojih je nekoliko stotina slabo ili još uopšte neproučeno. Zato je terminološko proučavanje afričkih muzičkih instrumenata veoma otežano u pogledu preciznosti i verodostojnosti pojedinih naziva.

U Africi gde se tako reći sve pojave objašnjavaju mitovima i legendama, nije čudo što se i poreklo pojedinih muzičkih instrumenata objašnjava na taj način. Prema većini tih legendi nastanak instrumenata vezan je za razna natprirodna bića (duhove, božanstva) koja borave u čestarima, rekama, potocima, planinama afričkih prostranstava.

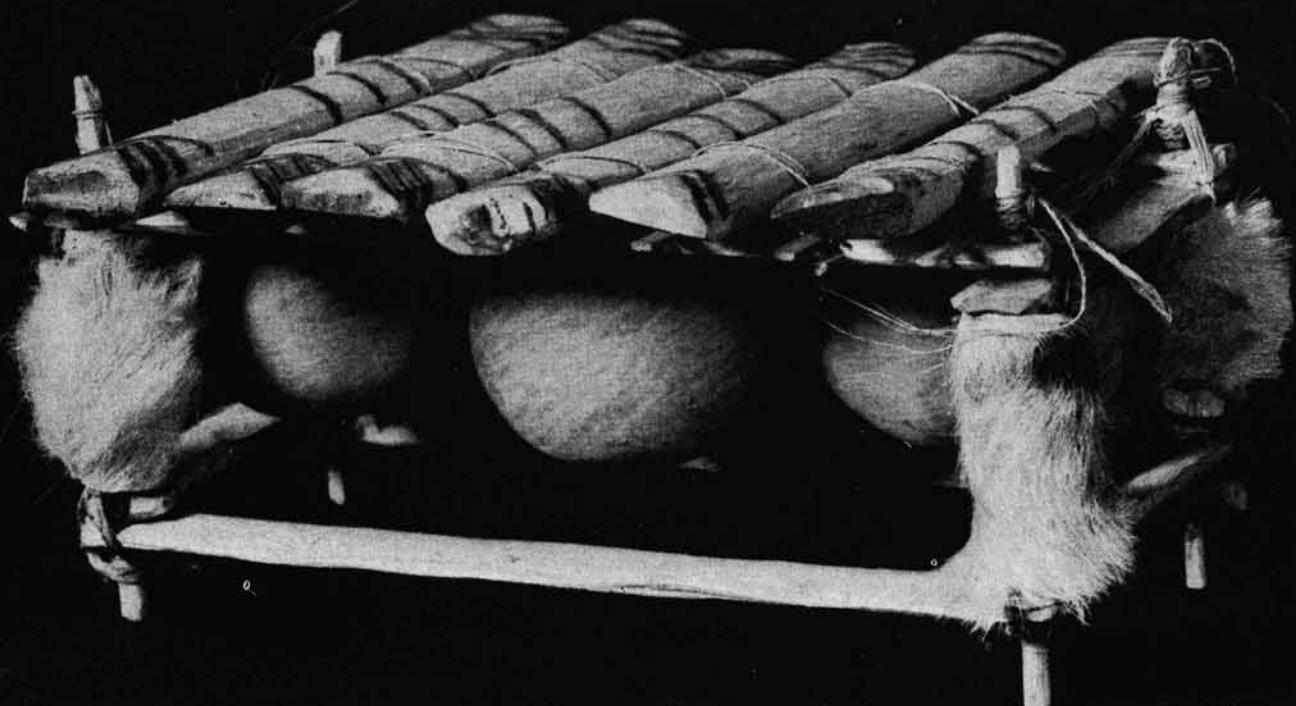
I izrada muzičkih instrumenata podvrgnuta je čitavom nizu odgovarajućih radnji, uz tako reći obavezno prinošenje žrtve na početku tog procesa. Jer, nikako nije svejedno kada i kako će se oboriti i obraditi drvo za bubanj, kako i na koji način će se na njega razapeti koža, u koje će se vreme odseći bambus za sviralicu, kako i kada će se razmekšati biljna vlakna, zategnuti tetiva na muzičkom luku itd.

[3]
Ksilofon

Liberija.

Inv. br. 1365.

Poklon dr Darka Stošića, 1981.

Naravno, proces izrade za svaku vrstu instrumenata je poseban, jer su i instrumenti načinjeni od različitog materijala: drvo, bambus, vegetabilna vlakna, životinjska koža, rog, kornjačin oklop, kost, tikva, voće, semenke itd. U velikom broju slučajeva svirač sam izrađuje sebi instrument i u njega unosi sve svoje umeće kako praktično, funkcionalno, tako i estetsko. Zato su instrumenti često i ukrašeni na različite načine: geometrijskim šarama, stilizovanim ljudskim i životinjskim predstavama, bojenjem, dodavanjem raznih spoljašnjih ukrasa na instrument. Sami instrumenti često predstavljaju divno izrezbarene predmete kao što je slučaj, recimo, sa poprečnim trubama od slonovače koje su brižljivo gravirane i rezbarene, ili bubnjevima na čijoj su celoj površini izrezbarene mitološke figure, ili im se korpus ili delovi, izrađuju u vidu čovečijeg tela ili neke životinje i sl. Ti se antropomorfizirani delovi čak i nazivaju imenima delova čovečijeg tela (usta, vrat, noge). Instrumenti se, naravno, izrađuju u različitim veličinama, ali bez obzira na veličinu, proces izrade ima svoj određeni tok. Jedino se prilikom upotrebe može istaći razlika u veličini instrumenta istoga tipa. To se označava suprotnošću: ili suprotnošću generacija (majka/dete) ili seksualnom dihotomijom (muško/žensko) – što se odražava i na strukturu same muzike (zvuk, melodijski i ritmički obrasci) i na tehniku sviranja (leva i desna strana).

A kakva je to muzika koja se svira na tim instrumentima? Neosporno je da je ta muzika različita od one koja se izvodi na evropskim muzičkim instrumentima u evropskoj temperovanoj skali. Ta je muzika puna raznovrsnih zvučnih varijanti ne samo u pogledu visine i trajanja tona, nego i u pogledu boje tona i dinamike. Ona se uglavnom zasniva na bezbrojnom ponavljanju osnovnih, kratkih, čak vrlo kratkih, melodijskih i ritmičkih obrazaca kroz mnogobrojne mikrovarijante pomoću kojih se dobijaju izvanredno složene zvučne konstrukcije.

Uzimajući u obzir da je ritam u afričkoj muzici vrlo prisutan i naglašen elemenat, zapaženo je da u instrumentalnoj muzici postoje uglavnom dva osnovna tipa: udarački i melodijski ritam. Udarački je ritam karakterističan za instrumente udaračkog tipa (bubanj, zvečke) a melodijski daju melodijski instrumenti istovremeno dok izvode svoju melodijsku deonicu. Karakteristika tog afričkog melodijskog ritma je u tome što taj melodijski ritam predstavlja, u stvari, jednu motto-temu koja se nastavlja, traje, bez obzira na bilo kakvu promenu u strukturi same muzike. Zato i sve one harmonije koje tada nastaju predstavljaju samo slučajan rezultat kontrapunktskog kretanja (inače instrumentalne melodije obično harmonizuju u kadencama u dva do tri dela stvarajući intervale od terci, kvarti, kvinti, seksti i oktava). Ta je motto-tema toliko prisutna među afričkim instrumentalnim ansamblima da ona u stvari predstavlja glavnu snagu jednog afričkog orkestra. Zato skoro svaki afrički ansambl ima svoju motto-temu koja može biti ritmička ili melodijska, ili pak njihova kombinacija.

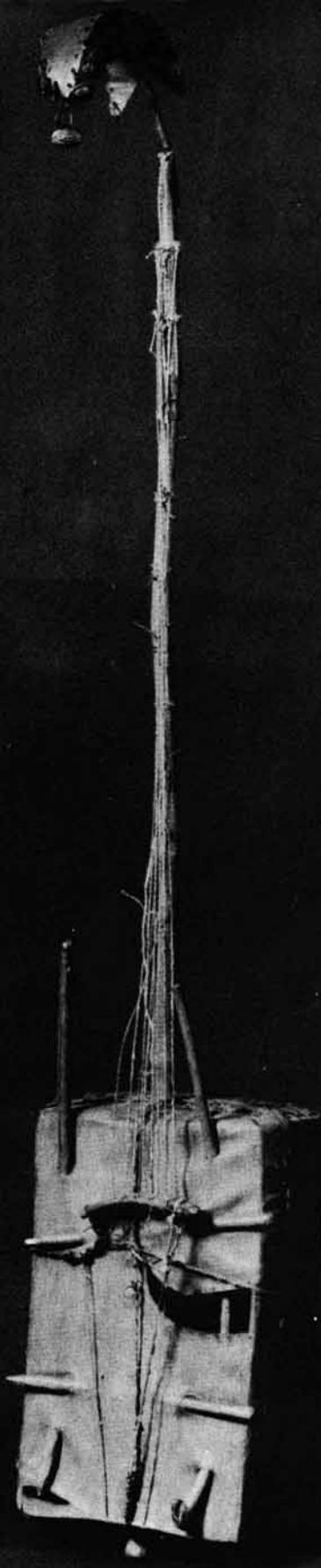
Pomoću muzičkih instrumenata izvode se i posebni karakteristični ritmičko-metrički obrasci, gde se u spoju ritma, metrike (šilo) i akcenta mogu izvoditi sve moguće

raznovrsne kombinacije: unisono i heterofonija, pratnja, poliritmika, kontrapunkt, jednostavni i složeni, pravilni i nepravilni, simetrični i nesimetrični ritmovi. To je potpuno afrička vrsta ritmičko-metričko-akcenatske kombinacije koja je najizraženija prilikom upotrebe „govornih bubenjeva“. Jer, treba imati na umu da u Africi pored instrumenata za razonodu (harfa-lauta, ksilofon, sanza, muzički luk) postoje i instrumenti za komunikaciju (bubanj, zvono, zviždaljka, truba) kojima se prenose određeni signali u vidu određenih poruka. To se pojavljuje u onim delovima Afrike gde postoji sistem zvučne signalizacije zasnovane na direktnom prenosu jezičkih elemenata preko muzičkog izraza. Najčešće je to među onim plemenima koja nemaju pismo, te šalju svoje poruke putem govornih bubenjeva, odnosno zviždećih signala. Zato s muzičke tačke gledišta taj jezik govornih bubenjeva Afrike ima duboke korene kada se oslanja na fonologiju govornog jezika. Taj se muzički jezik obično sastoji od samo dva tona različite visine (viši i niži) ili se izvodi na dva različito štimovana instrumenta (dva zvona u terci). Međutim, i u onim krajevima gde je sam jezik nekog naroda baziran na više od dva zvučna tona, to ne predstavlja neki nerešiv problem, pošto se u takvim slučajevima jezički tonovi ograničavaju na dva ili najviše tri tona instrumenata različitih tonskih visina. To komuniciranje pomoću muzičkih instrumenata vrši se, dakle, sistemom sonorne signalizacije kroz muzički medijum odnosno pomoću skraćenica koje zadržavaju osnovne jezičke karakteristike, ali koje predstavljaju fonetske elemente osnovnog jezičkog govora. To se postiže pomoću ritma, određene visine i trajanja tona, boje tona, dinamike i intenziteta, čime se izražava dužina slogova (eventualno grupe konsonanata i vokala), kao i intenzitet i fonetska jačina samoglasnika. To se sve, naravno, postiže specijalnom tehnikom, što zavisi od instrumenta kojim se komunicira (bubanj, zvono, zviždaljka, truba).

Osim ove vrste ritmičko-metričko-akcenatske komunikacije u Africi postoji još jedna vrsta komuniciranja pomoću muzičkih instrumenata. To je specijalna vrsta „komuniciranja“ sa precima i natprirodnim bićima kroz maske, jer mnoge od maski pevaju i igraju. Iako među maskama postoji jedna izvesna hijerarhija (neke se pojavljuju samo dva do tri puta u životu čoveka, neke služe samo za određene svečanosti, neke samo za određene rituale) u muzičkom pogledu toga nema, jer se muzika javlja i kod najskromnijih i kod najjačih maski. Da bi maska govorila ili pevala postoje tri načina: ili da pevač izmeni svoj sopstveni glas i njegovu boju; ili da više, govori, šapuće u neki instrument; ili da svoj glas zameni zvukom nekog nevidljivog instrumenta. Koji će se instrument upotrebiti zavisi od vrste maske i rituala, ali postoje obično posebni instrumenti kada su u pitanju muškarci (zviždaljka, rog, zujača, mirliton) a posebni za žene (zvečke, mirliton), kao i specijalni svirači koji se pojavljuju uz te maske.

Među stanovništvom Crne Afrike, gde muzika zaista predstavlja nerazlučivi deo njihovog svakodnevnog života, postoje dve vrste svirača. Jedni bi se mogli nazvati muzikantima, a drugi profesionalnim sviračima.

Razlika između svakodnevnog muzikanta i

[54]
Harfa-lauta
Gornja Gvineja
Inv. br. 291.
Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.

profesionalnog svirača u Crnoj Africi je u tome što se muzikant doslovno uklapa u tradicijom postavljene muzičke norme i kodekse, dok ih profesionalni svirač prihvata samo kao osnov i okvir za svoje nadahnuto, talentovano, sa puno fantazije muzičko izražavanje, pri čemu glavni i tradicijom utvrđeni motiv mora biti u svakom trenutku prepoznatljiv. Ti su svirači obično uključeni u jednu određenu socijalnu mrežu, pošto muzika u takvim društвima ima vrlo važnu socijalnu ulogu jer učvršćuje veze među članovima te zajednice. To je razumljivo kada se ima na umu da u tim sredinama svaki muzički instrument ima svoju određenu funkciju i njegov zvuk ima uticaja, odnosno uliva snagu određenoj kategoriji ljudi. Iz tog razloga i postoje razne kategorije tih svirača: onih koji sviraju samo za vladara ili poglavicu, onih koji se nalaze uz ratnike, onih koji se nalaze uz lovce, onih koji učestvuju u velikim kolektivnim radovima, onih koji se pojavljuju u tajnim društвima, onih koji prate izlazak i ples maski, onih koji sviraju uveće za razonodu itd.

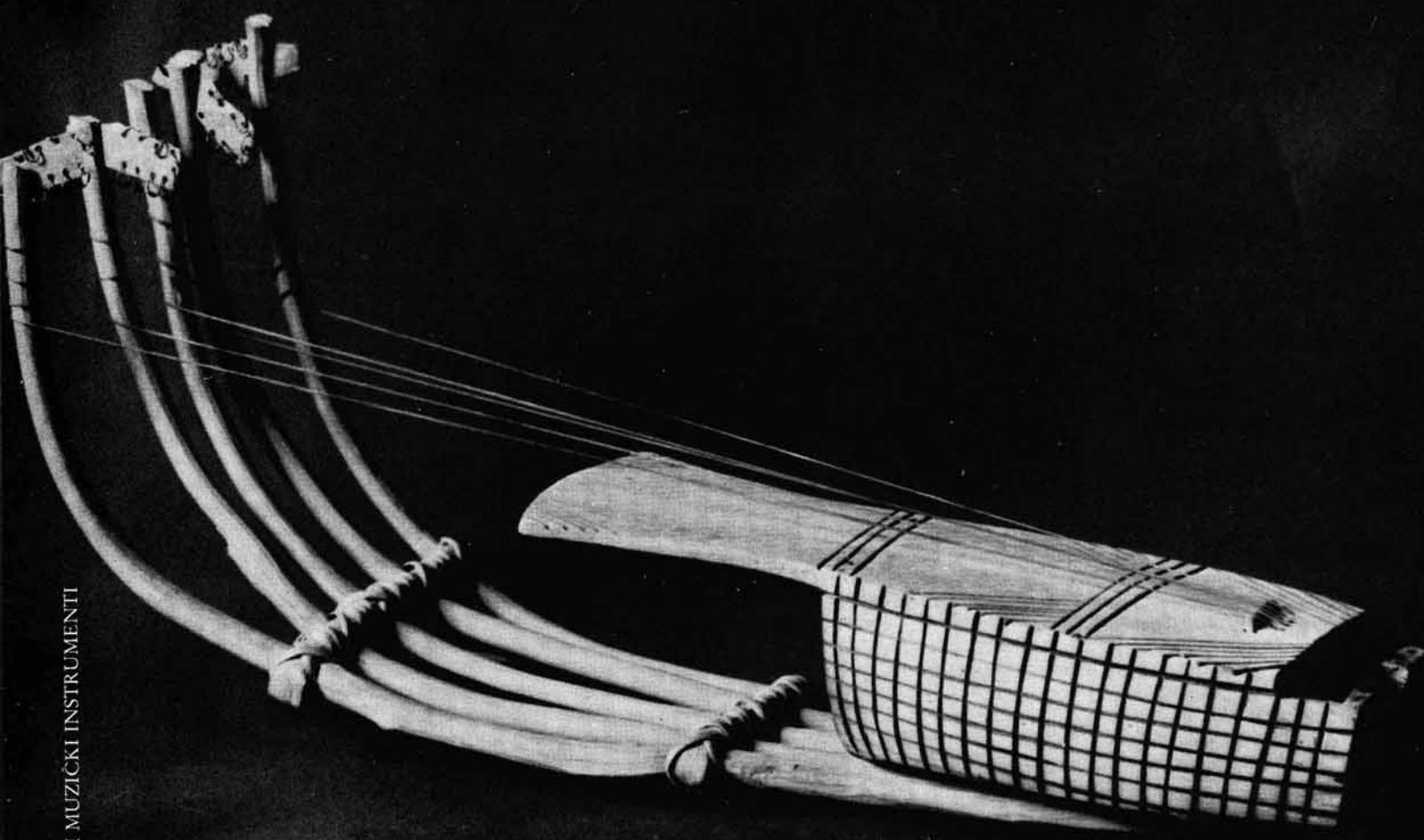
A kako se postaje jedan takav svirač? U Crnoj Africi na odluku da neko postane svirač obično utiču spoljni faktori: rođenjem u porodici svirača (pogotovu u plemenima i narodima gde postoje grioti tj. profesionalni svirači i pevači), uticajem nekog natprirodnog bića (duh se pojavio u snu), uticajem vladara ili poglavice kao političkog faktora (gde je njihova vlast jaka). Istina danas, s obzirom na novu političku i administrativnu organizaciju u mnogim delovima Crne Afrike, taj politički uticaj više nije tako jak kao nekada. U svakom slučaju sviračima postaju oni koji imaju talenta za to, čiji se talenat zapaža već u ranome detinjstvu i koji će se kroz dugi period učenja razvijati do onog stepena kada će taj instrumentalista moći zauzeti ono istaknuto mesto koje mu u toj socijalnoj zajednici pripada. Međutim, ne postoji neka velika razlika u načinu interpretacije jednog profesionalnog svirača i jednog svakodnevnog muzikanta. Među njima je, u stvari, razlika samo evolucija u kontinuitetu muzičkog usavršavanja.

Međutim, kako je danas cela Afrika, a naročito Crna, pod velikim uticajem industrijske civilizacije, zapaženi su već mnogi znaci i fenomeni kulturnih kontakata i akulturacije. Iako je neosporna činjenica da je muzika u Africi duboko srasla sa svim aspektima narodnog života, mora se imati na umu činjenica da su danas svi narodi Crne Afrike uključeni, manje-više, u proces raznih promena koje sve ubrzanije ostavljaju vidnog traga na njihov tradicionalni način života. To se, naravno, moralo očitovati i na muziku i njenu ulogu u tome društvu, iako je poznata činjenica da se muzika relativno sporije menja od drugih kulturnih dobara. Ali, pored te čisto afričke muzike, sa njom je uporedo počela da živi i jedna nova vrsta muzike, koja je mešavina afričkih i evropskih, južno-američkih i kubanskih elemenata i koja danas preovlađuje po gradovima. Muzika zapadnog sveta počela je opasno da ugrožava i uništava tradicionalnu afričku muziku. Rapidno se šire rock'n'roll i jazz, a omladina naveliko napušta narodne instrumente i prihvata gitaru, saksofon, baterije. Zato su danas u gradovima, naročito Centralne i Zapadne Afrike, raširena, pre svega, i dva nova muzička stila poznata

, pod nazivom „kongolanski“ i „High Life“. High-Life stil najviše upotrebljava kombinaciju evropskih (saksofon, truba, gitara, baterija) i afričkih (razne vrste bubnjeva) muzičkih instrumenata. U nekim regionima Gane počeo je da se već proširuje i po selima, mada se seoska Afrika, koja se još uvek u dobroj meri drži stare plemenske tradicije, sporije menja. Moderni orkestri koji sviraju u „kongolanskom“ stilu sastavljeni su od evropskih muzičkih instrumenata sa veoma jakim pojačalima i elektro-akustičkim ozvučenjima i instalacijama. Oni se ponajviše sreću po dansinzima, a svirači, koji uglavnom potiču od naroda iz centralnog i južnog dela Obale Slónovače, i pevaju na svome jeziku. Postoje i orkestri koji sviraju na „kubanski“ način. Ti orkestri „skidaju“ uglavnom sa ploča ne samo melodiju, već i tekst na španskom jeziku, pojedinih muzičkih numera.

Naravno, u takvoj atmosferi i muzički instrumenti koji su u prošlosti imali svoju rigoroznu funkcionalnu rasprostranjenost u pojedinim regionima, danas su u velikom broju slučajeva promenili svoju funkciju. Mnogi su čak i u procesu isčezavanja. Dok je ranije zemljoradnik posle teških dnevnih poljskih radova, uveće, da bi se odmorio, svirao u sanzu, ksilofon, muzički luk, danas mlađi radije slušaju muziku sa tranzistora. Ili, recimo, orkestar truba koji je ranije svirao samo po naređenju vladara, kao i prilikom mnogih ratnih pohoda, danas već svira i za omladinu. Činjenica da među nekim afričkim narodima već postoji njihova tradicionalna polifonija u paralelnim tercama u mnogome je olakšala prihvatanje evropske gitare i primenu jednostavne harmonizacije. Isto tako i narodi koji u svome instrumentariumu imaju veliku harfu-lautu (kora), lautu (yelikoni), malu harfu-lautu (aloko) i slične žičane instrumente, lakše su prihvatali gitaru, instrument evropske izrade, koja se danas na veliko odomačila među njima. Instrumenti se danas prave i od novog materijala: bubnjevi od benzinskih buradi, zvečke od zatvarača „koka-kole“, šipke od starih kišobrana služe za izradu jezičaka na sanzi itd. Čak se napuštaju i dečji instrumenti na kojima su deca započinjala svoje prvo muzičko obrazovanje. Danas već i afrička deca dobijaju na poklon razne gotove dečje harmonike, plastične svirale, ksilofone odnosno metalofone kupljene u radnjama ili kod putujućih prodavaca.

Ovakve promene uslovljene su svakako izloženošću afričkih naroda raznim stranim uticajima, i to ne samo kroz crkvu i školu, već i kroz industrijalizaciju i emancipaciju. Preko raznih radio-emisija ponajviše se emituje evropska i latino-američka muzika, ali ne i muzika crnog stanovništva Afrike. Međutim, ta akulturacija ne ide baš tako glatko. Jer, proučavanjima je zapaženo da deca ipak ne mogu tako lako i brzo da se oslobole onog svog iskonskog i urođenog osećaja za njima bliske moduse, modalitete i lestvice, i da dijatonske intervale neke strane pesmice podešavaju prema njima bliskoj pentatonici, što je naročito upadljivo kada je u pitanju osetljivi interval od polutona. Zato, iz tog sukoba tradicije i stranih uticaja među mladom generacijom, pogotovu u gradovima, nastaje nešto novo, jer je ta njihova interpretacija te njihove tradicionalne muzike u mnogome prilagođena novome vremenu, novome načinu života, novim

[60]
Pluriark
Zair
Vlasništvo dr Ljubice Đorđević.

shvatanjima, novom istorijskom i kulturnom identitetu afričkih naroda.

U Muzeju afričke umetnosti u Beogradu sadašnja zbirka muzičkih instrumenata sastoji se od 47 instrumenata. Većina iz tog fonda (33) pripada velikoj zbirci predmeta koju su nabavili osnivači tog Muzeja Veda Zagorac i dr Zdravko Pećar uglavnom u zemljama Zapadne Afrike: Mali (slika: 1, 2, 10–13, 23, 24, 29, 30, 37, 41, 45, 47–49, 51), Gvineja (slika: 38, 54), Obala Slonovače (slika: 22, 25, 34, 39), Gornja Volta (slika: 7, 36), Gana (slika: 9, 27, 50), Togo (slika: 28), Benin (slika: 6), Nigerija (slika: 16, 17), Zair (slika: 35) i u istočnoj Africi (slika: 55). Manji je broj tih muzičkih instrumenata dobijen poklonima: od predsednika Republike Gabona, El Hadj Omar Bongo-a, 1977. (slika: 4, 46); od predsednika Republike Mali, Moussa Traoré-a, 1979. (slika: 52); od ambasadora Gabona u Jugoslaviji, Jean Robert Fanguinoveny-a, 1980. (slika: 21); dr Darka Stošića (slika: 3, 31, 43, 44 – Liberija) i dr Gvida Nonvejea (slika: 26 – Zapadni Kamerun). Nekoliko muzičkih instrumenata otkupljeno je od Miroslava Vraneševića, 1977. (slika: 5 – Nigerija) i od Branka Kosića, 1986. (slika: 42, 53, 61 – Mali). Izvestan broj muzičkih instrumenata vlasništvo je privatnih kolekcionara: dr Nikole Vučo (slika: 32 i 59 – zapadna Afrika i 57 – Zair); dr Ljubice Đorđević (slika: 8 – Nigerija, 14 i 15 – Gana i 33, 58, 60 – Zair); dr Gvida Nonvejea (slika: 18, 19 – Kamerun, – 20, 40 – Kenija i 56 – Madagaskar).

Íako je zbirka nastala više na osnovu probuđenog estetskog interesovanja kod skupljača nego sistematskim etnomuzikološkim sakupljanjima, instrumenti pokazuju veliku kvalitativnu vrednost sjedinjavajući u sebi svojstva materijalne i duhovne kulture afričkog čoveka. Svi su izrađeni i upotrebljavani u tradicionalnim uslovima, ispunjavajući na taj način njihove mnogobrojne tradicionalne estetske i socijalne funkcije.

Mada je zbog velikog bogatstva vrsta i oblika afričkih muzičkih instrumenata teško na njih primeniti klasične ustaljene muzikološke klasifikacije muzičkih instrumenata, ipak je u ovome katalogu primenjena klasična Hornbostel-Sachsova klasifikacija na: idiofone, membranofone, aerofone i kordofone.

Od idiofona zastupljeni su instrumenti kod kojih se zvuk proizvodi: udarom (ksilofon – slika: 1, 2, 3; zvono – slika: 4, 5, 6; udaraljke – slika: 7, 8; perkusioni disk – slika: 9), – kod kojih se zvuk proizvodi treskanjem (zvečke – slika: 10–28; sistrum – slika: 29, 30) – i kod kojih se zvuk proizvodi trzanjem (sanza – slika: 31, 32, 33).

Od membranofona zastupljeni su bubnjevi, i to: cilindrični (slika: 34, 35); tronko-konični (slika: 36); sa nogama (slika: 37, 38, 39); tamburin-bubnjevi (slika: 40); u vidu peščanog sata (slika: 41, 42); peharasti (slika: 43, 44).

Od aerofona zastupljeni su instrumenti iz grupe labijalnih svirala (slika: 45) i grupe rogova (slika: 46) i truba (slika: 47).

Od kordofona zastupljeni su instrumenti iz grupe trzačkih instrumenata: lauta (slika: 48, 49, 50); harfa-lauta

(slika: 51, 52, 53, 54); citra (slika: 55, 56); harfa (slika: 57, 58, 59); pluriark (slika: 60) i iz grupe gudačkih instrumenata (slika: 61).

IDIOFONI INSTRUMENTI

GRUPA IDIOFONIH INSTRUMENATA sama je po sebi vrlo raznovrsna pa su zato i vrlo različiti idiofoni zastupljeni u afričkim regionima. Ova grupa sadrži, u stvari, mnogobrojne zvučne predmete čiji razvitak seže u daleku ljudsku prošlost, u ono najranije doba razvitka ljudskog društva kada je čovek počeо da daje ritam udarom štapa o štap, kamena o kamen, kosti o kost, da bi pojačao ritam udara dlana o dlan ili udara nogama o tle. Zato neki od idiofonih instrumenata spadaju u najstarije od svih instrumenata uopšte. Sam izraz označava one instrumente koji su načinjeni od prirodnog zvučnog materijala kod kojih se zvuk proizvodi na različite načine: udaranjem, treskanjem, trljanjem, trzanjem.

To su najčešće jednostavni instrumenti od prirodnog materijala koji se i danas upotrebljavaju u mnogim sredinama radi pojačanja ritma uz pesmu i ples, ali i kao posebni instrumenti. Zato i postoje raznovrsni oblici, razne veličine, raznovrsni materijali, različiti načini izrade, različiti načini proizvođenja zvukâ. U grupu idiofonih instrumenata spadaju: ksilofoni, gongovi, zvona, zvečke, sistrumi, klepetaljke, kastanjete, cimbali, stridulatori, škrebetaljke, sanze itd.

Kako većina tih instrumenata ne predstavlja muzičke instrumente u pravom smislu, već poglavito zvučne predmete odnosno ritmičke instrumente, a kako je ritam u Africi jedna od važnih komponenti i u muzičkom i u plesnom izražavanju afričkog stanovništva, to se i veliki broj idiofonih instrumenata u tim regionima upotrebljava prvenstveno u ritmičke svrhe. Čak i takvi idiofoni kao što je ksilofon, na kome se može izvoditi i melodija, nisu nikad izgubili svoj značaj udaračkog instrumenta.

Od te velike i raznovrsne grupe idiofonih instrumenata koji se upotrebljavaju među crnim stanovništvom Afrike, u Muzeju afričke umetnosti nalaze se instrumenti kod kojih se zvuk proizvodi udarom (ksilofon, zvono, klepetaljka, udaraljka, perkusioni disk), kod kojih se zvuk proizvodi treskanjem (zvečke, sistrum) i kod kojih se zvuk proizvodi trzanjem (sanza).

IDIOFONI KOD KOJIH SE ZVUK PROIZVODI UDAROM

Ksilofon

Iako je ksilofon vrlo raširen u Africi, i to u raznim veličinama i oblicima, što zavisi od kraja, on ipak nije rasprostranjen po celome kontinentu. On se uglavnom sreće na prostoru između 15° severne širine na zapadnoj obali do 5° severne širine na istočnoj obali, a na jugu do Angole i Mozambika.

Ksilofon je u stvari idiofoni instrument koji se sastoјi od niza štimovanih na drveni ram (najčešće od bambusa ili banane) paralelno postavljenih dašćica. Svaka je dašćica pričvršćena na oba kraja gde se stvaraju vibracioni čvorovi. Po dašćicama se udara maljicama ili štapićima da bi se proizveo ton. Kod afričkih su ksilofona ispod dašćica pričvršćena posebna rezonantna tela od tikve (ponekad od roga ili bambusa) da bi se na taj način pojačao zvuk instrumenta. Veličina tikvice odgovara veličini dašćice, pa veće dašćice imaju i veće tikvice. Često se otvori na tim tikvicama presvlače tankom membranom, obično od prazne paukove čaure, radi postizanja odgovarajuće boje tona.

Afričko stanovništvo smatra da se ksilofon sastoјi od muškog i ženskog elementa. Muški elementi su dve maljice sa presvućenim glavicama, a ženski se sastoje od tri glavna dela, od drvenih dašćica, tikvica i drvenog rama.

Tonski se niz reguliše dužinom i debjinom dašćica: što je dašćica deblja i duža ona daje niži ton, a tanja i kraća proizvodi viši. Često je donja strana dašćica na sredini istanjena radi tonskog usaglašavanja instrumenta. Tonski nizovi koji se dobijaju na afričkim ksilofonima obično su ili u pentatonskoj ili u heptatonskoj lestvici i kreću se od dubokog do visokog tona onoliko puta koliko to omogućava dužina samoga instrumenta.

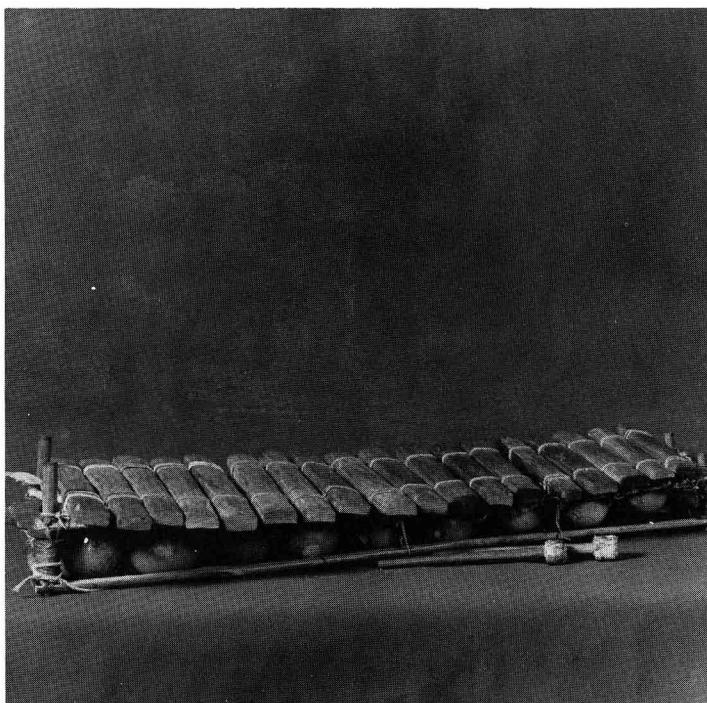
Ksilofoni se pri sviranju postavljaju najčešće na zemlju. Svirac tada obično kleći ili čući, i udarima maljica po dašćicama proizvodi tonove. Međutim, u nekim krajevima ksilofon visi o vratu svirača, koji ga nosi ispred sebe (Obala Slonovače). Pri tome maljice drži ili po jednu u svakoj ruci ili obe maljice u jednoj ruci. Ksilofon se prilikom svirke može držati i među kolenima, dok svirač sedi, kao što to čine svirači naroda Fan, Zapadna Afrika.

Ksilofon se u Africi upotrebljava kao solo instrument, zatim u kombinaciji sa drugim instrumentima uz ples, kao na primer ksilofon-bubnjevi-zvečke, a ponekad se nađe i na čitave orkestre ksilofona (pleme Chopi, Mozambik). U tom se slučaju raspon svih ksilofona kreće u obimu od tri do četiri oktave. U Africi se ksilofon upotrebljava i u polju radi zaštite letine od ptica i majmuna, a i da bi se oterale i zaplašile i druge životinje. U nekim krajevima ksilofoni su prerogativi vladara i plemenskih starešina (Zair), a mogu biti i predmet zaštitne mađije, kada se mali instrumenti od dve

do pet daščica kače iznad ulaznih kućnih vrata kao zaštita od ubistva ili otmice ukućana (Angola). Međutim, danas je ksilofon u mnogim krajevima Afrike prisutan u narodnoj muzici sa zapadnjačkim primesama, poznatoj pod nazivom „High-Life“.

Mada lokalno predanje pripisuje nastanak odnosno pojavu ksilofona mitovima i legendama, proučavanjima je utvrđeno da su afrički ksilofoni poreklom iz jugoistočne Azije. Zapaženo je da postoje obostrano ne samo isti instrumenti, već i istovetna tehnika sviranja i štimovanja instrumenata, pa čak i način interpretacije. Takođe im je zajedničko i istovremeno sviranje u dva ili više ksilofona. Nažalost, još nije utvrđen proces te migracije iz Azije u Afriku. Pretpostavlja se da je to moralo biti pre dolaska Portugalaca u afričke predele, jer prema portugalskim izvorima, kada su oni tamo došli, ksilofon je već bio u upotrebi među plemenima oko reke Niger, u kraljevini Mali, u predelima Konga itd. Osim toga, prema istorijskim izvorima ksilofoni se u Africi povezuju sa kraljevstvom.

S obzirom na veliko prisustvo ksilofona među afričkim narodima za njega postoje vrlo različita imena, što zavisi od kraja i naroda koji ga upotrebljavaju. Naprimjer, sudansku varijantu ksilofona frankofoni Afrikanci nazivaju *balafon*, što je u stvari nastalo od imena „*bala*“ (na jeziku Malinke i Bambara) odnosno od reči „*bala fó*“ što bi bukvalno značilo govoriti kroz bala. Drugo vrlo rašireno ime je *marimba*. Njega upotrebljavaju Mandingo narodi, a čuje se ponajviše u južnom Kamerunu, u Zairu, oko reke Zambezi, u Angoli, kod severnih Bantu plemena. Od ostalih naziva evo još nekih: *balak* – narodi Mandingo i Sarakole, Zapadna Afrika; *bandja* – narod Fan, Zapadna Afrika; *menzan* – narod Fan, Zapadna Afrika (najčešće sa deset daščica); *balangi* – Sierra Leone (15 ili 16 daščica sa tikvicama); *bolange* – plemena Susu i Koranko, Sierra Leone (20 daščica, svirač pri svirci stavlja na ruke gvozdene zvečke sa malim metalnim kolutićima na oba kraja, nanizanih na kožnu traku); *nsatong* – pleme Tikar, Kamerun; *medzang* – plemena Pahouin i Bakele, Gabon (sedam daščica sa rezonantnim telima od bambusa); *balungi* – pleme Balika, Zair (8 daščica bez tikvica); *menzi* – pleme Abandja, Zair; *malimba* – a) plemena Bapende i Bambana, Zair (17 daščica sa tikvicama) i b) pleme Bango-Bango, Zair (bez rezonatora); *madimba* – plemena Baluba, Dibaya, Mwanza, Bakuba, Nayeke, Bena-Kanioka, Bena-Lulua, Zair (različiti broj daščica sa tikvicama); *dimba* – pleme Luishia, Zair (isti kao madimba); *jimba* – pleme Bachioko, Zair (isti kao madimba); *madiumba* – predeo San Salvador, Angola (devet daščica sa tikvicama); *endinga* – plemena Ruli i Nyala, Uganda (16 ili 17 daščica, poseduju ga samo ugledne ličnosti); *entara* – pleme Ruli, Uganda; *morka* – pleme Sidamo, Etiopija (šest ili sedam daščica, upotrebljavaju ih čuvari radi prekraćivanja slobodnog vremena); *timbila* – plemena Rongo i Gusamba, Mozambik (10 daščica); *silimba* i *serimba* – pleme Marotse, Južna Afrika (12 daščica sa tikvicama), itd.

[1]

Ksilofon

Mali.

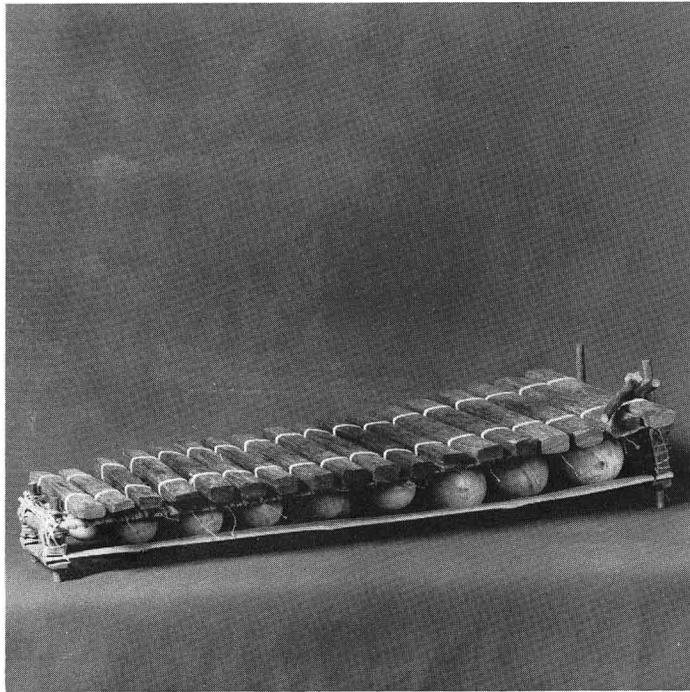
Inv. br. 292.

Muzejska zbirka Vede Zagorac i dr Zdravka Pečara.

Instrument se sastoji od 18 drvenih daščica razne dužine postavljenih u paralelno postepenom nizu, pričvršćenih za ram i izolovanih vlaknima. Ispod 17 daščica pričvršćena je po jedna tikvica.

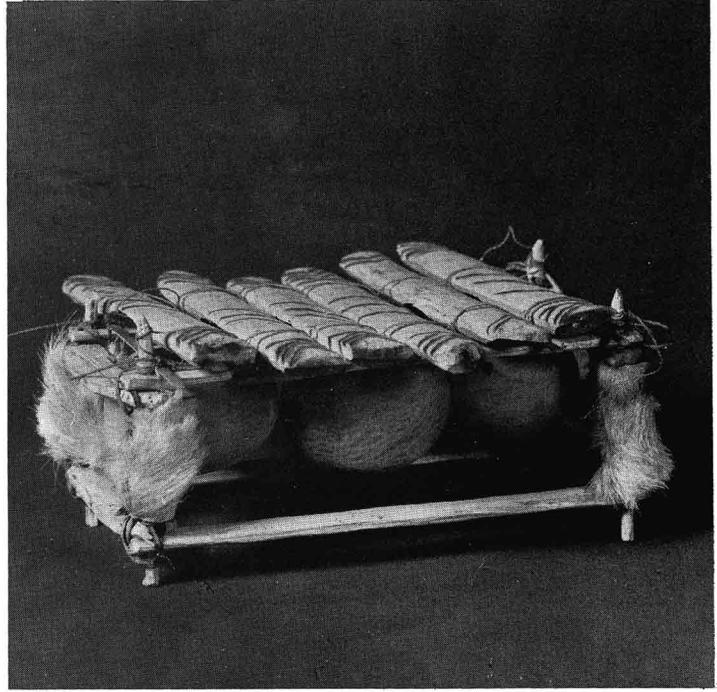
Tikvice različitih veličina pričvršćene su za daščice u postepenom nizu, od većih ka manjima. Svaka je daščica na sredini donje strane izdubljena. Daščice su među sobom povezane s jedne i druge strane, a tikvice za tanki drveni ram. Vrhovi dveju maljica obavijeni su tekstilnom vrpcom i preko njega vrpcom od creva.

Dužina 105 cm / širina na širem delu 31 cm / širina na užem delu 21 cm / visina 14 cm / broj daščica 18 / dužina daščica 32 do 46 cm / širina daščica 4 do 5 cm / debljina daščica 2 cm / broj tikvica 17 / dužina maljica 27 cm.

[2]
Ksilofon

Mali.
Inv. br. 1286.
Poklon Predsednika Republike
Mali, Moussa Traore, 1979.
Instrument se sastoji od 18 drvenih
daščica razne dužine paralelno
poredanih po veličini na drveni ram,
za koji su privezane tetivama. Ispod
17 daščica nalazi se 17 tirkvica razne
veličine. Svaka je daščica na sredini
donje strane izdubljena. Glavice
dveju maljica obavijene su biljnim
vlaknima.
Dužina 97 cm / širina na širem delu
29 cm / širina na užem delu 18 cm /
visina 14 cm / broj daščica 18 /
dužina daščica 28 do 43 cm / širina
daščica 4,5 cm / debljina daščica 2
cm / broj tirkvica 17 / dužina maljica
27 cm.

[3]
Ksilofon

Liberija
Inv. br. 1365.
Poklon dr Darka Stošića, 1981.
Instrument se sastoji od 6 daščica od
belog měkog drveta, ispod kojih su
prikaćene tri veće tirkvice. Sve su
daščice sa donje strane izdubljene, a
sa gornje ukrašene geometrijskim
paljenim ukrasima. Postavljene su na
drveni ram čiji su krajevi obavijeni
životinjskom kožom oštре dlake,
belo-krem boje.
Dužina 33 cm / širina 16 cm / visina
13 cm / broj daščica 6 / dužina
daščica 28 i 29 cm / širina daščica
3,5 cm / debljina daščica 1 cm / broj
tirkvica 3.

Zvono

U Crnoj Africi postoji velika raznovrsnost zvona, tog idiofonog instrumenta koji se pojavljuje u dva oblika, kao zvono sa unutrašnjim klatnom i kao zvono bez klatna kod koga se zvuk proizvodi udarom maljice ili prutića sa spoljne strane.

Bilo u kojoj formi da se pojavljuje zvono je poznato uglavnom svim narodima, pa se sreće u različitim oblicima, veličinama, materijalu. Može biti od drveta ili metala, ali i od gline, stakla, slonovače.

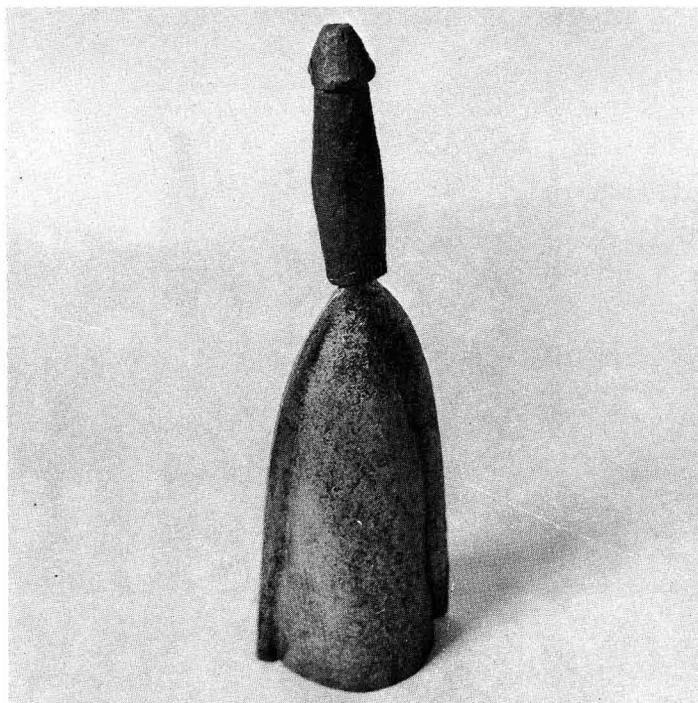
S obzirom da je zvono u stvari šuplje telo najjači se ton dobija ako se udara po njegovoј donjoj ivici, bilo maljicom sa spoljne strane (zvono bez klatna) ili klatnom sa unutrašnje strane (zvono sa klatnom). Pri upotrebi zvono je ili obešeno, ili se drži u ruci, ili se kači oko vrata, oko zглавaka i sl.

U Crnoj Africi sreću se zvona od metala i drveta, jednostruka i dvostruka, bez klatna i sa jednim pa i više klatana. Metalna zvona obično izrađuju kovači u različitim oblicima, veličinama i tehnikama izrade. Naročito su česta dupla zvona. Najčešće se izrađuju od spojenog metala i to tako što se dva posebna zvona spajaju zajedničkom drškom. Pri tome obično postoji razlika između jednog i drugog spojenog zvona, kako u pogledu dužine i prečnika otvora, tako i u pogledu visine tona. Najčešća tonska razlika iznosi tercu.

Za metalna konoidna zvona može se reći da su uglavnom rasprostranjena u istim predelima gde se upotrebljava i ksilofon, tj. između 15° severne širine na zapadu i 5° severne širine na istoku, a na jugu do Angole i Mozambika. Ovakva zvona pominju već i putnici koji su u XVI veku posetili Afriku, a zadržala su se u tim predelima do danas.

Međutim, u bilo kojoj formi da se pojavljuje zvono je u Crnoj Africi uglavnom zadržalo onaj svoj prvobitni karakter magijskog i ritualnog, signalnog i ritmičkog (a ne muzičkog) značaja. Među nekim narodima Crne Afrike dovoljno je samo zazvoniti gvozdenim zvonom pa da ljudi padnu u neku vrstu uzbudjenja (Dan, Obala Slonovače); kod drugih se zvona upotrebljavaju uvek u blizini poglavice, jer njihovo posedovanje označava nezavisnost (Boboti, Zair). Tokom borbe mogu služiti kao signalni instrumenti u blizini poglavice. Zvonica se pripisuju i apotropejska svojstva pa se ponegde kače iznad ulaznih kućnih vrata da bi svojim zvukom oterali zle duhove (Bakrewi, jezero Viktorija). Manja se zvona kače i oko vrata za vreme lova (plemena iz bazena Donjeg Konga). Veći primerci, koji su često i ukrašeni, upotrebljavaju se u kultu. Naročito su ukrašena zvona od drveta i slonovače, ponajviše urezivanjem. Osim uz ratnike, kojima svojim zvukom uliva hrabrost, zvono se upotrebljava i uz maske, jer se smatra da ima moć da rasteruje zle duhove koji se pojavljuju za vreme svečanosti maski (narod Dan, Obala Slonovače).

S obzirom na tako veliku raznovrsnost oblika, materijala, funkcije i mnoštvo afričkih naroda, i nazivi za zvona su vrlo raznovrsni. Na osnovu naziva nekih duplih gvozdenih zvona koja nose ime drveta iz tamošnjih krajeva

[4]
Zvono

Gabon.

Inv. br. 922

Poklon Predsednika Gabona, Bonga, 1975.

Izduženo metalno zvono, bez klatna, kruškastog izgleda, sa drvenom drškom pri vrhu. Celom dužinom tela kao jedini ukras metal ispušten s jedne i druge strane u širini od 2 cm.

Dužina sa drškom 42 cm / dužina bez drške 27 cm / prečnik otvora 10×10 cm.

prepostavlja se da su zvona prvo bitno izrađivana samo od drveta, a tek kasnije od metala: *aporo* (Azande, Zair) i *apolo* (Nzakara, Centralna Afrička Republika). Međutim, kao i kod drugih instrumenata i kod zvona postoje nazivi na osnovu kojih se tačno označavaju zvona za pojedine prilike ili svrhu. Neki od tih naziva su sledeći: *anzel* – narod Fan, Zapadna Afrika (malo gvozdeno); *nkola* – narod Fang, Zapadna Afrika (drveno, za pse); *ginnu* – narod Dogon, Mali (gvozdeno); *daa* – narod Dan, Obala Slonovače; *gankogui* – narod Eve, Gana (gvozdeno, duplo, bez klatna); *wana* – pleme Mandja, Republika Kongo (ručno); *dibu* ili *nkembi* – plemena Bembe, Bwende i Sundi, Donji Kongo (drveno, mali primerci od desetak cm kaće se psima za vreme lova; veća od 15–30 cm mogu imati više klatana, drvena su ili gvozdena, obično ornamentisana, služe u ritualne svrhe; pleme Bembe velika zvona sa pet klatana smatra muškim, a sa tri klatna ženskim; *munkunku* – pleme Sundi, Donji Kongo (metalno, bez klatna, oblik lale, veliko 90–100 cm); *kinkoto* – pleme Diki-Diki, Kongo (metalno bez klatna, skoro konično, služi samo u ritualne svrhe); *abanangbweli* ili *abivadongbwali* – pleme Azande, Zair (metalno, sa klatnom, najavljuje poglavičino prisustvo); *kili* ili *negpwawpo* (na medje jeziku) – pleme Azande, Zair (pljosnato, jajasto, tri klatna, drška u vidu ženske glave, simbol poglavičinog dostojanstva, ali se upotrebljava i u plesnim orkestrima); *mbombu* ili *pivora* – pleme Bobati, Centralna Afrika (veliko, bez klatna, sa drškom, udara se drvenim štapićem, označava prvenstveno simbol snage, ali služi i kao signalni i kućni instrument); *mbonga* – cela Ekvatorijalna Afrika (metalno, spojeno sa strane); *umudende* – Uganda (gvozdeno, izduženo, sa klatnom); *vizugo* – narod Washambala, Tanzanija (a) duplo, drveno, u vidu peščanog sata, sa tri klatna, za teranje zlih duhova, dugo

[5]

Zvono

Nigerija (narod Yoruba).

Inv. br. 1292.

Kupljeno od Miroljuba Vraneševića, 1977.

Bronzano zvono koje se postepeno sužava ka gornjem kraju, pljosnatog izgleda. Kao ukrasi sa strane alkice, a pri obodu gornje i donje ivice kružiči uvijeni u spiralu. Na prednjoj strani dva čovečića lika. Drška u vidu čovečićje figure u čućecem položaju. Zvono nabavljeno u Gabonu ali potiče iz Nigerije. Visina sa figurom 40 cm / visina bez figure 20 cm / gornja širina 15 cm / donja širina 23 cm / veličina otvora 10×17 cm.

23 cm; i b) četvrtasto, drveno, u vidu dubokog pljosnatog korita, sa drškom i više klatana obešenih o traku, služi za teranje zlih duhova, itd.

Udaraljke

U Crnoj Africi upotrebljavaju se različite udaraljke, koje spadaju u onu grupu idiofonih instrumenata kod kojih međusobni udari istih predmeta, ili njihovih delova, predstavljaju jedan od osnovnih načina proizvođenja zvuka. To se može činiti na različite načine: ako se u svakoj ruci drži po jedan takav predmet, ili ako se u jednoj ruci drže oba predmeta, ili ako se udarima dva ili više delova jednog predmeta proizvodi zvuk.

Udaraljke se prave od raznovrsnog materijala i različitih su oblika. Spadaju u vrlo stare instrumente za davanje ritma, čije se predstave mogu videti na sačuvanim likovnim prikazima starih civilizacija pre naše ere.

Udaraljkama se može udarati u određenom ritmu, one mogu služiti u razne magijske svrhe za teranje zlih duhova, a i u praktične za teranje raznih štetočina. Takvu ulogu imaju i afričke udaraljke.

S obzirom da se i među crnim stanovništvom Afrike udaraljke pojavljuju u različitim oblicima, veličinama, materijalu i funkciji, i njihovi su nazivi različiti. Za primer evo nekoliko: *okpelé* – narod Yoruba, Nigerija (drvena); *elibo* – Fernando Po Ostrvo, Ekvatorijalna Gvineja (drvena); *mbizi* – pleme Zaromo, Tanzanija (drvena); *amatambo* – narod Zulu, Južna Afrika (od životinjskih rebara); *thandanda* – pleme Venda, Južna Afrika (rezbareni štapovi kojima se imitiraju udari u bubanj); *spagane* – pleme Thonga, Južna Afrika (od pravougaonih drvenih komada, sa kožnom trakom privezanom za uži kraj, te se mogu nositi i oko ruku, upotrebljavaju ih samo muški plesači radi pojačanja ritma udarima ruku), itd.

Udaraljke od metala spadaju u grupu idiofona sa neposrednim udaranjem, koji se u Africi javljaju u različitim oblicima i od različitog materijala. Najčešće se upotrebljavaju u paru pri čemu se jedan par drži u jednoj a drugi u drugoj ruci i veštim udarima proizvodi željeni ritam. Ima ih raznih vrsta, među kojima se pojavljuje i oblik koji se sastoji od dva metalna kolutića spojena metalnom prečkom, za koju se udaraljke pri upotrebi drže.

Naizmeničnim udarima kolutića o kolutić proizvodi se ritam. Kolutići mogu biti pljosnati, a mogu biti na sredini ispušćeni, kao neka vrsta malih tasova. To su neka vrsta malih tasova. Ovakve i slične vrste metalnih udaraljki dosta se sreću u Sudanu, Beninu, Nigeriji, a rado se upotrebljavaju u Maroku, u severnoj Africi.

Poznate su pod mnogim nazivima, između kojih: *korabib* – Sudan, Maroko, *spagane* – Južna Afrika, itd.

Dva para udaraljki od metala su iz privatne kolekcije.

[6]

Zvono

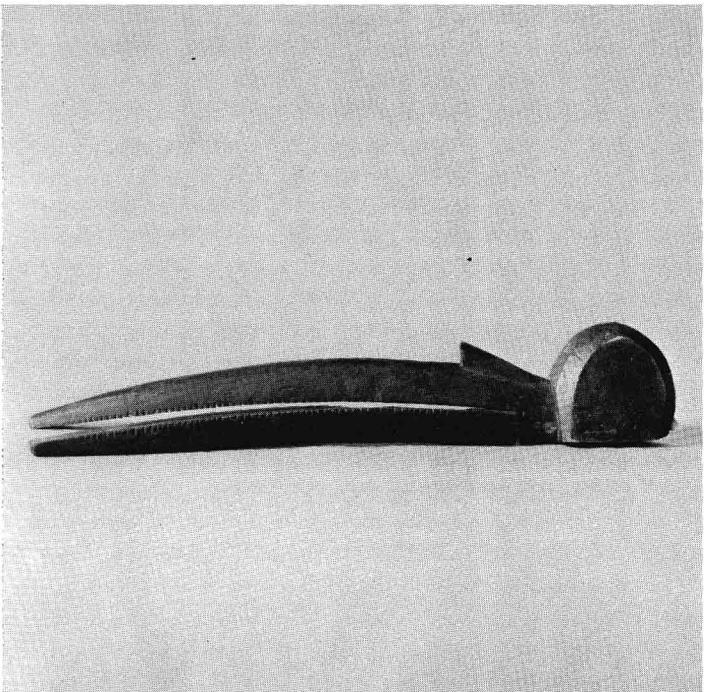
Benin (narodi Yoruba i Fon).

Inv. br. 993.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.

Duplo metalno zvono bez klatna,
izrađeno karakterističnom tehnikom
spajanja metalnih listova sa
ispuštenom ivicom.

Dužina 29 cm / dužina većeg zvona
18 cm / dužina manjeg zvona 9 cm /
dužina drške 11 cm / prečnik otvora
većeg zvona 8 cm / prečnik otvora
manjeg zvona 7 cm.

[7]

Udaraljka

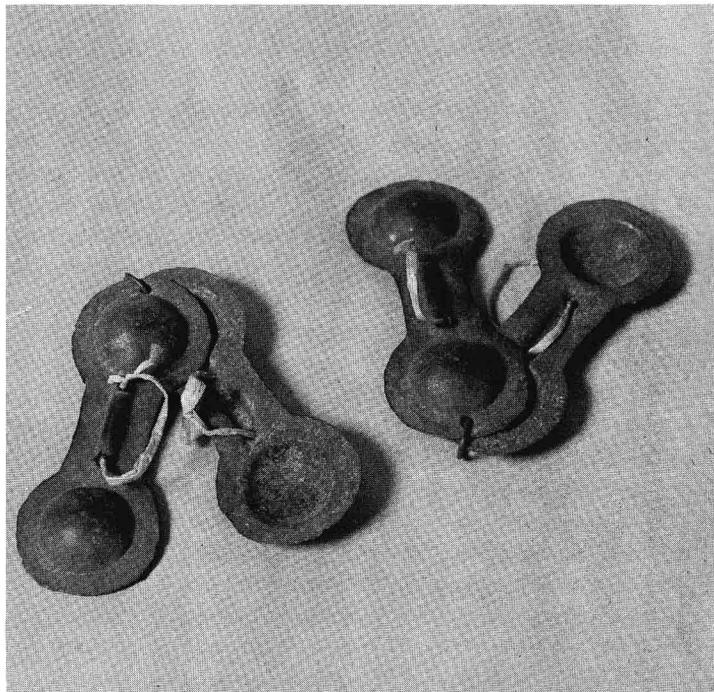
Gornja Volta

Inv. br. 1043.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pećara.

Drvena udaraljka, tamne boje, u
obliku ptičjeg kljuna. Gornji je
pokretni deo nazubljen, dok je donji
nenazubljeni deo nepokretan i
privezan kanapom za veliko lučno
proširenje. Udaraljka potiče iz
Gornje Volte, a nabavljena je u
Maliju.

Dužina 62 cm / dužina izduženog
dela 13 cm / širina izduženog
dela 8 cm / širina izduženog
dela pri kráju 3 cm / visina lučnog
proširenja 12 cm.

[8]

Udaraljka

Nigerija?

Vlasništvo dr Ljubice Đorđević,
Beograd.

Dva para metalnih udaraljki sa
krajevima u obliku kolutića koji su u
sredini ispuščeni, a međusobno
spojeni metalnom drškom. Svaki par
je spojen metalnom alkicom koja
 prolazi kroz jedan par kolutića.
Dužina 16 cm / promer kolutića
6 cm / dužina drške 4 cm /.

Perkusioni disk

Perkusioni disk pripada jednom od mnoštva različitih perkusionih predmeta u Crnoj Africi kojima se daje i pojačava ritam. To je u stvari parče gvožđa u obliku diska koje može biti i presavijeno na pola, sa slobodnim razmakom između presavijenih ivica. Zvuk se na ovoj vrsti idiofona proizvodi udarima o disk, bilo maljicama, bilo gvozdenim prstenom koji se natakne na palac (ili kažiprst) jedne ruke. Ovu vrstu diska u Gani najviše upotrebljavaju žene za davanje ritma.

Ima i takvih perkusionih diskova po čijem su obodu nanizani metalni kružići koji prilikom udara maljicom o disk prijatno zveckaju. Ova se vrsta može sresti u Etiopiji u liturgijskim obredima i naziva se *taqa*. Međutim na Obali Slonovače (narod Baule) može se sresti perkusioni gvozdeni disk u obliku potkovice koji pripada poglavici i u koga se udara rezbarenom drvenom maljicom. Naziva se *lauré*.

Naravno perkusionih diskova ima mnoštvo, ali bilo koja vrsta da je u pitanju zvuk zavisi od mesta gde se u njega udara.

[9]

Perkusioni disk

Gana

Inv. br. 1200.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.

Disk je napravljen od savijenog gvozdenog kruga, promera 23 cm, čije ivice na lučnim krajevima nisu spojene, te svojim izgledom podseća na veliko latinsko slovo D. Na krajevima se nalaze dve gvozdene nepomične alke za koje je privezan kanap, na koga je privršćen gvozdeni prsten kojim se udara o gvozdeno telo instrumenta. Dužina 11,5 cm / savijena širina 6 cm / dužina prstena 2,5 cm / širina prstena 3 cm / prečnik otvora prstena 2 cm.

IDIOFONI KOD KOJIH SE ZVUK PROIZVODI TRESKANJEM

Zvečke

U celoj Africi upotrebljavaju se zvečke koje spadaju u veliku grupu idiofonih instrumenata koji se obično drže u ruci i kod kojih se zvuk proizvodi treskanjem, jer u njihovoj unutrašnjosti, ili preko njihovog tela, ima raznih sitnih predmeta. U ovu grupu spadaju vrlo različite zvečke, praporci, zvončići, sistrumi i sl.

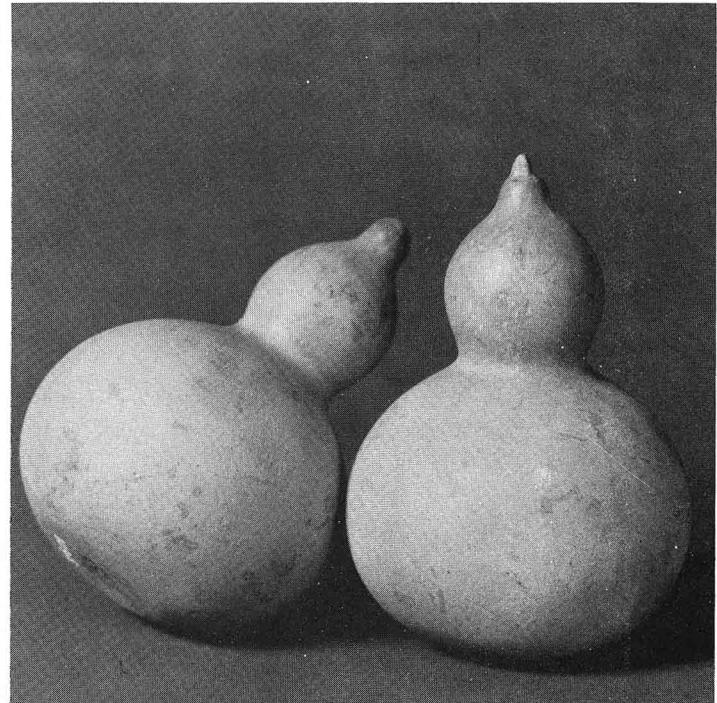
Zvečke su u stvari zvučna tela koja su hiljadama godina igrala važnu ulogu ne samo u muzičkom izražavanju, već i u magijskim obredima primitivnih naroda širom sveta. Njihova istovremena magijska i profana funkcija (prvo su bile apotropejske amajlje, pa su zatim služile za davanje ritma pri plesu a i kao dečje igracke, potom su postale i kultni predmeti) zabeležena je sve do kasnog rimskog doba. Međutim, kasnije, a pogotovo danas, ti se perkusioni predmeti još uvek upotrebljavaju u ovoj ili onoj formi u skoro svim delovima sveta, i kod primitivnih i kod civilizovanih naroda, ponekad kao obična dečja igracka, ali mnogo češće uz ples i razne rituale. Ima ih od veoma jednostavnih do vrlo prefinjenih. Kod primitivnih naroda zvečke su uglavnom zadržale svoje jednostavne oblike. Mogu se praviti od raznog materijala: od osušene tikve ili mahune (najjednostavnije), od drveta, ilovače, kože, metala, plastike, do zlata i srebra. Što je materijal čvršći i zvečka veća, to je i zvuk jači.

U Africi se zvečke još uvek mnogo upotrebljavaju i prave od svakog raspoloživog materijala: tikve, školjke, pletene posude, životinjske kopite, roga, čaure, palmove koštice, kornjačinog oklopa, limenke i dr. Upotrebljavaju se ili kao posebne zvečke sa raznim sitnim predmetima u njihovoj unutrašnjosti ili na njihovoj spoljašnosti, ili kao nekoliko spojenih posebnih predmeta, ili kao predmeti koji vise i pri svakom pokretu udaraju o neki drugi predmet.

Pri upotrebni zvečke se drže u ruci, ili se stavljamu oko struka kao pojasa, ili oko nogu i ruku kao narukvice, ili oko vrata u vidu niski.

U Africi su naročito česte zvečke od tikve, pa ih ima raznovrsnih, i sa unutrašnjim i sa spoljašnjim udarima. One su čak sa robovima Crncima prenete na Kubu i u Brazil gde su se dobro uklopile u poznate afro-kubanske i afro-brazilske ritmove. I tamo se, kao i u Africi, pojavljuju sa raznim nazivima. Uopšte, nazivi za zvečke u samoj Africi variraju od oblasti do oblasti za pojedine vrste i oblike, od plemena do plemena, pa čak i unutar samoga plemena. Evo nekoliko primera:

Nazivi za zvečke od tikve: *shantu* – narod Hausa, Nigerija (gore i dole otvorena tikva, ukrašena, upotrebljavaju je samo žene); *dyanga* – pleme Baholoholo, Zair i u Zambiji (dugovrata tikva sa ostavljenim semenkama,

[10]

Zvečka

Mali (narod Dogon).
Inv. br. 1095 i 1096.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.
Par tikvica iste prirodne veličine i
prirodno žućkaste boje, sa sasušenim
semenkama u unutrašnjosti.
Visina 19 cm / obim šireg dela 40
cm / obim užeg dela 18 cm.

[11]

Zvečka

Mali (narod Dogon).

Inv. br. 1097.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.Okrugla tikvica tamnožute boje, sa
spoljne strane ukršena paljenim
ukrasima koji predstavljaju zmiju i
cvetove sa lišćem. U unutrašnjosti
ostavljene sasušene semenke. Na
gornjem kraju proučen kanap.Visina 35 cm / obim najšireg dela 37
cm.

ili napunjena kamenčićima); *mukwanga* ili *nkwanga* – plemena Bakongo, Bembe i njima susedna plemena, Zair (tikva, punjena semenkama, upotrebljava se u magijske i ritualne svrhe); *kwangu* – vrsta mukwanga; *imiguza* – pleme Xhosa, Južna Afrika (osušena tikva koju plesači kače o struk), itd.

Nazivi za kutijaste zvečke: *ensegu* – pleme Ganda, Uganda (plitka kutijasta posuda od tankih trski, punjena semenkama, pri upotrebi drži se na dlanu i po njoj udara palcem u željenom ritmu, veličine od 30 do 40 cm); *akacente* – pleme Kiga, Uganda (ista kao *ensegu*); *akakyenkye* ili *riganira* – pleme Nkole, Uganda (ista kao *ensegu*); *akayamba* – pleme Toro, Uganda (ista kao *ensegu*); *musesegeto* – pleme Konjo, Uganda (ista kao *ensegu*), itd.

Nazivi za pletene zvečke: *assogui* – plemena Ndasa i Mbamba, Gabon (uz plesove prilikom inicijacija); *legwegwe* – predeo između reka Aruwimi i Bomu, Zair (globularna, uz plesove, a i kao dečja igračka); *masaka* – predeo Gornjeg Sankuru, Zair (drška od upredenih vlakana, a dno od tikve, punjena palmovim ili orahovim ljuskama), itd.

Nazivi za zvečke u vidu raznih predmeta na štapu: *olubeye* – pleme Nyole, Uganda (dva ili više plodova biljke oncola nanizanih na štap); *lunyege* – pleme Bashi, Ruanda (izdubljeno voće sa tvrdim semenkama okačeno pomoću vrpce na dva kraja viljuškastog štapa, duga 70–80 cm); *injua* – pleme Ila, Zambia (tanka limena kutija obešena o štap, ispunjena kamenčićima ili suvim semenkama, služi kao signalni instrument); *njua* – varijanta *injua*, itd.

Nazivi za zvečke oko ruku, nogu ili struka plesača: *kindja* – pleme Nzakara, Centralno Afrička Republika (grozdovi ljuštura voća koje plesači stavljaju oko ruku i nogu); *okoco* – pleme Acoli, Uganda (od kornjačinog oklopa, sa gvozdenim lančićima, pričvršćuje se kožnim vrcama na plesačevu mišicu); *azibwasi* – pleme Azande, Zair (suve voćne ljuštture nanizane na vrpcu koje plesači stavljaju oko ruku ili nogu); *isikunjane* – pleme Xhosa, Južna Afrika (limene kutijice napunjene kamenčićima, privezuju se ispod kolena plesača), itd.

Nazivi za afro-kubanske i afro-brazilske zvečke: *agbé* ili *aggüe* – afro-kubanska (tikva presvučena mrežom); *maruga* – afro-kubanska (tikva raznih veličina, napunjena malim tvrdim predmetima); *osun* – afro-kubanska (ritualna, mala metalna posuda na dugom metalnom štalu na čijem se vrhu nalazi petao); *xere* – afro-brazilska; *xaque-xaque* – afro-brazilska, itd.

U Muzeju afričke umetnosti postoji nekoliko vrsta od tih mnogobrojnih afričkih zvečki sa unutrašnjim [8] ili spoljašnjim [6] proizvođenjem zvuka od kojih svaka ima svoje specifičnosti. Imaj ih i nekoliko koje potiču iz privatnog vlasništva.

Zvečke sa unutrašnjim proizvođenjem zvuka

Kao jednostavna i vrlo raširena forma zvečke u Africi je svakako zvečka od tikve. Pravi se od osušene tikve, sa ili bez vrata. Zadržava svoj prirodan oblik, pa vrat služi kao drška. U unutrašnjosti ostavljene semenke da se same osuše,

pri treskanju proizvode šum. Često se upotrebljavaju u paru. Služe za markiranje ritma pri plesovima, kao i u raznim magijskim i ritualnim obredima. Ova vrsta naročito se sreće među narodima Bakongo, Bemba i njima susednim plemenima (Zair). Često ih upotrebljavaju žene i deca, a negde i dečaci (pleme Bemba, Zair).

Nazivi su, naravno, različiti prema regionima i plemenima, između ostalih: *sanje* – na mandingo jeziku, Zapadna Afrika; *kitsarakara* – pleme Bembe, Zair i druga susedna pleme; *bagezege* – pleme Ababua, Zair.

[12]

Zvečka

Mali (narod Dogon).
Inv. br. 1098.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.
Duguljasta tirkvica tamnožute boje
ukrašena paljenim ukrasima. Na
sredini jedne strane počinje glava
zmiјe koja se zatim uvija i čiji rep
doseže do sredine suprotne strane.
Između toga izrezane grančice sa
lišćem. U unutrašnjosti ostavljene
prirodno sasušene semenke. Na
gornjem uskom kraju proučen
kanap.

Visina 19 cm / obim najšireg dela 28
cm.

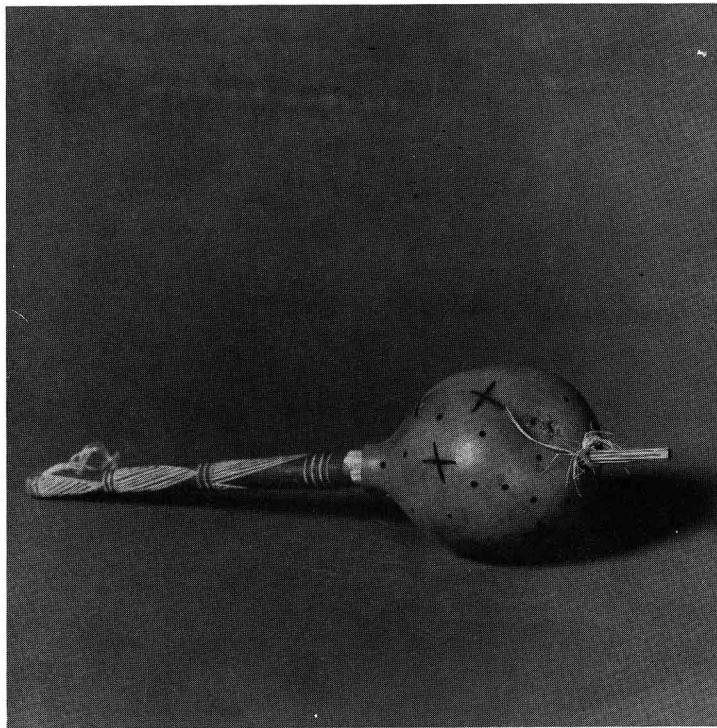
[13]

Zvečka

Mali (narod Dogon).
Inv. br. 1099.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.
Duguljasta tirkvica tamnožute boje,
ukrašena paljenim ukrasima. Na dve
suprotne strane predstavljene su
velike ribe, a između njih još jedna
manja. Ribe su uokvirene
izrezbarenim lišćem. U unutrašnjosti
ostavljene sasušene prirodne
semenke.

Visina 23 cm / obim najšireg dela 30
cm.

[14]

Zvečka

Gana (?)

Svojina dr Ljubice Đorđević,
Beograd.

Tikvica žute boje kroz koju prolazi
štap koji služi kao drška. U
unutrašnjosti ostavljene suve
semenke, a spoljašnja strana
išarana je geometrijskim šarama
i probušenim rupicama.
Dužina 38 cm / promer tikvice
13 cm.

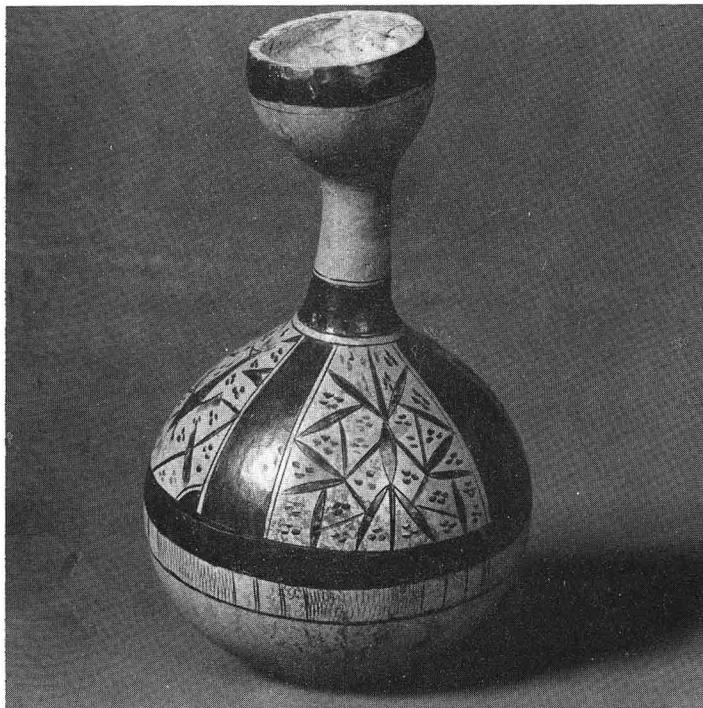
[15]

Zvečka

Gana (?)

Svojina dr Ljubice Đorđević,
Beograd.

Par zvečki od tikve, od kojih je
jedna veća a druga manja. Kroz obe
prolazi sredinom štapić koji služi
kao drška. Da se ne bi izvukao
štapić je na gornjem kraju
pričvršćen voskom za tikvicu, a na
donjem poprečnim drvcetom. Obe
su tikvice išarane paljenim
geometrijskim ukrasima
i probušenim rupicama. U
unutrašnjosti se nalaze isušene
semenke koje pri pokretu zvečkaju.
Dužina veće zvečke 21 cm /
promer veće tikvice 11 cm /
dužina manje zvečke 18 cm /
promer manje tikvice 8 cm /.

Postoji varijanta zvečke od tikve koja se izrađuje od nešto veće tikve sa dužim vratom, čiji je gornji kraj odsečen, a kroz dršku (vrat) prolazi otvor kroz koga se ubacuju semenke (najčešće biljke *Canna indica*) ili kameničići, koji pri treskanju tikvice prave šum. Ovakva se vrsta zvečke pretežno upotrebljava tako što se po gornjem otvoru udara dlanom, odnosno taj se otvor naizmenično otvara i zatvara šakom. Na taj način se vazduh u unutrašnjosti tikve stavlja u treperenje i tako proizvodi zvuk. Neki narodi u zapadnim delovima Malija (Bambara) i Benina (Fan) pri tome kako udaraju rukom po otvoru. Ovakav način proizvođenja zvuka na ovoj vrsti zvečke primenjuju i žene nekih plemena u Nigeriji (Ibo). Ponekad se gola ruka može zamjeniti i štapićima kojima se udara po korpusu (plemena Sereer).

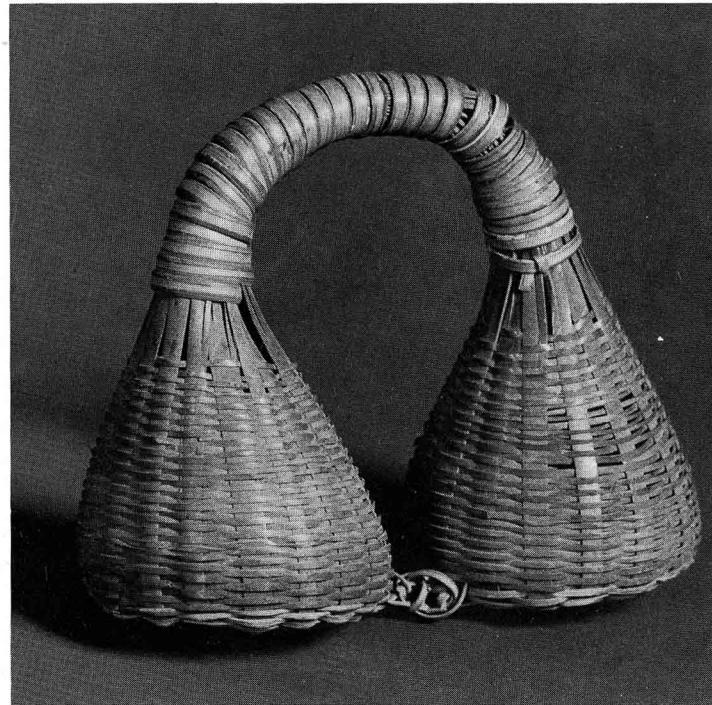
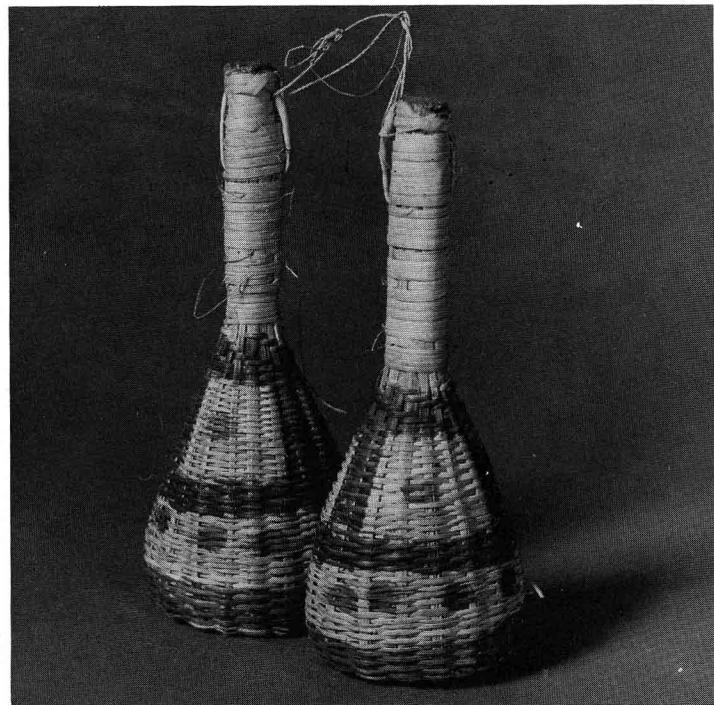
Ova vrsta zvečke sreće se u Africi, ali i u Aziji, kao i među afro-američkim Crncima. S obzirom da zvečke služe i u ritualne svrhe u nekim ih krajevima Afrike upotrebljavaju i članovi tajnih društava (Gvineja). Osim toga, ovakva zvečka može biti i obavezan rekvizit pogrebnih svečanosti (Benin). Ta je njena funkcija zajedno sa Crncima iz Benina preneta u Ameriku, u Brazil, na Kubu, gde i dalje čini sastavni deo pogrebnih svečanosti, kao što je to bilo i u ranijoj njihovoj domovini. Ovu vrstu zvečke u Zapadnoj Africi upotrebljavaju i Mauri i grioti (profesionalni svirači i pevači).

Nazivi su raznovrsni, između ostalih i: *leket* – narodi Wolof, Sereer, Pulaar, Soniuke, Manding, Yola, Fulbe, Bambara; *gab-gab* – grioti, Mauri; *ashere* – afro-kubanski naziv, itd.

[16]
Zvečka
Nigerija.
Inv. br. 1006.
Muzejska zbirka Vede Zagorac i dr Zdravka Pečara.
Prirodna veća žuta šuplja tikva sa odsečenim gornjim krajem drške. Ukršena crnom bojom. Šare su u vidu poprečnih širih krugova na sredini, oko vrata i na gornjem rubu, a telo je podeljeno na tri kvadrata u kojima su, takođe crnom bojom, išarane predstave lava, ptice i cveća.
Visina 37 cm / visina donjeg širokog dela 25 cm / dužina vrata 5 cm / visina gornjeg širokog dela 6 cm / prečnik gornjeg presečnog dela 8 cm.

[17]
Zvečka
Nigerija.
Inv. br. 322.
Muzejska zbirka Vede Zagorac i dr Zdravka Pečara.
Veća šuplja tikva prirodne žute boje sa odsečenim gornjim krajem drške. Na sredini, oko vrata i na gornjem rubu ukrašena šarama crne boje u vidu poprečnih širih krugova. Telo tikve podeljeno je na tri kvadrata u kojima su crnom bojom ušarani ptica i cveće.
Visina 39 cm / donji obim 67 cm.

U Africi su dosta česte i zvečke od pletenog pruća. Takve su zvečke bile poznate još u starom Egiptu, a danas se najviše sreću na prostoru od Gabona do Južne Afrike. Pletu se od palmovog lišća, trske, rafije i drugih pogodnih materijala u raznim oblicima i veličinama, a njihova unutrašnjost je ispunjena isušenim semenkama, zrncima, kamenčićima, itd. One najmenje se obično nižu na vrpcu i vezuju oko nogu plesača ne samo za vreme uobičajenih plemenskih plesova već i u toku plesova za vreme inicijacija.

Terminologija je različita: *akakyenkye* – pleme Nkole, Uganda (kao *ensengu*); *ensengu* – pleme Gand, Uganda (plitka četvrtasta kutija); *musesegete* – pleme Konjo, Uganda (kao *ensengu*); *nzau* – pleme Kuta, donji Kongo (upotrebljava se za vreme inicijacija); *mazoko* – pleme Kuta, donji Kongo (ista kao *nzau*); *ruganira* – Uganda (sinonim za *akakyenkye*), itd.

[18]

Zvečke

Kamerun.

Vlasništvo dr Gvida Nonvejea,
Beograd.

Dve zvečke od pruća flašastog oblika vezane su na drškama posebno upredenom rafijom. Telo i jedne i druge zvečke je obojeno pri vrhu, na sredini i pri dnu plavim i bordo krugovima, između kojih se nalaze i tačke iste boje. U

unutrašnjosti zvečki ima ubačenih

semenki koje prave šum i zvečaju

pri pokretu.¹

Visina 26 cm / donja širina

sveake zvečke 8 cm /.

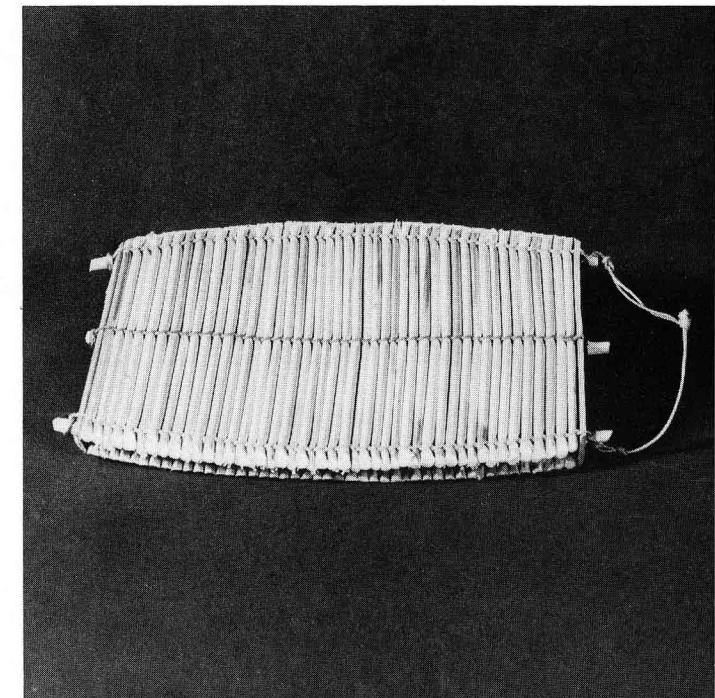
[19]

Zvečke

Kamerun.

Vlasništvo dr Gvida Nonvejea,
Beograd.

Dve kruškasto ispletene zvečke spojene su na gornjem delu ručkom od istog materijala, a na donjem samo petljicom. Unutrašnjost im je ispunjena semenkama i kamenčićima. Visina 17 cm / donja širina svake zvečke 9 cm /.

[20]
Zvečka

Kenija.

Vlasništvo Gvida Nonveja,
Beograd.

Zvečka u obliku plitke pletene kutije, zaobljenih dužih strana, od bambusovih tršćica, povezanih crvenim (po sredini) i zelenim (na stranama) koncem. Razmak između tršćanih ploha osiguran je pomoću širih bambusovih daščica. Unutrašnjost je ispunjena finim peskom koji proizvodi prijatan šušteći zvuk. Drška je od zelenog konca.

Dužina 25 cm / širina na širem delu 19 cm / širina na užem delu 14 cm / visina 1,5 cm.

[21]
Zvečka

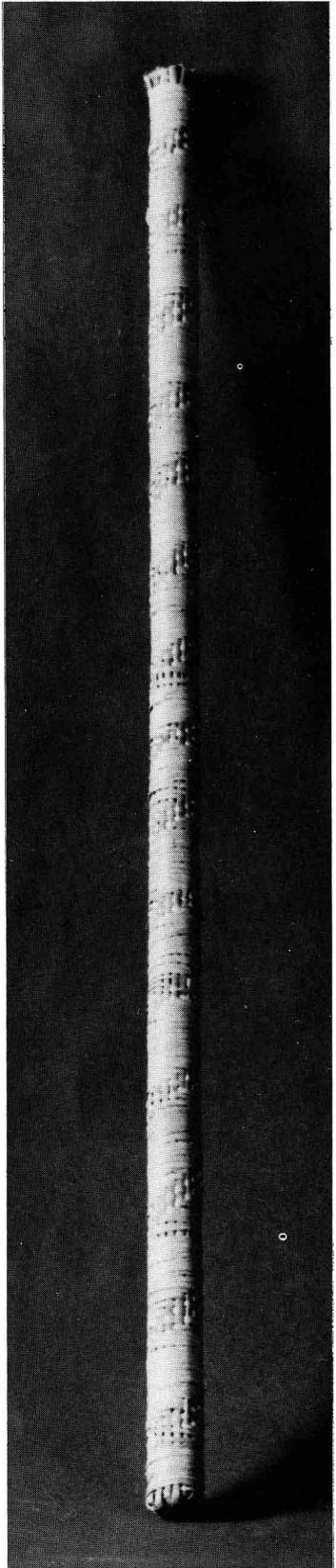
Gabon.

Inv. br. 1289.

Poklon ambasadora Gabona u Jugoslaviji, 1980, Jean Robert Fanguinoveny-a.

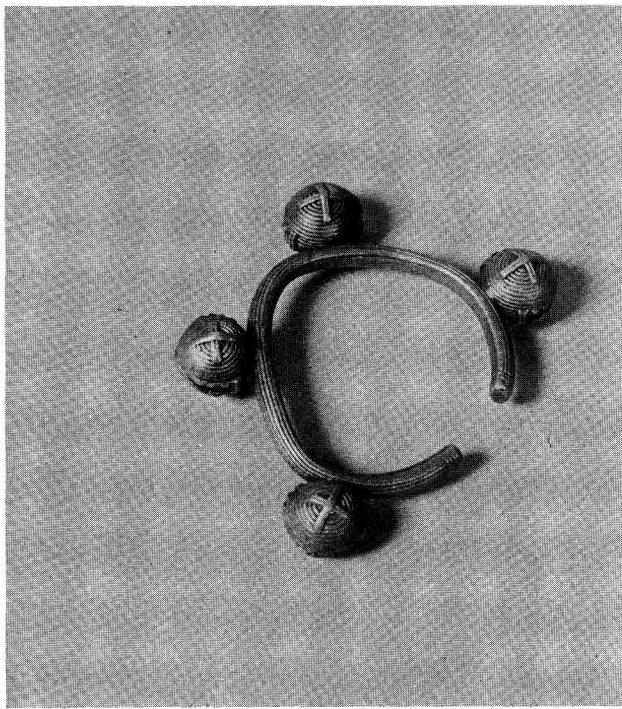
Šuplja bambusova cev u čijoj se unutrašnjosti nalazi fini pesak koji pri okretanju štapa, ili udarima o zemlju, proizvodi prijatan šušteći zvuk. Sa spoljne strane štap je opleten trskom u vidu pravilnih geometrijskih šara.

Dužina 100 cm / širina 2,5 cm.

U mnoštvu različitih zvečki sa unutrašnjim proizvođenjem zvuka u Crnoj Africi pojavljuju se i one u vidu šuplje cevi odnosno štapa. To su tzv. tubularne zvečke. Ta je vrsta zvečki prilično raširena. Sastoje se od šupljeg štapa tj. cevi u čijoj se unutrašnjosti nalazi pesak, kamenčići, suve semenke i sl. U Istočnoj Africi se često po nekoliko takvih štapova povezuje u snop radi dobijanja jačeg zvuka (narod Washambala).

Ovakve se zvečke upotrebljavaju uz ples, prilikom nekih običaja (inicijacije: pleme Nyagna, Zair), a i kao poglaviciň štap, kao neka vrsta oznake njegovog dostojanstva. Njega poglavica upotrebljava i pre nego što će se obratiti svojim sunarodnicima da bi ih stišao (Gabon). Među nekim plemenima (Pangwe, Gabon i u Kamerunu) tubularne zvečke napunjene semenkama služe i kao dečji instrumenti. Zovu se *asok*. Inače je čest naziv za ovu vrstu idiofona „govorni štap“ odnosno *talking stick*.

[22]

Zvečka

Obala Slonovače (narod Senufo).

Inv. br. 1035.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.

Dečja narukvica od bronze, imitacija
narukvice odraslih, sa četiri
pričvršćene bronzane kuglice u
kojima se nalazi po jedan sloboden
bronzani praporac.

Dužina sa kuglicom 10 cm / dužina
bez kuglice 7 cm / širina sa
kuglicom 8 cm / širina bez kuglice
7 cm.

U grupu zvečki sa unutrašnjim proizvođenjem zvuka spadaju i razni praporci i zvonca, kojih ima u velikom broju u Crnoj Africi.

Pod praporcima i zvoncima podrazumeva se šuplja metalna kuglica, okruglog ili ovalnog oblika, u čijoj se unutrašnjosti nalazi po jedan ili više slobodnih predmeta (praporaca, kamenčića, pesak, osušene semenke i sl.) koji pri pokretima udaraju o unutrašnjost šupljine i proizvode zvuk. Ti praporci odnosno zvonca mogu biti pokretni tj. nanizani na neku vrpcu, ili nepokretni, odnosno izliveni ili prikovani za neki obruč, traku itd.

Na afričkom kontinentu pojavljuju se u velikom broju formi, veličina i od različitog materijala. U tim se krajevima često prave od malih tikvica, zatim voćnih ljuštura, izdubljenog drveta, kao i od metala (bronna, gvožđe).

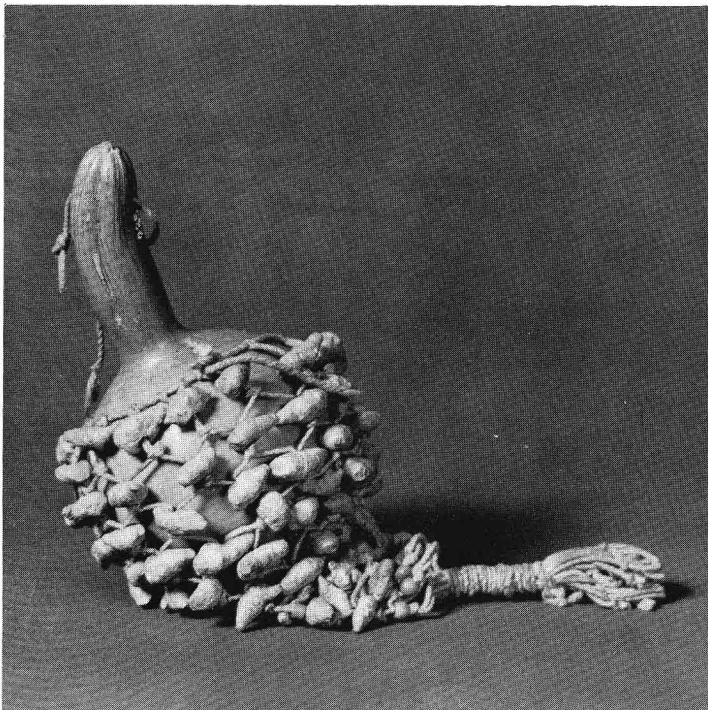
Kao što se u mnogim krajevima sveta veruje da imaju magijsku moć i smatraju ih kultnim predmetima, takvo mesto i ulogu imaju i na području Crne Afrike. Zato ih dosta upotrebljavaju i враčevi stavljujući ih oko nogu i ruku (narod Fan, Zapadna Afrika). S obzirom da im se u nekim krajevima Afrike pripisuje i apotropejska moć, nose ih i odrasli i deca često u vidu narukvica kao amulet radi zaštite od zlih duhova (narod Senufo, Obala Slonovače). Kada služe za ples pojavljuju se u ogromnom broju različitih vrsta. Tada se obično stavljuju u obliku grivne oko ruku i nogu, ali se opasuju i oko struka, pa pri pokretima proizvode ritmičke zvuke u ritmu pokreta.

U terminološkom pogledu sreću se različiti nazivi, kao na primer: *glegni* – narod Baule, Obala Slonovače; *nzobo* – pleme Azande, Zair (gvozdjeni list, narukvica za muškarce-plesače); *mbugi* – narod Washambala, Kenija (gvožđe i unutra gvozdeni praporac, nanizane na kožni pojasa, upotrebljavaju ih muškarci-plesači, ali se upotrebljavaju i u ritualne svrhe i u pogrebnim svečanostima); *mjolo* – narod Washambala, Tanzanija (gvožđe, bakar u vidu narukvice, a i oko nogu), itd.

Zvečke sa spoljašnjim proizvođenjem zvuka

U Zapadnoj Africi postoji i mnoštvo različitih zvečki kojima se zvuk proizvodi spoljašnjim udarima. Tu spadaju, pre svega, prirodne tikvice bez semenki u unutrašnjosti, čije se telo prekriva sa spoljne strane mrežom od pamučnih vlakana na koja su nanizane kauri-školjke, suve semenke, zrnavlje, komadići bambusa, zmijski pršljeni, itd.

Dok se tikvice sa unutrašnjim udarima drže u ruci i treskanjem proizvodi zvuk, dotle se kod zvečki sa spoljašnjim udarima tikvica drži za vrat u jednoj ruci (najčešće levoj) a drugom se drže krajevi mreže i zvuk proizvodi pomeranjem te mreže sa nanizanim predmetima koji pri tome udaraju o površinu tikvice. Da bi se mogao proizvesti precizan i odgovarajući ritam, mreža se mora brzim pokretima desne ruke (koja drži kraj mreže) povlačiti tamo-amo dok leva ruka (u kojoj se drži tikvica) mora biti nepokretna. Iako na prvi pogled ova tehnika izgleda laka, ona je u stvari vrlo teška, jer se samo pravilnom njenom primenom može dobiti odgovarajući ritam. No, i pored

[23]

Zvečka

Mali (narod Bambara).

Inv. br. 285

Muzejska zbirka Vede Zagorac i dr Zdravka Pečara.

Tikvica prirodne žute boje sa dužim vratom koji služi kao drška. Na donjem delu otvorena rupa-glasnica. U unutrašnjosti nema semenki. Preko tela prevučena mreža od pamučnih vlakana sa nanizanim malim pužićima. Kraj se mreže završava kićankom za koju su pričvršćene plave perlice. Kroz vrat (dršku) provučen je kanap. Visina 26 cm.

[24]

Zvečka

Mali (narod Bambara).

Inv. br. 289.

Muzejska zbirka Vede Zagorac i dr Zdravka Pečara.

Tikvica prirodne žute boje, sa dužim vratom koji služi kao drška. Otvor koji služi kao rupa-glasnica probušen na donjem delu. Bez semenki. Mreža od pamučnih vlakana sa nanizanim malim pužićima prevučena preko tikvice. Kraj mreže završava se kićankom za koju su pričvršćene bele perlice. Kanap je provučen kroz dršku. Visina 32 cm.

relativno teške tehnike, instrument se rado upotrebljava u pojedinim delovima Zapadne Afrike (narod Mende, Sierra Leone; narod Eve, Gana; narodi Baule i Dan, Obala Slonovače; u Beninu, itd.)

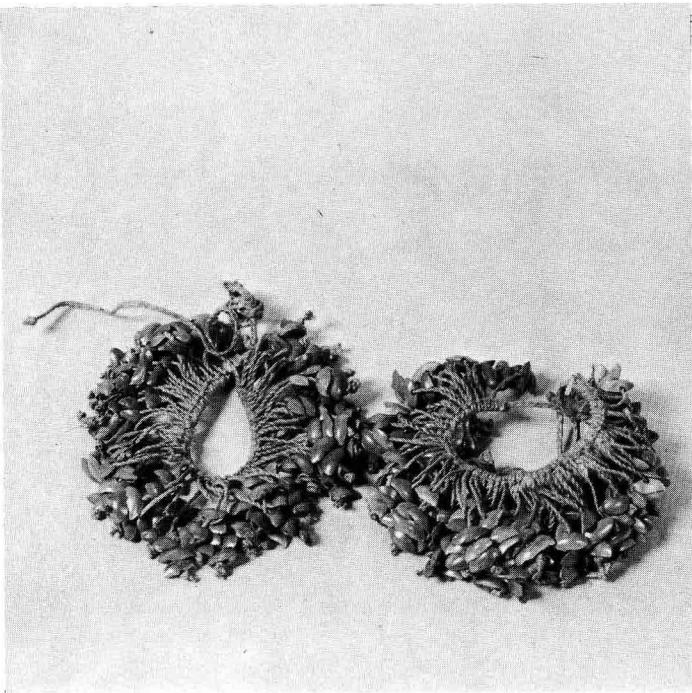
Instrument se naročito upotrebljava za markiranje ritma uz plesove, ali i uz razne svečanosti oko maski. Njega upotrebljavaju i pevači solisti koji ga u velikom broju slučajeva sami i prave (narod Dan, Obala Slonovače).

I za ovu vrstu zvečki nazivi su raznovrsni, kao na primer: *sehgura* – narod Mende, Sierra Leone; *yon* – severni i centralni delovi regiona naroda Dan, Obala Slonovače; *ge* – jugozapadni delovi teritorije naroda Dan, Obala Slonovače; *axatse* – narod Eve, Gana; *shekere* – narod Yoruba, Nigerija, itd.

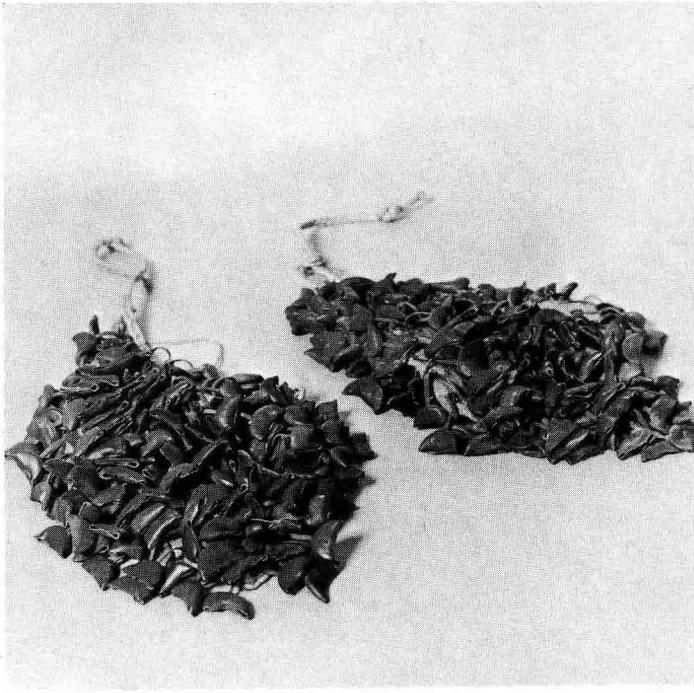
Posebnu grupu jednostavnih i primitivnih zvečki koje se sreću još uvek na svim kontinentima, pa tako i u Africi, predstavljaju nanizane zvečke. One su česte i među crnim stanovništвom Afrike.

Sastoje se od raznih zajedno nanizanih predmeta na vrpcu koja je dovoljno labava da bi ti predmeti mogli da udaraju jedan o drugi pri treskanju. Svi ti nanizani predmeti kada bi se pojedinačno upotrebili ne bi mogli da proizvedu dovoljno jasan i jak zvuk, ali u ovako velikom broju oni to lako čine.

Ovakve se zvečke upotrebljavaju ili kao zaštitne amajlje radi teranja i zaštite od zlih duhova, ili, što je češće, za podcrtavanje ritmičkih pokreta, udara nogama ili rukama i drugih pokreta tela. Zato su nanizane zvečke po svojoj funkciji, iako ne po obliku, identične sa nanizanim praporcima i zvončićima, jer se upotrebljavaju u istim prilikama i situacijama.

[25]
Zvečke
Obala Slonovače (narod Dan).
Inv. br. 1298.
Poklon Rože Dorsenvila, 1980.
Par zvečki od mnoštva polutki
mahuna akacije sjajno mrke boje
nanizanih na vrpce od palmovog
lišća.
Cela dužina 68 cm / dužina
nanizanog dela 25 cm.

[26]
Zvečke
Zapadni Kamerun.
Poklon 1986. dr Gvida Nonvejea,
Beograd.
Par zvečki od plodova akacije,
tamne sjajne boje koji su našiveni na
pravougaono parče jute u deset redi
po jedanaest ljuštura. Duža vrpca od
upletene rafije našivena je na duži
kraj jute, da bi se ceo komad mogao
zavezati ispod kolena plesača.
Dužina 35 cm / širina 28 cm /.

Ovakve zvečke mnogo i rado upotrebljavaju afrički plesači uz njihove raznovrsne igre. Tada ih vezuju oko članaka nogu i ruku, ispod kolena, oko struka, čime još više markiraju ritam pojedinih igara. Zbog toga se ovakve zvečke uglavnom upotrebljavaju u paru.

Neki od naziva za ovu vrstu zvečki su sledeći: *ze* – narod Dan, Obala Slonovače; *kolokocho* – narod Washambala, Kenija (danas retka); *mafova* – pleme Thonga, Južna Afrika (od plodova i čaura nanizanih na kožne vrpce, stavljuju se oko nogu plesača); *mathlo* – pleme Chwana, Južna Afrika (od leptirovih čaura nanizanih na duge vrpce i ispunjene kamenčićima, stavljuju ih muški plesači oko nogu); *mutshakatha* – predeo Bavandaland, Južna Afrika (male globularne voćne ljuštture sa kamenčićima u unutrašnjosti i nanizane na štapiće koji se pričvršćuju za tekstilne komade i vezuju oko plesačevih nogu); *thuzo* – pleme Vende, Južna Afrika (iste kao mutshakatha); *dichela* – pleme Pedi, Južna Afrika (nanizane leptirove čaure s kamenčićima u unutrašnjosti, upotrebljavaju ih samo žene); *umfece* ili *amafohlwane* – narodi Zulu, Južna Afrika (nanizane leptirove čaure s kamenčićima u unutrašnjosti, vezuju se oko nogu plesača); *morothloane* – pleme Sotho, Lesoto (male kese od parčića jareće kože u čijoj se unutrašnjosti nalaze kamenčići, pršivaju se na kožne vrpce koje se privezuju oko članaka negu plesača), itd.

[27]
Zvečka

Gana.

Inv. br. 1199.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.

Dva para duguljastog presavijenog parčeta gvožđa na čijim su uzanim krajevima prikačeni gvozdeni kolutići. Sa svake strane kraćeg para pričvršćena su tri kolutića, a sa svake strane dužeg para po četiri. Na središnjem presavijenom delu probušene su po dve rupe kroz koje je provučen kanap koji služi za vezivanje zvečki oko ruku, ili nogu, ili za instrument.

Dužina dužeg para 15 cm i 19 cm / dužina kraćeg para 12 cm i 15 cm.

[28]
Zvečka

Togo.

Inv. br. 1325.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.

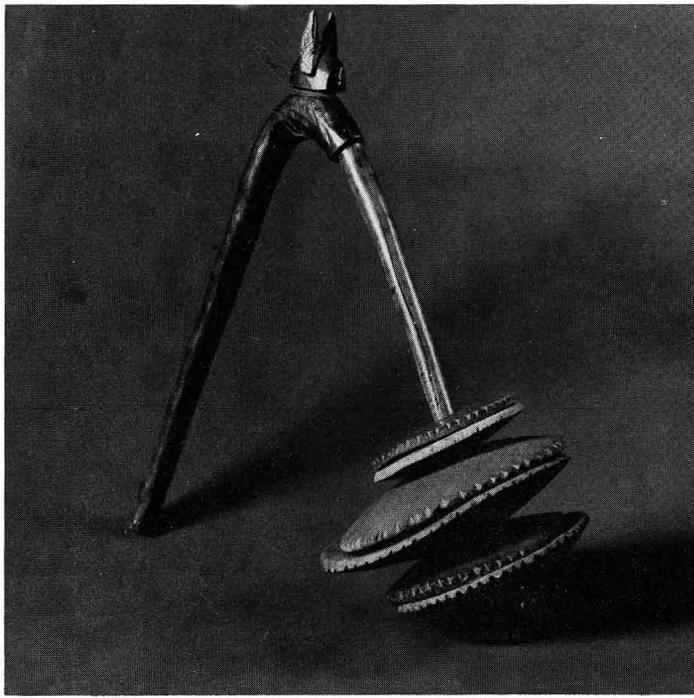
Par blago ovalnih narukvica od gvožđa sa širokim proširenjima na dve suprotne strane i sa slobodno nanizanim kolutićima na uzanim stranama.

Jedna narukvica 13×14 cm / broj kolutića: po 5 sa obe strane /. Druga narukvica 13×14 cm / broj kolutića: 7 s jedne strane i 9 s druge strane.

U Zapadnoj Africi pojavljuje se jedna specijalna vrsta idiofonog instrumenta koji se stavlja na muzički instrument kao što je bubenj, harfa-lauta, sanza, ili oko ruku bubenjara ili svirača harfe-laute, sanze. Pravi se od pravougaonog komada gvožđa ili lima koji se po sredini savija dužinom, na čijim se krajevima nalaze metalni kolutići koji međusobno u pokretu zveckaju. Prema ukusu nekih afričkih naroda zveckanje koje se dobija na taj način uklapa se u boju zvuka bubenja, harfe-laute, sanze. S obzirom da neki narodi smatraju da se zvuk osnovnog instrumenta na taj način ulepšava, ovakva je zvečka neophodna u tim sredinama prilikom upotrebe pomenutih instrumenata (narod Dan, Obala Slonovače). Međutim, ima i afričkih naroda kod kojih igrači stavljuju po nekoliko takvih zvečki jednu iznad druge oko nogu i na taj način pojačavaju ritam pri plesu (Gana).

I za ovu vrstu zvečki nazivi su različiti. Evo nekih: *kemanak* – narod Fang, Zapadna Afrika (uz religiozne plesove); *kende* – narod Kisi, Zapadna Afrika (iste kao kemanak); *jawungo* – narod Mandingo, Gambia i u južnom Senegalu; *see* – narod Dan, Obala Slonovače (izuzev jugozapadnog dela područja naroda Dan); *nsansi* – Zair; *anzolo* – pleme Azande, Zair, itd.

U ovu bi se grupu mogla svrstati i gvozdena zvečka izrađena u vidu ovalne narukvice sa širokim proširenjima na dve suprotne strane. Na uzanim stranama nanizani su slobodno viseći kolutići koji prilikom svakog pokreta zveckaju. Instrument se upotrebljava u paru tako što ga plesači stavljuju oko članaka nogu.

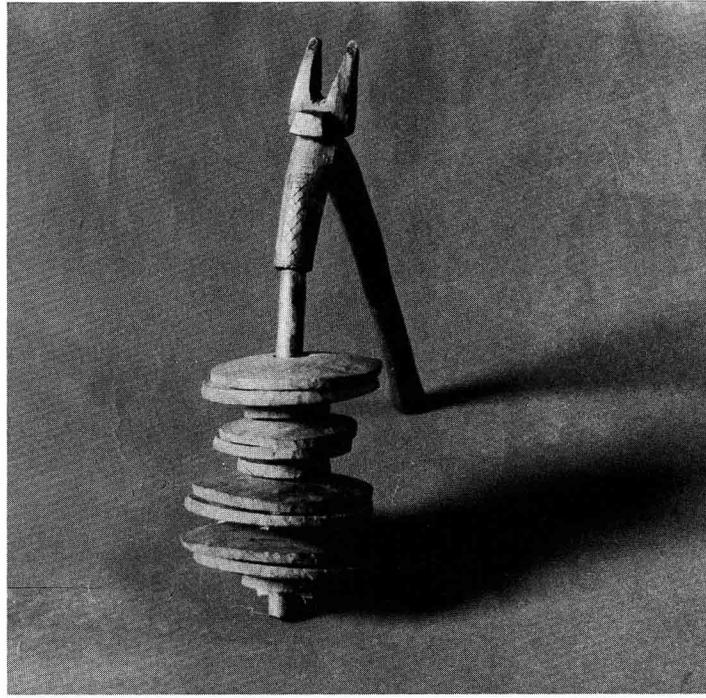
Sistrum

Sistrum, specijalna vrsta idiofona, kod koje se zvuk proizvodi treskanjem, u Africi je još uvek poznat u raznim formama. Sastoje se od izvesnog broja probušenih pločica ili kolutića nanizanih na štap, koji pri treskanju udaraju jedan o drugi i proizvode zvuk. Prvenstveno je ritmički instrument.

Jedna od mnogobrojnih vrsti sistruša je i sistrum od tikve koji se sreće u Zapadnoj Africi. Sastoje se od drvene raklje, koja može, ali i ne mora biti ornamentisana. Jedan krak služi kao drška instrumenta, dok su na drugom nanizane sferične kalote ili kolutići od tikve. Instrument se pojavljuje u nekoliko varijanti od kojih su najčešće: a) sa velikom tikvom nanizanom na jedan krak raklje po kojoj se udara najčešće stabiljkom od prosa; b) sa okruglim kalotama od tikve nanizanim na jednu granu, a ponekad postavljenim tako da je udubljenje jedne kalote okrenuto ka udubljenju druge, kada svaki trzaj instrumenta pokreće u stvari celu tikvicu, čiji udari kalota podsećaju na udare cimbala, koje se dalje trzanjem međusobno sudaraju; c) sa većim brojem izrezanih (nazubljenih) kolutova od tikve nanizanih na jedan krak raklje, kod kojih udubljenje jednog koluta odgovara udubljenju drugog, stvarajući na taj način par kolutova.

Zvuk se proizvodi ili trešenjem celog instrumenta, pri čemu kolutići ili tikvice udaraju jedni o druge, ili se instrument drži nepomično, a ceo niz tikvica ili kolutova se pušta da klizne od vrha do kraja raklje, stvarajući prilično jake udare, čime se na dršku nanizani predmeti sudaraju izazivajući tako spoljašnje udare.

Ovakvi se rakljasti štapovi još uvek upotrebljavaju u Zapadnoj Africi u običajima oko fertiliteta i inicijacija.

[29]

Sistrum

Mali (narod Dogon).

Inv. br. 282.

Muzejska zbirka Vede Zagorac

i dr Zdravka Pečara.

Na povijenoj neznatno rezbarenoj drvenoj raklji nanizana su tri para konkavnih po ivici izrečanih kolutova. Na kraku s koluticima provučen je drveni stubić koji sprečava kolute da skliznu sa njega, dok drugi krak služi kao drška. Na mestu gde se raklja savija izrezbarena je glava životinje.

Dužina 54 cm / dužina drške 41 cm / dužina kraka sa kolutima 48 cm / prečnik gornjeg para kolutova 13 cm / prečnik srednjeg para kolutova 19 cm / prečnik donjeg para kolutova 15 cm.

[30]

Sistrum

Mali (narod Dogon).

Inv. br. 281

Muzejska zbirka Vede Zagorac i dr Zdravka Pečara.

Na povijenoj neznatno rezbarenoj drvenoj raklji nalazi se na jednom njenom kraku četiri para konkavnih kolutova. Između prvog i drugog, drugog i trećeg i iza trećeg para nalazi se po jedan običan kolutić. U mirovanju kolutići naležu na drveni stubić koji ih sprečava da skliznu sa kraka. Drugi krak služi kao drška. Na mestu gde se raklja savija izrezbarena je glava životinje.

Dužina 41 cm / dužina drške 31 cm / dužina kraka sa koluticima 36 cm / prečnik prvog para kolutova 12 cm / prečnik drugog para kolutova 10 cm / prečnik trećeg para kolutova 13 cm / prečnik četvrtog para kolutova 13 cm / prečnik kolutića između parova 3,5 cm.

Osim toga, upotrebljavaju se i uz ples, jer je to poglavito ritmički instrument.

Nazivi za sistrum od tikve su različiti i evo nekih: *wansamba* – na mandingo jezicima; *laala* – narod Fula, Sierra Leone; *kpandu* – narod Baule, Obala Slonovače, itd.

U Muzeju afričke umetnosti postoje dva sistruša od tikve koji pripadaju trećoj varijanti ovih rakljastih štapova.

IDIOFONI KOD KOJIH SE ZVUK PROIZVODI TRZANJEM

Sanza

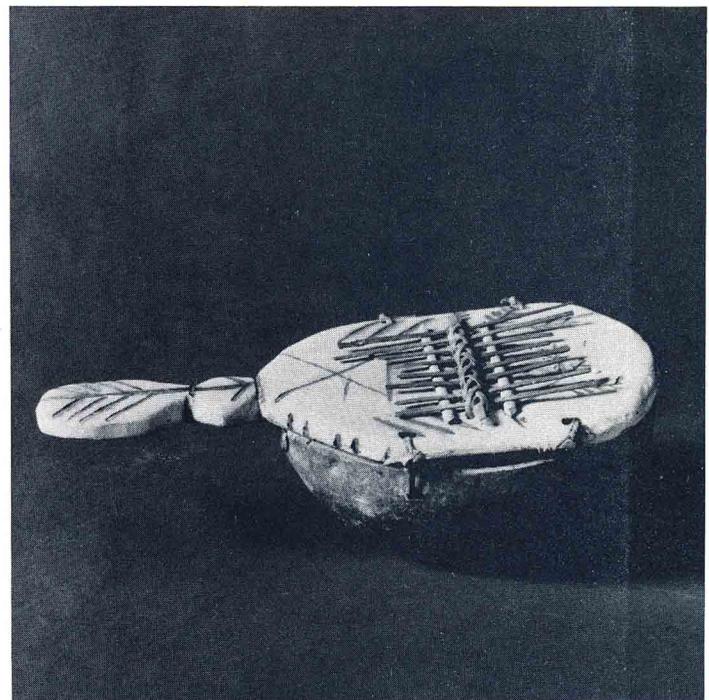
Sanza je tipičan afrički muzički instrument koji pripada grupi idiofona kod kojih se zvuk proizvodi trzanjem. Sastoji se od elastičnih metalnih ili trščanih jezičaka (lamela) postavljenih iznad drvene daske ili rezonatora od tikve. Česte su sanze sa rezonatorom u vidu kutije sa rupom-glasnicom. Rezonator je ponekad ukrašen rezbarenim ili bojenim šarama.

Jezičci, čiji se broj obično kreće između 6 i 36, povezani su vegetativnim vezovima i postavljeni na rezonantno telo preko prečki, tako da im jedan kraj može slobodno vibrirati. Na taj način svaki od njih predstavlja, u stvari, poseban idiofon koji svirač trza da bi proizveo ton. Visina tona određena je dužinom samoga jezička, računajući od prečke, i može se po želji menjati povlačenjem jezička napred ili nazad po lateralno postavljenoj prečki. Na taj način sanza se može lako ugadati u svaku željenu skalu. Jezičci su obično štimovani u pentatonici, bez polotonova, na primer: do – re – mi – sol – la, ili ako ih je, recimo devet s jedne a osam s druge strane, tada njihovo štimovanje može biti: c₁ – c₂ – b₁ – d₁ – d₂ – as₁ – es₂ za leve jezičke i g₀ – g₁ – g₂ – f₀ – f₁ – f₂ – b₁ za desne jezičke. Fino se štimovanje postiže stavljanjem pčelinjeg voska ili kaučuka na donju stranu slobodnog dela jezička. Jezičci se najčešće postavljaju simetrično tako da se najdublji ton nalazi na sredini, a najviši sa njegove obe strane. Jezičci mogu biti od metala ili trske. Smatra se da su starije sanze sa jezičcima od trske. Ponekad se jezičci postavljaju u dva ili tri nivoa (Zair, Angola), ali češći su oni u jednom nivou. Kod sanzi sa više nivoa najduži jezičci predstavljaju osnovni niz. Kod kraćih jezičaka koji su postavljeni iznad osnovnog niza, krajevi su savijeni na gore radi lakšeg okidanja. Na metalne jezičke, ili na rezonantno telo, često se pričvršćuju razne zvečke u vidu praporaca, kolutića, prstenova koje pri svirci zveckaju pridodajući na taj način zvuku sanze i svoj zvuk posebnog kvaliteta. Neka plemena pune trščane jezičke semenkama koje pri trzanju proizvode zveckajući zvuk (pleme Bapende, Zair).

Pri upotrebi instrument se obično drži u rukama, ili u krilu, a palčevima, ili kažiprstima obeju ruku okidaju se slobodni krajevi jezičaka.

Sanza se najviše upotrebljava za pratnju individualnih, ponajviše ljubavnih pesama. Njenim se nežnim i prijatnim zvukom uglavnom izražavaju intimna osećanja. U mnogim se krajevima Crne Afrike smatra kao najbolji znak da se neko zaljubio ako peva i svira na sanzi. Međutim, sanza se upotrebljava i prilikom raznih svečanosti, pogotovu instrumenti većih dimenzija.

Kako se u Africi u sanzu svira na širokom području,

[31]

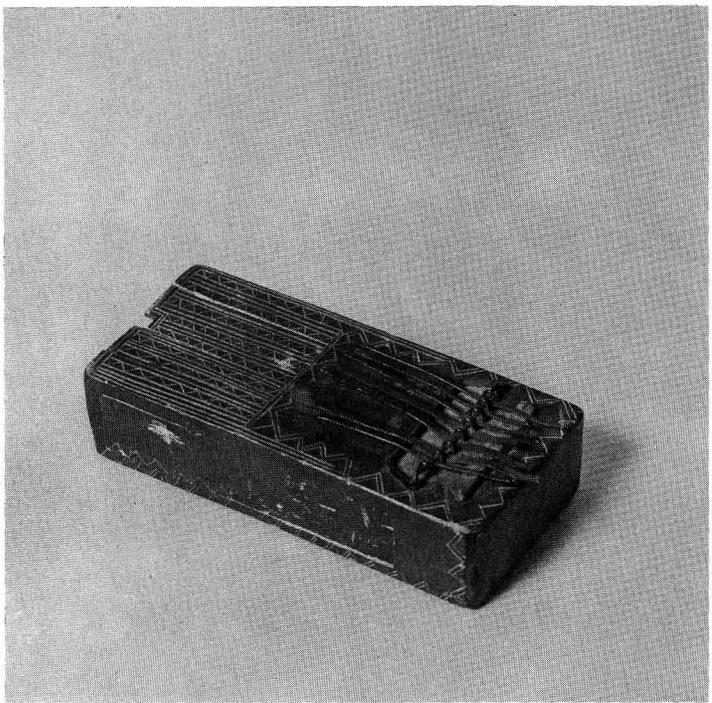
Sanza

Liberija.

Inv. br. 1366.

Poklon dr Darka Stošića, 1981. Korpus je od polovine tikve mrke boje, prekrivene drvenom daskom od mekog belog drveta, na čijem su donjem delu probušene dve pravougaone rupe-glasnice. Daska se završava ručicom, u vidu drške, a vezana je za tikvu na četiri mesta kroz probušene otvore. Kroz dva od tih otvora provučen je kanap. Daska je ukrašena paljenim ukrasima geometrijskog oblika. Na dasci se nalazi osam metalnih jezičaka različite dužine, i iste širine, postavljenih preko dve prečke i provučenih kroz vegetabilnu legaturu postavljenu na sredini između te dve prečke.

Dužina 30 cm / dužina korpusa 18 cm / širina korpusa 15 cm / visina korpusa 10 cm / dužina jezičaka od 9 do 13 cm / širina jezičaka 0,3 cm.

[32]

Sanza.

Zapadna Afrika?
Vlasništvo dr Nikole Vučo,
Beograd.
Telo je od drveta u obliku
pravougaone kutije, mrke boje,
čija je jedna polovina ukrašena
izrezbarenim geometrijskim šarama,
a na drugoj je pričvršćeno sedam
metalnih jezičaka.
Dužina 24 cm / širina 10,5 cm /
visina 7 cm / broj jezičaka 7 /
dužina jezičaka 12 cm / širina
jezička 0,3 cm /.

način sviranja odnosno specijalni efekti koji se tom prilikom mogu proizvesti variraju prema estetskom shvatanju pojedinih naroda i plemena. Pri tome se često pojavljuju i razne ritmičke kombinacije sa mnogim dvodelnim i trodelnim formama.

Starost i geneza sanze još uvek nisu razjašnjeni. Prema dosadašnjim proučavanjima utvrđeno je da se rasprostranjenost sanze u Crnoj Africi poklapa sa rasprostranjenosću ksilofona, i da su često čak i izrazi identični za pojedine delove sanze i ksilofona, kao na primer za jezičke na sanzi i dašćice na ksilofonu. Osim toga, pošto se sanza, kao i ksilofon, može ugadati u pentatonskom i heptatonskom nizu, to se prepostavlja da i sanza, kao neka vrsta male verzije ksilofona, mogla biti u izvesnoj vezi sa Indonezijom.

Kako je sanza karakterističan instrument Crne Afrike razumljivo je što su je Afrikanci preneli sa sobom u Novi Svet. Zato se ona još uvek može sresti među njihovim potomcima u Centralnoj i Južnoj Americi. Na to upućuje i naziv samog instrumenta u tim krajevima: *marimbula* (Kuba) i *merimba* (Brazil).

Što se tiče samog naziva, sanza je ime jednog kongolanskog naroda koji sanzu mnogo upotrebljava. Inače i sam se bazen Konga smatra klasičnom zonom njene distribucije. Tako je ime sanza prihvaćeno kao opšte ime za sve slične varijante ovog instrumenta. Naravno, ipak svaki narod ima i svoja posebna imena, kao na primer: *mbira* – na bantu jeziku; *nzangwa* ili *nzana* – narodi Zapadne Afrike; *kibili* – narodi Zapadne Afrike; *isanzi* – pleme Teke i susedna plemena Zapadne Afrike; *ompochawa* – narod Ašanti, Zapadna Afrika (drvenci jezičci); *sangu* – narod Eve, Gana; *tresangu* – narod Eve, Gana (naziv prema okrugloj tikvi od koje je rezonator); *azidibo* – Nigerija; *mbutu* – pleme Efik, Nigerija (jezičci od trske, duga oko 30 cm a široka 15 cm); *ibeka* – pleme Bakele, Gabon (šest drvenih ili tršćanih jezičaka, rezonator od tikve); *afosangu* – na sudanskom Agu dijalektu (naziv prema načinu sviranja, jer se drži između nogu dok se jezičci okidaju); *likeembe* – kod svih naroda istočnog Zaira, u Ruandi, Urundi i jednom delu Ugande; *lukeme* – pleme Acoli, Uganda; *kassayi* – pleme Bashi, Zair i plemena u Ruandi (od drveta na koje je pričvršćen rezonator od tikve, devet metalnih jezičaka na desnoj i osam na levoj strani); *kibanda* – pleme Balunda, Bakwese i Bapende, Zair (jezičci od trske); *kimbanda* – pleme Bahuana, Bakwese, Bambala i Batetela, Zair; *kansambi* – pleme Warega, Zair (rezonator od tikve koji se prilikom upotrebe oslanja na sviračeve telo); *uadaku* – pleme Uele, Zair (sedam jezičaka od Raphia vinifera, rezonator od kornjačinog oklopa, duga 24 cm a široka 15 cm); *nsansi* – Donji Kongo; *ekende* – pleme Bangala, Kongo (devet jezičaka); *ikimbe* – pleme Ngundi, Kongo; *pokido* – pleme Lokele, Kongo (od ljudske lobanje); *n simbi* – u regionu reke Zambezi; *deze* – pleme Lemba, Bavandaland i u Zambiji, Južna Afrika (21 metalni jezičak na jednom delu prošreni, postavljeni preko dve prečke na pravougaonu izdubljenu dasku koja se prilikom upotrebe postavlja na rezonator od velike tikve na koju su pričvršćeni praporci); *mbila* – Zambija (ista kao dese), itd.

[33]

Sanza

Zair?

Vlasništvo dr Ljubice Đorđević,
Beograd.

Telo je od kornjačinog oklopa,
prekriveno daskom koja je
pričvršćena crnom smolom. Na
sredini rezonantne daske nalazi se
okrugla rupa-glasnica. Na dasci se
nalazi i deset metalnih jezičaka.
Dužina 21 cm / širina 16 cm /
dužina jezičaka 12,5 cm / širina
jezička 0,3 cm /.

MEMBRANOFONI INSTRUMENTI

AFRIKA JE KONTINENT gde su zastupljene sve vrste najraznovrsnijih bubnjeva, kako po obliku i veličini, tako i po izradi i funkciji: tubularni, obručasti, kotlasti, frikcionni, mirlitoni.

U životu afričkog stanovništva bubenj je veoma prisutan bilo da se upotrebljava u muzičke ili nemuzičke svrhe. Kako je bubenj prvenstveno ritmički instrument, a ne muzički u bukvalnom smislu, i kako ritam igra veoma važnu ulogu u životu stanovništva Crne Afrike, – ne samo uz ples, već i prilikom zajedničkih radova i drugih aktivnosti kojima se regulišu ritmički pokreti, pa čak i u hodu, – to se afrički ritam ne može zamisliti bez bubenja. To je možda i jedan od razloga što je ta nemuzička uloga bubenja u svakodnevnom životu afričkog stanovništva izraženija nego u drugim regionima, i što bubenjevi zauzimaju specijalno mesto kod crnog stanovništva afričkog kontinenta. I pored velikog broja drugih raznovrsnih udaračkih instrumenata, ritam bubenjeva je ipak taj koji na ove ljude ima neku vrstu posebnog, gotovo hipnotičnog, dejstva. Zato je bubenj u Crnoj Africi jedan od instrumenata sa ogromnim ritualnim i sakralnim značenjem, koji se upotrebljava u veoma različitim religioznim i profanim situacijama. Svaki je događaj propraćen njegovim ritmom i razlog je za njegovu upotrebu: rođenje, svadba, smrt. Zato su i prilike u kojima se bubenj upotrebljava vrlo različite: od najsvećanijih i najveselijih do najobičnijih (plemenske svečanosti, igre maski, inicijacije, ratničke igre, poljoprivredne aktivnosti, prenošenje poruka itd.).

Bubenj je i jedan od instrumenata kome se pripisuju ogromne magijske moći, pa je i predmet kulta i obožavanja. On je i predmet koji se uvažava, kome se prinose žrtve (čak i ljudske) i koji ima čak i specijalne kuće gde se čuva u periodima između odgovarajućih upotreba, ili ga čuvaju врачеvi i neoženjeni mladići u svojim kolibama. On je i oznaka vlasti, simbol kraljevstva, sa specijalnim znacima visokog dostojanstva. Zato se bubenj u Crnoj Africi i upotrebljava u čitavom nizu situacija koje nemaju veze sa muzikom, i slobodno se može reći da u životu crnačkog stanovništva Afrike nijedan instrument nema toliko važnu ulogu u mnoštvu raznovrsnih zbivanja kao bubenj. On je, osim toga, i osnov cele afričke instrumentalne muzike.

Zbog tako velikog značaja koji ima bubenj u mnogim afričkim sredinama njegova je izrada povezana sa čitavim nizom odgovarajućih radnji koje imaju i svoj odgovarajući redosled propraćen, skoro uvek, i prinošenjem žrtve. To je naročito važno pri odabiranju i obaranju drveta, koje je inače glavni materijal za izradu bubenja u Crnoj Africi.

Drveno telo instrumenta, koje se pravi od debla drveta

bez kore, često je ukrašeno. Ti ornamenti imaju obično ne samo dekorativno nego i simbolično značenje, bilo da su to rudimentarne geometrijske šare urezane ili bojene (prave linije, kružići, spirale i sl.), bilo stilizovane čovečije ili životinjske figure (žaba, rak, ptica, gušter, krokodil, zmija i sl.), bilo da je telo instrumenta obojeno (crveno, belo, žuto), bilo da su po njemu pričvršćeni razni predmeti (perlice, listići crvenog bakra, kauri-školjke i sl.), bilo da je izrađeno u vidu čovečije ili životinjske figure. Međutim, pored drveta bubenj se može praviti i od zemlje, kornjačinog oklopa, tikve, pa u novije vreme čak i od petrolejske bačve.

Membrane, koje se razapinju na telo instrumenta samo sa jedne ili obe strane, mogu biti od životinjske kože (antilopa, koza, zebra, muflon, leopard, šakal, majmun, slonove uši, itd.) ili reptilije (zmija, krokodil, gušter). Membrane se pričvršćuju na razne načine: vezivanjem, povezivanjem, ukucavanjem, lepljenjem. Često na membrani ostaje dlaka životinje koja vremenom, od upotrebe, otpada, a često se na glavnu membranu stavlja i specijalna pasta koja se pravi od mešavine kaučuka i smole, ili mešavine manganovog praha, kuvanog pirinča i soka tamarinda, ili nečeg sličnog, radi postizanja odgovarajuće visine tona te membrane.

S obzirom na vrlo različite oblike i veličine afričkih bubenjeva, oni se pri upotrebi drže ili između nogu, ili su postavljeni na zemlju, ili vise o remenu oko vrata ili ramena bubenjara, ili se stavljaju pod mišku, ili se naslanjaju na prsa. Bubenjar pri tome stoji ili sedi.

Bez obzira na oblik i veličinu instrumenta zvuk se proizvodi na različite načine: udarima obe ruke, ili maljicama, ili jednom rukom i jednom maljicom. Pri tome visina tona na jednom bubenju zavisi od mesta i intenziteta udara po koži (sredina ili ivica), položaju ruke (otvorena ili zatvorena šaka), načina udara vrhovima prstiju, pa čak ponekad i udarom lakta po membrani. Na takav način se iz jednog bubenja može izvući čitav niz različitih tonova.

Pošto se ponekad satima bubenja bez prestanka, a nekada i danima kada su u pitanju izvesne svetkovine, bubenjar obično unapred pribegava izvesnim postupcima protiv zamora ruku i dlanova. To čini obično pomoću lišća neke biljke (koja je njegova tajna) koje zagreva iznad vatre i njime trlja dlanove, ili drži ruke u dimu dok lišće sagoreva.

Ukoliko se udara maljicama, one mogu biti različitih oblika i veličina: kratke i prave, duge i tanke, povijene, sa glavicom od tekstila itd. Sreću se ponekad i pričvršćene limene zvečke o telo instrumenta, ili oko ruku samoga bubenjara, čije se zvečkanje harmonično uklapa u tembr bubenja, što svedoči da afrički narodi veoma vole zvuke

bogatih nijansi, pa zato uz čiste tonove na sve moguće načine pridodaju razne dopunske tonove i zvuke pomoću kojih mogu proisteći zvuci bogatih tonskih nijansi.

Učenje udaranja u bubanj počinje već od ranog detinjstva na posebnim bubenjevima, i vremenom se postiže onaj virtuozitet koji je karakterističan za bubenjare Crne Afrike, naročito kada je u pitanju par ili više bubenjeva. Ima sredina gde se tradicionalne ritmičke formule poštuju bez ikakvog odstupanja (narod Dogon, Mali), a ima ih gde se ritam slobodno stvara prema individualnom talentu bubenjara (narod Dan, Obala Slonovače). Uopšte, raznovrsnost ritmičkih formula je tolika da je čak i nemuzički obdareni pojedinci mogu zapaziti. Ponekad se stalni udari ponavljaju do iznemoglosti, sve dok se ne dođe u stanje neke vrste obamrstosti, iznurenosti i hipnotisanosti. Zato ta opsesija koju stvara takav ritam može možda objasniti i činjenicu da su u ezoteričnim mističnim ritualima tajnih društava, kao i u pogrebnim običajima, bubenjevi obavezni i neizbežni. Neki od tih bubenjeva su čak toliko sveti da je dovoljno da se samo začuje njihov zvuk pa da se razbeže svi oni koji još nisu prošli kroz inicijacije (deca, žene). Uopšte, u svim afričkim zajednicama bubenjanje je prerogativ muškarca, a tabu za žene (ukoliko nije u pitanju bubenj tajnih ženskih društava, kao na primer u Liberiji). Ide se čak tako daleko da se veruje da natprirodne sile doprinose i pomažu bubenjaru da virtuozno udara u bubenj i da se duh skriva za to vreme u samome instrumentu. Zato često bubenjari uživaju visok društveni položaj. Čak se položaj glavnog bubenjara i nasleđuje.

S obzirom da je bubenj osnov cele afričke instrumentalne muzike i da je neizbežan u životu afričkog stanovništva, on se upotrebljava u vrlo različitim kombinacijama i sastavima: od samo jednog instrumenta, zatim u paru, do čitavih orkestara i raznih drugih kombinacija. Postoje i čitavi nizovi štimovanih bubenjeva u određenom tonskom nizu odnosno u uskim intervalima pentatonskog ili heptatonskog niza. Takvi nizovi štimovanih bubenjeva sreću se u istim onim regionima gde se upotrebljava i ksilofon. S obzirom da se takvi nizovi štimovanih bubenjeva sreću još samo u Aziji, pretpostavlja se da bi njihovo prisustvo u Africi moglo da se protumači uticajem jugoistočne Azije, još tačnije Burme.

Budući da se nizovi štimovanih bubenjeva pojavljuju više u istočnoafričkim regionima, njih ne treba mešati sa grupama govornih bubenjeva zapadnoafričke obale, poznatih pod nazivom „bend“. Osnovna razlika između ove dve vrste je u tome što su bubenjevi u štimovanim nizovima ugodeni u nizu odgovarajućih muzičkih intervala koje uglavnom kontroliše glavni bubenjar, uz pomoć nekoliko pomoćnika, dok govorni bubenjevi nisu štimovani, i u svaki bubenj udara po jedan bubenjar. U stvari ansambl govornih bubenjeva sastavi su od dva ili više bubenjeva u koje udara onoliko bubenjara koliko ima bubenjeva. Takvi su bubenjevi u Africi vekovima upotrebljavani, i oni su još uvek prisutni naročito u zapadnoafričkim predelima i afroameričkim kulturama. Ti bendovi mogu biti sastavljeni od jednog para istih bubenjeva (najčešća kombinacija) gde jedan daje niži ton (muški) a drugi viši (ženski), a mogu biti sastavljeni i od

nekoliko različitih bubenjeva (četiri bubenja u vidu peščanog sata i jedan kotlasti; tri konična i dva kotlasta, itd.). Glavna uloga benda je, u stvari, prenos vesti na daljinu i druge vrste komunikacije, kao što su obaveštenje o nailasku nepogode, dolasku nepoznatih lica u naseobinu, izbjeganje požara, pričanje poslovica, itd. što se čini věstom kombinacijom visokih i niskih tonova i njihovih ritmičkih varijanti i varijacija.

Uzimajući u obzir veliku raznovrsnost bubenjeva u organološkom i funkcionalnom pogledu među afričkim stanovništvom, nije ni čudo da postoji i njihova još veća terminološka raznolikost. Kod svakog naroda Crne Afrike svaki bubenj ima svoju određenu funkciju u određenim prilikama i kao takav ima i svoje posebno ime, čime je i na taj način označeno da li je u pitanju bubenj za ples, bubenj za prenos poruka, bubenj za inicijacije, bubenj za vladara, bubenj za rat, bubenj za lov, itd. Na žalost, često jedno ime nije rasprostranjeno i nije važeće za celu teritoriju odgovarajućeg naroda ili plemena, već ono zavisi od regiona i kraja u kome se instrument upotrebljava. Zato terminološki podaci zahtevaju i dobro organološko i funkcionalno poznavanje afričkih bubenjeva, što se, uostalom, odnosi i na sve druge instrumente.

Da bi se bar donekle stekao utisak o tom mnoštvu naziva za bubenjeve Crne Afrike, evo nekih naziva:

Opšte ime za bubenj: *dundu* – na mandingo govornom području, a istovremeno i na sudanskim jezicima plemena Bolon, Kiki, Limba i Timne; *tamande* – na mandingo jeziku; *abitin* – narod Timne, Sierra Leone; *bea* – narod Dan, Obala Slonovače; *wu* – narod Eve, Gana; *ngoma* – na bantu jezicima odnosno bubenjevi za ples u Zairu; *leriyo* – narod Kakwa, Uganda, itd.

Naziv za sveti bubenj: *karyenda* – Urundi;

Naziv za vračev bubenj: *ngom minkir* – Zair; *mbuki* – plemena Balunda i Batshoko, Žair (visina oko 30 cm);

Naziv za pogrebeni bubenj: *matutu* – pleme Bakongo, Zair;

Naziv za kraljevski ili poglavičin bubenj: *bakuba* – Zair; *kiragutse* ili *ichy 'umwe* – Ruanda;

Naziv za ratni bubenj: *adabatram* – narod Eve, Gana; *bankiya* ili *bonkendja* – plemena Mbeto i Okongo, Zair (drveni, prevučen kožom antilope, u ratnoj povorci na začelju); *n'dwieie* – pleme Balesa-Basakata, Žair (koža pričvršćena povezima, visi kod poglavice, upotrebljava se u ratu, a i za davanje raznih uzbuna);

Naziv za bubenj lovaca: *nkumbi* – Zair (cilindrični, membrane od antilope, danas redak); *adewu* – narod Eve, Gana;

Naziv za bubenj za prenos signala: *ikur ngon* – pleme Badzing, Zair (nosi se ispod miške);

Naziv za bubenj za ples: *ngon* – plemena Bambala i Basuku, Zair; *kinteta* – pleme Bakongo, Zair (cilindrični);

Naziv za bubenj za učenje: *alagbagovu* – narod Eve, Gana (s jednom membranom) itd.

Od mnogobrojnih varijanti afričkih bubenjeva u Muzeju afričke umetnosti nalazi se nekoliko primeraka bubenjeva koji pripadaju velikoj grupi tubularnih bubenjeva. Grupa tubularnih bubenjeva odlikuje se velikom raznovrsnošću

[34]
Bubanj

Obala Slonovače (narod Baule).
Inv. br. 280.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.

Bubanj je svetlo-tamne boje od izdubljenog debla svuda istog promera sa razapetom životinjskom kožom samo sa jedne strane. Donji je otvor sloboden. Koža je pocepana i pričvršćena za valjak pomoću deset drvenih klinova. Telo instrumenta ukrasheno je sa osam malih pričvršćenih ženskih glava od bronce, mada se vide tragovi od većeg broja koji nedostaju.

Visina 36 cm / prečnik na oba kraja 25 cm.

Cilindrični bubnjevi

Glavna karakteristika cilindričnih bubnjeva je u tome što je prečnik tela svuda iste veličine pa mu je telo u vidu cilindričnog valjka. Mogu biti sa jednom ili dve membrane. Kod bubnjeva sa dve membrane prepleti membrana mogu biti vrlo različiti, pa ih neki stručnjaci često i na osnovu zatezanja membrana grupisu u pojedine kategorije.

Iako se ovi bubnjevi sa jednom ili dve membrane mogu sresti svuda po Africi, ipak se može reći da bubnjevi sa jednom membranom više preovlađuju u Kongu, Togou i Kamerunu, a sa dve membrane u Nigeriji i Zairu.

Prilikom upotrebe ovi se bubnjevi mogu različito držati: okačeni o rame (Nigerija), okačeni o vrat bubnjara (Južna Afrika), postavljeni na zemlju (veliki primerci). Udara se po jednoj ili obe kože rukama ili maljicama.

Funkcije su ovakvih bubnjeva vrlo različite: od onih najuobičajenijih za ples, pri radu, za lov, za rat, do onih pri inicijacijama, u svetoj kući, pri igri maski, itd.

Nazivi su takođe različiti. Evo nekoliko primera:

Nazivi za bubnjeve sa jednom membranom: *indip* – pleme Badzing, Zair (membrana povezana): *lilenga* – plemena Lalia i Ngolu, Zair (membrana prikovana drvenim klinovima); *ingondjo* – pleme Bombesa, Zair (isti kao *lilenga*); *mongungu* – pleme Bakumu, Zair (koža prikovana drvenim klinovima); *engalabi* – pleme Doko, Zair (udara se štapićem); *kindri* ili *lari* – pleme Logo, Zair, (koža privezana, visina oko 125 cm);

Nazivi za bubnjeve sa dve membrane: *mungubire* – pleme Wavira, Zair (membrana od guštera); *mkinda* – narod Washambala, Tanzanija (od neotesanog drveta, dug do jedan metar, membrane razapete iznad obruča i zategnute V-povezima, visi o vratu bubnjara, udara se obema rukama,

oblika i veličina, te u nju spada više vrsta bubnjeva: cilindrični, konični, bačvasti, u vidu peščanog sata, sa nogama, peharasti, izduženi. Od tih vrsta bubnjeva u muzejskim se zbirkama čuvaju bubnjevi koji pipadaju grupi cilindričnih bubnjeva (2), tronko-koničnih bubnjeva (1), bubnjeva sa nogama (3), tamburin – bubnjeva (1), bubnjeva u vidu peščanog sata (2) i peharastih bubnjeva (2).

Konični bubenjevi

U Zapadnoj i Centralnoj Africi postoji veliki broj tronkokoničnih bubenjeva koji pripadaju jednoj od varijanti tubularnih bubenjeva. Ima ih različitih veličina. Izrađuju se od jednog komada drveta odnosno postupak izrade je isti kao kod cilindričnih (dubi se sredina debla) samo što se pri tome vodi računa da se otvor i oblik tela postepeno sužavaju ka osnovi. Preko gornjeg otvora razapinje se koža neke životinje (antilopa, leopard, majmun, šakal, slon) ili reptilije (zmijska, krokodil, gušter) dok donji otvor ostaje sloboden. Koža se za telo najčešće vezuje ili pričvršćuje drvenim čavlima.

Ovi se bubenjevi u Africi često upotrebljavaju u paru kao bubenjevi blizanci, ali i u nekoj kombinaciji sa drugim bubenjevima. Osim toga, u Zapadnoj se Africi ovakvi bubenjevi dosta upotrebljavaju u sastavima. U njih obično udara onoliko bubenjara koliko ima bubenjeva, ili ako je par bubenjeva, u njih može udarati samo jedan bubenjar.

Osim što služe u ritmičke svrhe uz ples, kao i u drugim svakodnevnim prilikama, ovakvim se bubenjevima u Zapadnoj Africi često prenose vesti, poruke, obaveštenja, i to čak na razdaljinama od 20 milja, gde ih preuzima drugi bubenjar i dalje prenosi. Jedan bubenj daje niži ton i naziva se muškim, a drugi viši i on je ženski, odnosno jedan bubenj proizvodi „veliki“ ton, a drugi „mali“ ton, kako kažu sami Afrikanci. Udarima po membrani izražavaju se akcenat, broj i visina pojedinih slogova odgovarajućeg jezika (Eve, Yoruba, Ashanti, Kongo, Kele, Swahili, Ngala, Ibo, Bechuana) i to tako jasno da domoroci razumeju te poruke bez ikakvih teškoća. Kod nekih naroda na kožu muškog bubenja pričvršćuje se i parčence gvožđa koje pri udarima o membranu proizvodi zvečkanje (Ashanti). Prepostavlja se da se time verovatno na izvestan način označavaju konsonanti toga jezika.

Bubenjeva u paru među crnačkim stanovništvom ima i za pričanje poslovica i izreka, za upućivanje molbi precima radi zaštite sela (pomoću tajnih magijskih ritmičkih formula), za upozorenja na opasnosti, za izbjeganje požara, nailazak nepogode i sl. Međutim, učenje prenošenja poruka bubenjevima veoma je teško, pa se ta vesteina već gubi u Africi.

Tronko-konični bubenjevi sa obalnih područja Zapadne Afrike prešli su i u Novi Svet gde se još uvek upotrebljavaju u afro-američkim sredinama. Čak se prema nazivima može kod nekih odrediti i njihovo poreklo, kao što je slučaj, recimo, sa nazivom *arara* ili *ibo*, koji jasno ukazuju da bubenj potiče iz Benina. Inače, nazivi su i za ove bubenjeve raznovrsni. Evo nekih:

Nazivi za par govornih bubenjeva: *atukpani* – narod Eve, Gana; *atumpani* ili *ntumpani* – narod Ashanti, Gana;

Nazivi za bubenjeve za ples i u pogrebnim običajima: *kpworo* – pleme Banza, Zair (membrane povezane, jedan bubenjar udara u oba bubenja, dugi oko 88 cm): *ta ngo* ili *mbonda* – pleme Ngbandi, Zair (upotrebljava se zajedno sa bubenjem *to ngo* sa kojim čini par; jedan bubenjar udara prutićem po jednome a golum rukom po drugom bubenju).

[35]

Bubanj

Zair.

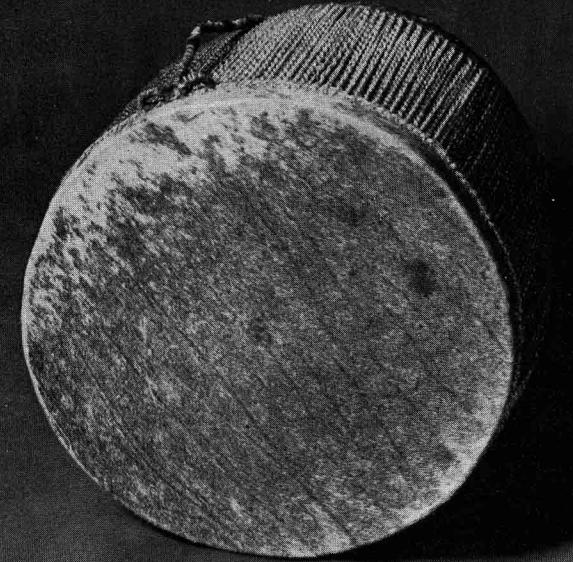
Inv. br. 284.

Muzejska zbirk Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.

Sa obe strane metalnog cilindričnog valjka razapeta životinjska koža na kojoj su ostavljene dlačice. Koža, pedantno zategnuta gustim kožnim nitima sa dlačicama, prelazi rubove tela u širini od 4–5 cm. Postoji čvrsto upredeni kožni remen. Na jednom kraju nalaze se dve petljice u koje se stavlja dve maljice kada se instrument ne upotrebljava. Maljice su od belog drveta sa prošireni gornjim delom.

Visina 43 cm / prečnik na oba kraja 58 cm / dužina jedne maljice 18 cm /dužina druge maljice 20 cm.

upotrebljava se uz ples, (kada se upotrebljava u ritualne svrhe onda se drži u skutu); *ongoma* – pleme Herero, Južna Afrika (udara se sa dve male maljice), itd.

[36]
Par bубnjeva

Gornja Volta.
Inv. br. 1231 i 1232.
Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.

Dva identična tronko-konična bубnja blizanca, izrađena od drveta prirodne boje. Telo je na gornjem delu šire i postepeno se sužava ka donjem kraju. Preko gornjeg (šireg) otvora razapeta zmijska koža, dok je donji (uži) slobodan. Koža je zategnuta kanapom pomoću kao klin utaknutih grančica u šest rupica specijalno duguljasto probušenih u gornjem delu instrumenta. Na korpusu zasećeno je vodoravno u tri reda po deset uzdužnih rupica koje prolaze kroz celo drveno telo instrumenta. Na bубnju inv. br. 1231 piše crnim tušem: Volta region, a na bубnju inv. br. 1232: Nelson Kofi Awadzi, čime je naznačeno da bубnjevi potiču iz regiona Gornje Volte i da ih je izradio Nelson Kofi Awadzi.

Visina bубnjeva 83 cm / gornji prečnik 20 cm / donji prečnik 16 cm.

Bubnjevi sa nogama

U Zapadnoj Africi bубnjevi sa nogama relativno su česti oblici cilindričnih odnosno tronko-koničnih bубnjeva. Njihov naziv, bубnjevi sa nogama, potiče od toga što je kod njih donji deo drvenog valjka produžen u noge, najčešće tri do četiri, te su telo i noge izrađeni od jednog komada drveta. Zbog nogu telo je odignuto od zemlje čime se pri bубnjanju dobija jači i jasniji zvuk. Noge se često izrađuju u vidu čovečijih nogu ili čak u vidu raznih čovečijih figura. Često su i telo i noge instrumenta izrezbareni.

Ovi bубnjevi imaju samo jednu membranu, razapetu na gornjem otvoru valjka, dok donja osnova obično ostaje otvorena. Membrana, od kože neke životinje ili reptilije, pričvršćena je drvenim klinovima ili privezana. Po njoj se udara maljicama ili rukama.

Prilikom upotrebe ovi bубnjevi stoje uspravno na nogama. Međutim, ukoliko je instrument malih dimenzija bубnjar ga, bez obzira na noge, obično nosi obešenim o remen o vratu ili ramenu.

S obzirom da ovakvih bубnjeva ima različitih veličina i oblika, oni se mogu kombinovati po četiri do pet primeraka, čime se dobija orkester bубnjeva raznih tonskih visina. Ovakvi se bубnjevi upotrebljavaju i uz plesove (sudanska savana), zatim u svetoj šumi (plemena pod uticajem mandingo kulture), a i u drugim prilikama kada se upotrebljava bубan.

Nazivi su raznovrsni. Evo nekih: *jebe* – narodi Malinke i Bambara, Zapadna Afrika; *glon* – narod Dan, Obala Slonovače; *igbin* – narod Yoruba, Nigerija; *maseke* – – plemena Bangala i Banza, Zair (membrana zakucana); *masaké* – pleme Bangala, Zair (membrana od antilope, zategnuta drvenim klinovima, visina oko 70 cm); *mombye* –

[37]

Bubanj

Mali (narod Dogon).
Inv. br. 278.
Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.

Bubanj od drveta, tronko-koničnog oblika, čije se telo završava sa četiri noge. Koža, na kojoj su se mestimično zadržale životinske dlake, pričvršćena je sa 16 drvenih čavala, dok sedam čavala nedostaje, i privezana kožnom trakom. Na donjem, užem, kraju korpusa nalazi se ovalna rupa-oduška. Celom dužinom jedne strane tela instrumenta izrezbarena je zmija, na gornjem kraju žaba, u sredini životinja sa rogovima, dok je na suprotnoj strani izrezbaren krokodil. Visina sa nogama 104 cm / visina bez noge 87 cm / prečnik membrane 27 cm.

[38]

Bubanj

Gvineja (narod Senufo).

Inv. br. 279.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.

Tronko-koničan bubanj izrađen je u jednom komadu drveta i svojom donjom šupljinom naleže na glavu ženske figure u klečecem položaju, koja ga još i pridržava sa obe ruke. Ženski atributi su naglašeni, a ceo izraz ove figure karakterističan je za pripadnike i stanovnike afričkog kontinenta. Koža je pričvršćena za telo instrumenta pomoću šest drvenih klinova i privezana sa dve uzane kožne trake. Na instrumentu je izrezbaren gušter iz čije se leve gornje nožice proteže zmija, a iz desne ptica dugog kljuna i dugih nogu, dok mu se po dve takve ptice izduženih figura nalaze sa strane. Svi su ovi ornamenti simboli naroda Senufo. Bubanj potiče iz svete šume, služio je u obredne svrhe i pripadao plemenskom врачу.

Visina 127 cm / visina ženske figure 62 cm / visina bez figure 65 cm / prečnik membrane 31 cm / prečnik donjeg otvora 17 cm.

– pleme Bateke, Zair (obojen i rezbaren, jareća koža zategnuta dryvenim klinovima); *bonda* – pleme Gome, Zair (membrana privezana za rezbarene monoksilne klinove, visina oko 125 cm, upotrebljava se uz ples), itd.

[39]

Bubanj

Obala Šlonovače.

Inv. br. 1257.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.

Tronko-koničan bubanj, mrke boje,
koji se nalazi na visokom postolju
izrađenom u najnižem delu da
predstavlja majku i dete, a iznad
majčine glave izrađena su četiri
čovečja lika na čijim je glavama
postavljen bubanj sa četiri noge.
Koža je pričvršćena za telo
instrumenta kroz četiri rupe
probušene sa strane tela instrumenta,
a na njenoj površini probušene su
još i 4 rupice.

Visina 128 cm / visina figura 88 cm /
visina bez figura 40 cm / prečnik
membrane 29 cm /

[40]

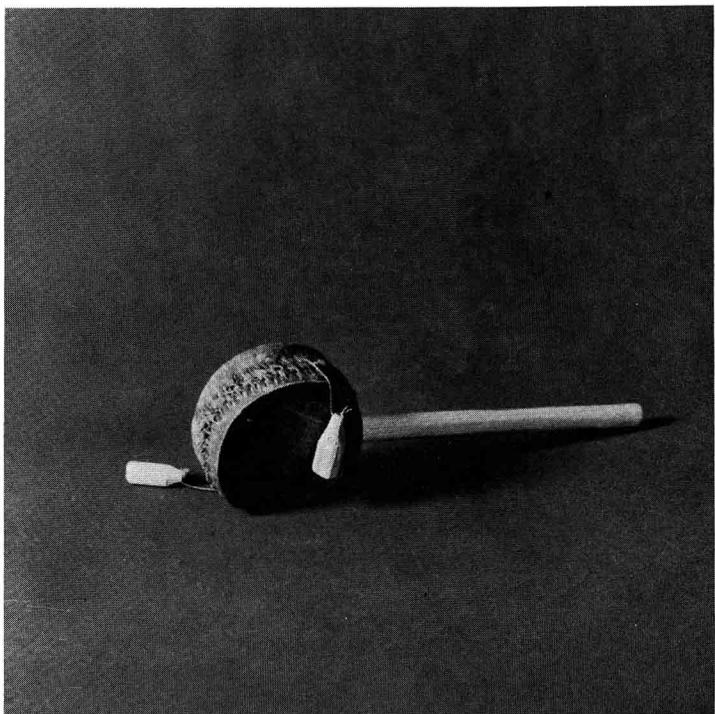
Bubanj

Kenija.

Vlasništvo Gvida Nonvejea,
Beograd.

Mali bubanj sa dve kožne membrane razapete s obe strane uskog rama. Membrane su međusobno kožom povezane. Dva mala parčeta drveta u vidu čepića prikačena su koncem za ram i zamenjuju maljice za udaranje po koži. Postoji drvena ručica za koju se bubanj drži pri upotrebi.

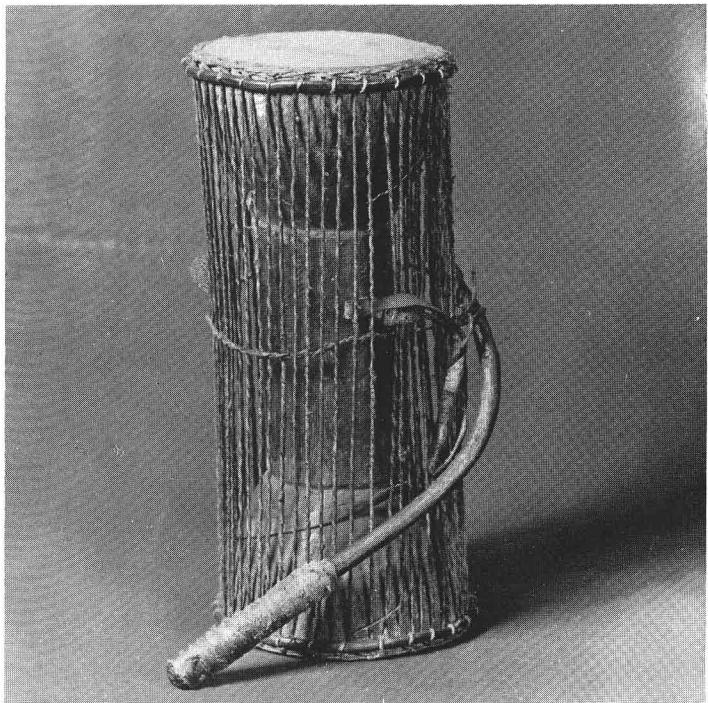
Promer razapete kože 7×7 cm / širina oboda 3,5 cm / dužina drške 17 cm. Dužina visećih čepića sa koncem 6 cm / dužina čepića 2,5 cm /.

Tamburin bubnjevi

Posebnu vrstu tubularnih bubnjeva sačinjavaju tamburin bubnjevi. To su izrazito plitki bubnjevi, čiji je promer razapete kože veći od širine obruča, koja može biti razapeta sa jedne ili sa obe strane toga oboda. Pojavljuju se u raznim veličinama, a mogu imati i dršku. Po obodu mogu imati prikačene praporce raznih oblika i veličina. Kao najtipičniji predstavnik ove grupe bubnjeva smatra se tamburin, odnosno daire. Zvuk se proizvodi udarima prstima, maljicima, štapićima, a jačina tona zavisi od mesta udara.

U Africi su ovi bubnjevi naročito rašireni u severnim krajevima kontinenta koji su pod islamskim uticajem, jer su poreklom sa Srednjeg Istoka, gde su još uvek u velikoj upotrebi. Međutim, mogu se sresti i u Crnoj Africi, pogotovo u rukama vraceva.

Kao što se pojavljuju u različitim oblicima i veličinama, tako su im i imena različita: *gullal* – Alžir; *quwal* – Alžir (isti kao gullal); *tar* – Severna Afrika, Sudan (upotrebljavaju ga i muškarci i žene); *bendaïr* – Alžir, Maroko (među Berberima, kozja koža razapeta na ram širok 20 cm, a prečnik 50 cm); *samba* – Yoruba, Nigeria (malih dimenzija); *taganza* – severo-zapadna Sahara (razapeta kozja koža, upotrebljavaju ga samo žene prilikom svadbenih svečanosti); *matali* – Uganda (arapskog porekla, koža razapeta samo s jedne strane obruča); *mantshomane* – Thonga, Južna Afrika (udara se štapićem, upotrebljavaju ga врачи); *ubbada* – isti kao mantshomane, itd.

[41]

Bubanj

Mali (narod Dogon).

Inv. br. 286.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.

Sa obe strane drvenog tela razapeta koža, zategnuta od jednog do drugog kraja gustim kožnim paralelnim povezima. Ti su povezi i na jednom i na drugom kraju pričvršćeni za drvene obruče, postavljene preko razapete kože oko gornjeg i donjeg otvora bubnja. Postoji i uzani kožni remen. Drvena maljica je nezatno savijena, na gornjem kraju obavijena tekstilom, a kožnom vrpcom privezana za bubanj.

Visina 33 cm / visina oba peharasta dela 9 cm / prečnik membrana 14 cm / dužina maljice 35 cm.

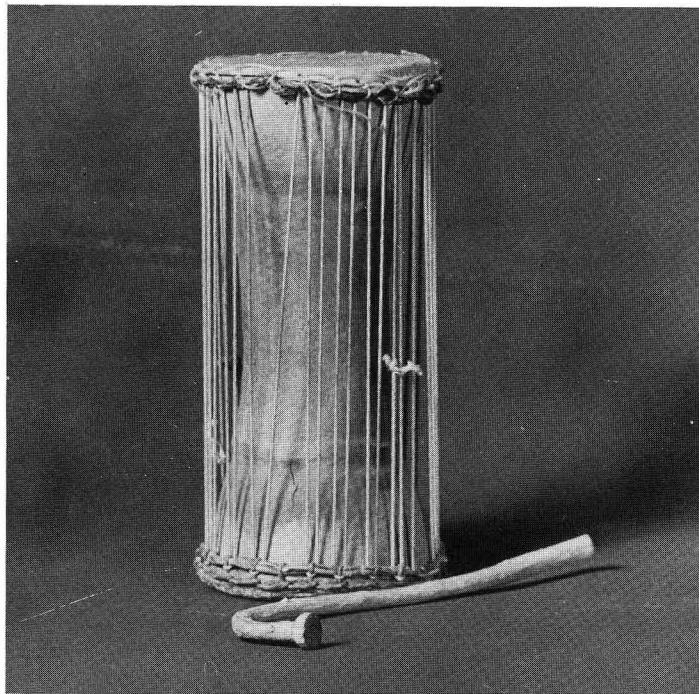
Bubanj u vidu peščanog sata

Bubnjevi u vidu peščanog sata vrlo su rašireni u Zapadnoj Africi, i javljaju se u različitim oblicima i veličinama. To su tipični bubnjevi sa dve membrane, uži u sredini korpusa nego na krajevima. U Zapadnoj Africi se izrađuju uglavnom od drveta, sa kožom razapetom na jednom i drugom kraju tela. Koža može biti prikucana, privezana ili zategnuta zatezima, te se membrane povezuju na razne načine od jednog do drugog kraja. Taj način povezivanja membrana omogućava specijalnu tehniku proizvođenja zvuka. Pri upotrebni instrument se obično drži pod miškom leve ruke, pa se pritiskom mišice na poveze može menjati visina tona: povećavanjem pritiska ton se povisava i obrnuto, njegovim popuštanjem ton se snižava. Ta tehnika omogućava bubnjaru da izvodi čak i glissando prelive. Iako postoje dve membrane ipak se samo po gornjoj udara povijenom maljicom ili golom šakom. Ako bubnjar ovu vrstu bubnja upotrebljava u sedećem položaju, onda to najčešće čini sedeći na zemlji, pa se instrument tada nalazi malo iskošen pored njega, on ga pridržava levom rukom dok u desnoj drži povijenu maljicu kojom udara po gornjoj membrani. Kako se u ovakve bubnjeve može lako udarati i u hodu, oni među nekim narodima sačinjavaju deo kraljevskih regalija i nalaze se u pratnji poglavice (Hausa, Nigerija).

Zbog mogućnosti menjanja visine tona na jednom instrumentu u Zapadnoj Africi mnoga plemena upotrebljavaju ovu vrstu bubnja za imitiranje tonalnih osobina njihovog jezika odnosno kao govorne bubnjeve. Zato ga gotovo sva plemena čiji se jezik zasniva na tonalnim osnovama upotrebljavaju za komunikacije pomoću prenošenja melodijske strukture reči (Yoruba, Fulbe i Hause, Nigerija; Balund, Zair i dr.).

Iako se bubanj u vidu peščanog sata potpuno uklopio u život afričkog stanovništva, proučavanjima je utvrđeno da se ovakav bubanj sa islamskim osvajanjima širio prvo severnom obalom afričkog kontinenta i da se odatle proširio i na Zapadnu i Centralnu Afriku.

Veliki broj varijanti ove vrste bubnja u Africi uslovjava i njegove raznovrsne nazive, jer svako ime označava instrument određene veličine koji se upotrebljava u jednom određenom regionu i u određene svrhe, pa čak i od strane određenih ljudi. Na primer: *kalungu* – narod Hausa, Zapadna Afrika (ranije samo uz kraljevske svečanosti, a danas je instrument profesionalnih bubnjara); *kalangu* – varijanta od *kalungu*; *kalangular* – narod Fulbe, Zapadna Afrika; *atabule* – pleme Yela, Sierra Leone (poglavičin); *tomba* – narod Mandingo, Sierra Leone (privezane membrane, udara se sa dve povijene maljice); *tan* – narod Dan, Obala Slonovače; *tama* – narod Malinke, Nigerija; *gangan* i *keri-keri* – narod Yoruba, Nigerija; *dundun* – narod Yoruba, Nigerija (najveći); *kanango* – narod Yoruba, Nigerija (najmanji); *dikubila* – pleme Balunda, Zair (membrane prikucane, telo izrezbaren), itd.

[42]
Bubanj

Mali.
Inv. br. 1491.
Otkupljeno 1986. od Branka Kosića.
Sa obe strane drvenog tela razapeta
koža privezana za telo i zategnuta
gustum povezima od jednog do
drugog kraja. Drvena maljica,
prirodne boje, završava se drvenom
glavicom.

Visina 32 cm / visina oba peharasta
dela 8 cm / prečnik membrane
13 cm / dužina maljice 27 cm /

[43]
Bubanj

Liberija (narod Pel).
Inv. br. 1363.
Poklon dr Darka Stošića, 1981.
Bubanj od mekog belog drveta
ukrašenog paljenim geometrijskim
ukrasima. Jareća koža razapeta sa
jedne strane i vrlo pažljivo zategnuta
zatezima. Izradio ga Peter Brown iz
naroda Pele koji živi u Sergent Holy
Town-u i ima svoj orkestar.
Visina 31 cm / prečnik 12 cm.

Peharasti bubanj

Peharasti se bubenjevi pojavljuju u Africi u različitim oblicima, veličinama i materijalu. Spadaju u grupu tubularnih bubenjeva i tipični su bubenjevi sa jednom membranom. Zbog svoga peharastog oblika sačinjavaju posebnu grupu bubenjeva. U severnom delu Afrike koji se dosta nalazi pod uticajem Orijenta preovlađuju peharasti bubenjevi od gline tipa darabuke, dok su u Crnoj Africi češći raznovrsni peharasti bubenjevi od drveta.

Iako ovi bubenjevi variraju po veličini, a donekle i po obliku, oni ipak imaju dosta zajedničkih crta. Svi su sa jednom membranom, prave se od drveta, gline, metala. Koža (životinska ili od reptilije) zateže se povezivanjem, ukucavanjem, lepljenjem. Pri upotrebi drže se uspravno ili ispod miške, pa čak i okrenuti na dole tako da se odozdo udara po membrani. Zvuk se uglavnom proizvodi udarima rukom po razapetoj koži. Telo instrumenta može biti ukrašeno raznim rezbarenim i paljenim ukrasima, kao i bojenjem. Čest je ukras gušter (Nigerija).

U Crnoj Africi se ovi bubenjevi upotrebljavaju u svim prilikama kao i ostale vrste bubenjeva (ples, razne svetkovine, magijski i ritualni obredi i sl.). Pri tome mogu se upotrebljavati i u paru (Gana), a može se i nekoliko malih bubenjeva povezati jedan za drugi, tako da se cela takva grupa obesi o vrat bubenjara koji po njima udara rukama (narod Baule, Obala Slonovače).

Uzimajući u obzir raznovrsnost koja se sreće među ovom grupom bubenjeva u Africi i njihova je terminologija isto tako raznovrsna. Tako na primer: *gimbi* – na mandingo jeziku; *gimbeh* – narod Fula, Sierra Leone (koža privezana); *sangboi* – pleme Mende, Sierra Leone (sa obručem i povezima, visina oko 60 cm); *mutumbwe* – pleme Basanga,

[44]

Bubanj

Liberija (narod Pel).

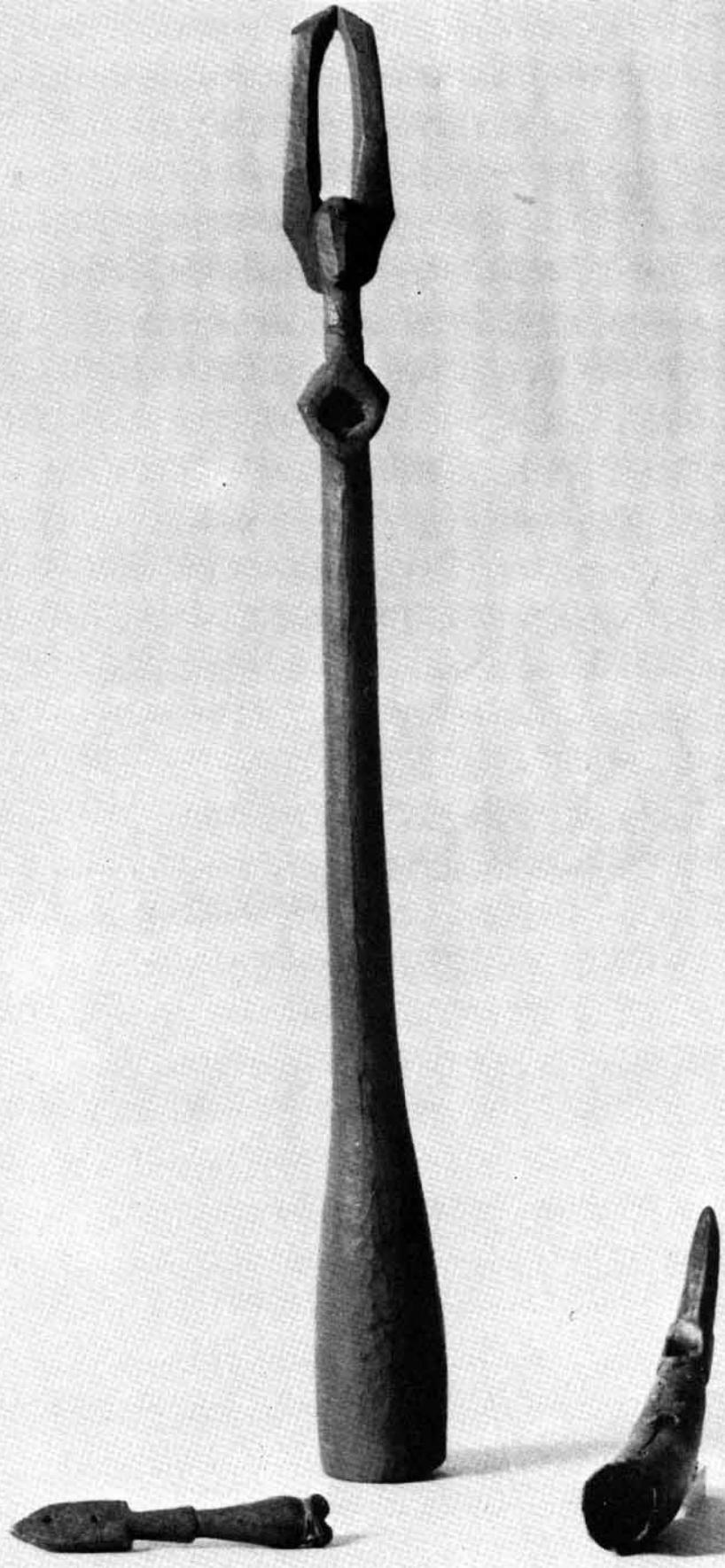
Inv. br. 1364.

Poklon dr Darka Stošića, 1981.

Bubanj od mekog belog drveta ukrašenog paljenim geometrijskim ukrasima. Jareća koža pažljivo je zategnuta sa jedne strane zatezima. Izradio ga Peter Brown iz naroda Pele koji živi u Sargent Holy Town-u i ima svoj orkestar.

Visina 23 cm / prečnik 8,5 cm.

Zair (koža prikucana, osnova delimično zatvorena pričvršćenim parčetom tikve); *mumbiki wa ngoma* – pleme Bapende, Zair (koža prikucana, visina oko 50 cm); *mudidi* – pleme Bena-Lulua, Zair (koža prikucana); *luhenga* – pleme Bajok i Batela, Zair (koža prikucana, na sredinu se stavlja pasta za štimovanje membrane, udara se rukama); *lupondo* – plemena Basongo, Baluba i Batatela, Zair (koža prikucana); *etumba* – pleme Basongo, Zair (koža prikucana); *ntimbo* – plemena Nyoro i Togo, Uganda (pričuvana koža od vodenog guštera, nosi se pod miškom obešen o kožnu traku i po njemu udara sa obe ruke, visina oko 50 cm); *agwal* – Severna Afrika (berberskog porekla, sličan darabuki, telo od gline, membrana bojena), itd.

AEROFONI INSTRUMENTI

OD AEROFONIH INSTRUMENATA, kod kojih se zvuk proizvodi stavljanjem vazdušnog stuba u treperenje u cevi instrumenta, u Crnoj Africi preovlađuju razne labijalne svirale, zatim rogovi i trube, dok instrumenti sa jezičkom nisu u velikoj upotrebi. Instrumenti sa dvostrukim udarnim jezičkom i metalne trube karakteristični su za predele pod islamskim uticajem.

Duvački instrumenti koji su prisutni u životu afričkog stanovništva ponajviše su zadržali ona svoja stara svojstva i značaj instrumenata koji se upotrebljavaju u magijske svrhe, u raznim obredima i ritualima, u ratne i signalne svrhe, kao i za svirku uz pesmu i ples. Upotrebljavaju se i kao solo instrumenti, a i u raznim kombinacijama – po nekoliko istih instrumenata ili u grupi sa drugim instrumentima.

Od aerofonih instrumenata Crne Afrike u Muzeju afričke umetnosti čuvaju se instrumenti iz grupe labijalnih svirala (1), i grupe rogova (1) i truba (1).

LABIJALNE SVIRALE

Budući da porodica labijalnih svirala obuhvata različite svirale u pogledu mesta i načina bušenja piska, načina proizvođenja tona (duvanja), veličine odnosno dužine i sl. to se među afričkim narodima sreću raznovrsne labijalne svirale: globularne ili konične, sa piskom i bez piska, sa vertikalnim ili poprečnim duvanjem, sa rupicama i bez njih, itd.

Iako su labijalne svirale rasprostranjene u svim regionima Crne Afrike, ipak se najviše sreću u njenim centralnim i istočnim delovima.

Prave se od raznovrsnog materijala (kost, bambus, drvo, rog, glina, trska), a često su i ukrašene, pri čemu dolazi do izražaja umetnička nadarenost afričkih domorodaca kroz paljene ukrase, rezbarene ornamente, utisnute komadiće bakra, oplitanjem bakarne žice, prikačivanjem rojti od jareće dlake i sl.

Mogu se upotrebljavati samostalno ili u paru, ili u grupi, ili u kombinaciji sa drugim instrumentima. Često služe i za pratnju pesme. Kao i u ostalim tradicionalnim kulturama, tako i na tlu Crne Afrike, zbog njihovog karakterističnog tubularnog oblika pridaje im se falusno i magijsko značenje. Zato je u pogledu simbolike često materijal od koga se instrument pravi manje važan od njegovog oblika. To je jedan od razloga što se labijalne svirale u tim sredinama dosta upotrebljavaju u običajima oko fertiliteta, prilikom inicijacija, pri raznim žrtvenim običajima, pogrebnim običajima (zbog vere u povratak u život), ali i za ples. Međutim, i kada se upotrebljava za ples svirala i tada ponajviše zadržava svoje falusno prokreativno značenje, i obavezan je instrument uz ljubavne igre, u plesovima oko žetve i sl.

S obzirom na raznovrsnost labijalnih svirala koje se upotrebljavaju u Crnoj Africi i njihova je terminologija različita. Na primer: *fere* – na yoruba jeziku; *furi* – Republika Niger; *ikisandasanda* – pleme Rundi, Urundi; *endere* ili *nyamulere* – plemena Ganda, Madi, Lango i Acoli, Uganda, a i u Zairu (od trske, bambusa ili drveta, sa četiri rupice za sviranje probušene paljenjem, izrađuje se u pet veličina i upotrebljava u ansamblu); *ambilta* – provincije Gamo i Konso, Etiopija (velika, od bambusa, bez rupica za sviranje, drži se malo ukoso i svira u ansamblu od pet i više svirala; svaka svirala daje samo jedan ton, a može preduvavati u oktavu); *kete* – Gana (od trske, sa četiri rupice za sviranje na donjem kraju, u blizini gornjeg kraja probušena rupica prevučena tankom membranom); *lemana* – pleme Galla, Južna Afrika (od bambusa); *motoa* – pleme Sotho, Lesoto (od ptičje kosti, duga samo nekoliko cm, upotrebljavaju je vráčevi); *kangere* – pleme Warega, Zair

Mali (narod Dogon).

Inv. br. 288.

Muzejska zbirka Vede Zagorac
i dr Zdravka Pečara.

Pištaljka je od drveta mrke boje. Svojim izgledom podseća na strelicu. Gornji ovalno oblikovani deo postepeno se sužava da bi se na kraju proširio u pravougaoni oblik čiji je kraj zašiljen kao strelica. Samo s jedne strane donjeg proširenja nalazi se jedna manja rupica, dok je blizu njegovog kraja probušena jedna malo veća. Na gornjem kraju, na početku proširenja cevi, sa svake strane probušene su dve rupice. Ispod gornje ivice obavijen je kanap. Dužina 19 cm.

(od tikve, globularna, sa rupicom za duvanje i rupicom za sviranje); *abole* – pleme Labwor, Uganda (od tikve, bez rupica za sviranje, duga oko 10 cm); *tuni* – narod Fula, Sierra Leone (konična, od trske, sužava se ka donjem kraju, obavijena traka od zmijске kože, tri rupice probušene na donjem delu u jednakim međusobnim razmacima, i jednom blizu gornjeg kraja); *fuli* – na mandingo jeziku naziv za tuni; *ludaya* – pleme Gisbu, Uganda (konična, sužava se ka donjem kraju, upotrebljavaju je pastiri); *nsegu* ili *ncwa* – – plemena Nyoro, Toro i Nkole, Uganda (konična, od dva šupljia drvena dela čvrsto povezana kožom, upotrebljava se na dvoru); *ugene* – narod Ibo, Nigerija (globularna, sa dve rupice za sviranje); *ngunda* – predeo Kwilu, Zair i pleme Yombe, Donji Kongo (globularna, od ilovače ili osušenog voća, veličine bilijarske lopte, sa rupicom za duvanje i sa dve do šest rupica za sviranje); *tshitiringo* – pleme Venda, Južna Afrika (poprečna, od barske trske, na oba kraja zatvorena, rupica za duvanje na gornjem delu, a na donjem od dve do četiri rupice za sviranje); *shitloti* – pleme Thonga, Južna Afrika (poprečna, ista kao tshitiringo); *dunda* ili *duma* – provincija Sokoto, Nigerija (kljunasta); *obulere* – pleme Sogo, Uganda (Panova, od bambusa, snopasta, broj sviralica varira između osam i trinaest, obično se svira u ansamblu od šest svirala, podeljenih u tri para, zajedno sa jednim bubenjem); *makwanga* ili *mavonda* – pleme Yombe, Donji Kongo (Panova, sa četiri sviralice u dva para povezanih rafijom, duža svirala smatra se muškom a kraća ženskom, ima ih i snopastih sa šest do osam sviralica: kod onih sa šest sviralica dužina im varira od 18–30 cm, a kod onih sa osam sviralica dužina im se kreće između 11 i 18 cm); *kwanga* – varijanta od makwanga, itd.

Iz raznovrsne grupe labijalnih svirala u Muzeju afričke umetnosti nalazi se jedna pištaljka (zviždaljka).

Pištaljka (zviždaljka)

Pištaljka (zviždaljka) je rasprostranjena na celom afričkom kontinentu. To je obično kratka sviralica bez rupica za sviranje, ili sa jednom ili dve rupice. Zato se na njoj može proizvesti ograničen broj tonova. Pravi se od trske, slame, tikve, drveta, roga, gline. Može biti i ornamentisana, najčešće rezbarenim ukrasima. Poglavit je signalni i magijski instrument.

Pošto svaka pištaljka daje najčešće samo jedan ili dva tona, to se u Crnoj Africi često formiraju sastavi od nekoliko pištaljki različitih tonskih visina, koji su ponekad dopunjeni i ritmom zvečki. Tim sastavima izvodi se sakralna muzika, a sreću se i u toku inicijacije, kada se smatra da kroz njih govore duhovi predaka kroz maske, ali i u agrarnim ritualima (pleme Wara, Gornja Volta).

U Crnoj Africi pištaljku dosta upotrebljavaju lovci, za dozivanje i uz lovačke igre, a i čuvari raznih stada. Pištaljku upotrebljavaju i vračevi za dozivanje dobrih ili teranje zlih duhova. Pojedinci je ponekad nose kao amajliju oko vrata (pleme Wasongola, Zair). Pištaljku u nekim krajevima Afrike upotrebljavaju i profesionalni svirači (dyeli) (pleme Fulani, Gvineja).

U Crnoj Africi pištaljke se upotrebljavaju umesto bubenjeva i za prenošenje poruka. Uprkos ograničenog ambitusa, pomoću specijalne tehnike duvanja može se varirati boja tona pištaljke i izvoditi različite ritmičke formule. Zato su pištaljke pogodne i za oponašanje govornog jezika onih afričkih naroda čiji su jezici poznati po svojoj sonornosti. Taj se govor u frankofonoj Africi naziva „langage sifflé“ nasuprot govoru bubenjeva poznatog kao „langage tambouriné“.

Nazivi za pištaljku su različiti. Na primer: *susoe* – narod Dogon, Mali (jedna rupica); *njin* – narod Fan, Gabon (jedna rupica); *eddenge* – pleme Ganda, Uganda (jedna rupica, signalni); *oliko* ili *gbere* – pleme Madi, Uganda (od tikve, šiljastog završetka sa probušenom rupicom, duva se na širem kraju, duga 10 cm); *kikongwe* – narod Washambala, Kenija (kratka, cilindrična, od stabljike ricinusa, na kraju zatvorena prirodnim kolencetom, duga šest do osam cm); *wikongwe* – od bambusa ili vrha roga (ista kao kikongwe); *gawaq* – severozapadna Afrika (od trske, neobrađena i vrlo kratka), itd.

[46]

Rog

Gabon.

Inv. br. 923.

Poklon Predsednika Republike Gabon, El Hadj Omar Bongo-a, 1977.

Rog mrke boje, celom dužinom naprao, ivice levka okrzane. Na gornjem delu nalazi se četvrtasto proširenje sa rupicom za duvanje. Dužina 37 cm / veličina levka 6×4 cm / promer rupice za duvanje 2 cm.

ROGOVI I TRUBE

U Africi postoji mnoštvo različitih rogova i truba – instrumenata kod kojih se zvuk proizvodi treperenjem sviračevih usana na cevi instrumenta – tesno vezanih sa životom domaćeg stanovništva. U tim krajevima oni su sačuvali svoje simbolično značenje u pogledu materijala, forme, zvuka. Kako su u tesnoj vezi sa raznim ritualima i magijskim postupcima i upotreba im je različita, što zavisi ne samo od vrste instrumenta, već i od njegovih dimenzija i od materijala od koga su napravljeni. Prave se od roga životinje, slonove kosti, drveta, tikve, školjke i bambusa sa pridodatim levkastim delom. Mogu biti pravi, povijeni ili izvijeni: kratki ili dugi. Mogu biti fino izrađeni, ali i grube izrade. Mogu biti neukrašeni, a mogu biti i umetnički ornamentisani, naročito kada su u pitanju instrumenti od slonovače.

Iako je teško povući neku čvrstu granicu između jednostavnih rogova i truba, oni ipak imaju izvesne svoje posebne karakteristike.

Rogovi

Primitivni rogovi obično su instrumenti bez rupica za sviranje i prave se od roga životinje ili slonovače, a mogu se imitirati u drvetu ili metalu. Oduvek su služili više u magijske i signalne nego u muzičke svrhe. U Africi najveći broj rogovih nije od skupe slonovače, već od roga neke životinje, ili od drveta koje je tako izrađeno da oblikom podseća na rog životinje. Nije redak slučaj da je donji, prošireni drveni deo, omotan zaštitnim vlaknima.

Rogovi su naročito rasprostranjeni u zapadnoj i istočnoj Africi.

Rog se pri upotrebi drži horizontalno, sa levkom (širim krajem) upravljenim od svirača, pošto se poprečna rupica za duvanje obično buši sa strane u blizini gornjeg (užeg) kraja. Pojavljuje se u različitim veličinama: od malih koji zavise od veličine roga životinje, do vrlo velikih (preko jedan metar) kada se izrađuju od drveta. Mnogo ih upotrebljavaju lovci, pastiri i ratnici u signalne svrhe. Obično se duva u samo jedan rog, ali se izuzetno afrički rogovi mogu upotrebljavati i u grupi od po nekoliko: pet i više rogov (Obala Slonovače, Tanzanija) kada svaki svirač proizvodi samo jedan ton a svi zajedno izvode ritmičku heterofoniju. Osim toga, u Africi se, da bi se izmenio čovečiji glas, često u rogove govori ili viče, osobito kada su u pitanju maske. To se naročito čini da bi se zvuk načinio neobičnim i time prikazao kao glas predaka.

S obzirom da su rogovi prvenstveno signalni instrumenti, u nekim krajevima Afrike upotrebljavaju se za prenos poruka (kao i bubenjevi), jer se kroz njih mogu oponašati svi tonovi i preliv jezika pojedinih naroda. To se najčešće čini za vreme duvanja postavljanjem dlana desne ruke pod različitim uglovima na levak roga. Na taj se način mogu prenositi poruke, pa čak i poslovice i poeziju, na velike daljine. U tu svrhu mogu da posluže skupoceni rogovi od slonovače (narod Yoruba, Nigerija) ili pak obični rogovi (narod Akan, Gana). Naročito su na ceni skupoceni rogovi od slonovače, koji su često i bogato ornamentisani, pa su kao takvi i simbol kraljevstva (Gana). Oni su i u Africi, kao i u Evropi, prvenstveno ratni signalni instrumenti.

Što se tiče naziva, oni su raznovrsni, jer svaka vrsta roga, prema svrsi i nameni, ima i svoje ime. Međutim, valja posebno istaći naziv *buru* koji se upotrebljava među zapadnoafričkim Mandingo narodima. Taj zapadnoafrički buru predstavlja nastavak danas retke trube „*buru*“ Turkmena i Turaka, koji su je i doneli u Severnu Afriku, odakle se naziv širio ne samo među narode Mandingo, već i dalje u Ganu i među druga zapadnoafrička plemena (Mande i Susu) koji su, prema tome nazivu, svoj signalni rog nazvali – *burife*. Od mnoštva ostalih naziva, evo nekih:

Nazivi za rog od životinjskog roga: *kafo* – narodi Hausa i Fulbe, Zapadna Afrika (mali rog); *aturma* – pleme Timne, Sierra Leone (mali rog); *mbana* ili *mbema* – pleme Mangbetu, Zair (od antilope); *monzo* – plemena Wasongola i Topoke, Zair (od bivola); *guke* – pleme Lugbara, Uganda (upotrebljavaju ga dečaci i muškarci u svojim plesovima); *ture angwa* – pleme Madi, Uganda (upotrebljavaju ga dečaci

i muškarci u svojim plesovima); *obute* – pleme Acoli, Uganda (signalni); *javata* – narod Washambala, Tanzanija (levak prekriven kožom, signalni, a i za teranje divljih životinja noću sa plantaža), itd.

Nazivi za rog od slonovače: *asokoben* – narod Ashanti, Zapadna Afrika; *katakyi* – Gana (dugi, znak kraljevstva); *embuchi* – pleme Basonga, Zair; *nembongo* – pleme Mangbetu, Zair (vrh kljove je probušen i ton se menja naizmeničnim otvaranjem i zatvaranjem te rupice); *mpundshi* – pleme Loango, Angola itd.

Trube

Na afričkom kontinentu mogu se sresti dve vrste truba: sa pravim i sa poprečnim duvanjem. Trube u koje se duva pravo karakteristične su za muslimanske severne i severozapadne krajeve Afrike. Međutim, na teritoriji Crne Afrike preovlađuju trube sa poprečnim duvanjem, dok su trube sa pravim duvanjem relativno retke.

Trube koje se sreću u Crnoj Africi mogu biti od drveta (narodi Senufo, Malinke, Konale, Dan), a mogu se praviti i od bambusa, slonovače (narod Dan, Obala Slonovače), roga antilope (narod Baule). U sudanskoj savani trube od slonove kosti su retke, tamo preovlađuju trube od drveta.

Instrumenti su često ornamentisani, raznim urezanim šarama, paljenim ukrasima, bojenjem.

I truba se, kao i rog, pri upotrebi uglavnom drži horizontalno zbog rupice za duvanje koja se buši na gornjem kraju sa strane. Donji je deo obično širi, u vidu šireg levka. S obzirom da trube obično nemaju rupice za sviranje pa se na njima mogu proizvoditi samo jedan do dva tona, to svirač dlanom svoje ruke, postavljenim pod raznim uglovima na levak, menja visinu i boju tona.

U Zapadnoj Africi rašireni su orkestri truba. Obično se sastoje od pet ili sedam ili devet truba različite veličine koje daju različite tonove i od kojih svaka ima svoje ime.

Najčešći su sastavi od pet različitih truba, i tri do četiri bubnja (narod Dan, Obala Slonovače; narod Eve, Togo; narod Kono, Gvineja). Kada je više truba tada se jedna ili dve trube dupliraju.

Upotreba trube je mnogostruka. Osim signalnog svojstva – naročito u ratne svrhe kada se njenim zvucima istovremeno uliva snaga ratnicima i strah neprijatelju – trube imaju i mnogobrojna magijska svojstva. U Africi se ona najranija funkcija trube kao magijskog, a ne muzičkog instrumenta, održala do danas. U takve se trube pevalo, vikalo, šaputalo, da bi se oterali zli duhovi. To se još uvek održalo u nekim predelima (pleme Mbac, severni Zair) gde se truba upotrebljava prilikom inicijacija. Trube upotrebljavaju i članovi tajnih društava nekih plemena kada specijalnim disanjem i šaputanjem proizvode misteriozne zvuke, dok za to isto vreme dečaci, koji su u periodu inicijacije, tresući zvečkama daju ritam igračima (narod Bambara, Mali). Trube se upotrebljavaju i u raznim obredima oko stoke. Kroz trube govore i maske, pa je instrument u mnogim krajevima tabu za žene i neobrezane mladiće. Trube se upotrebljavaju za dozivanje i polazak na rad. Trube su i simbol muževnosti, ali i glasonoše smrti. U nekim krajevima su simboli kraljevstva i tada su u pitanju uglavnom trube od slonovače (narod Dan, Obala Slonovače; Uganda).

S obzirom na raznovrsnost truba u pogledu izgleda i funkcije, i nazivi su raznovrsni. Na primer: *fanfami* – narod Hausa, Zapadna Afrika; *pampame* – narod Fulbe, Zapadna Afrika; *ngalir* – narod Wolof, Senegal; *ka i ogo buru* – narod Dogon, Mali; *tlu* – narod Dan, Obala Slonovače; *kabile* – pleme Mbac, severni Zair (za inicijacije), itd.

[47]
Truba

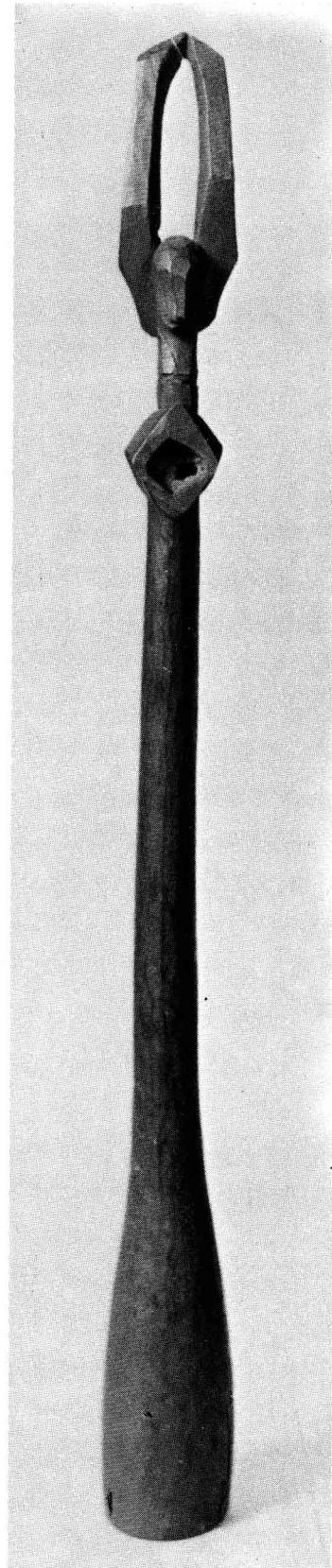
Mali (narod Dogon).

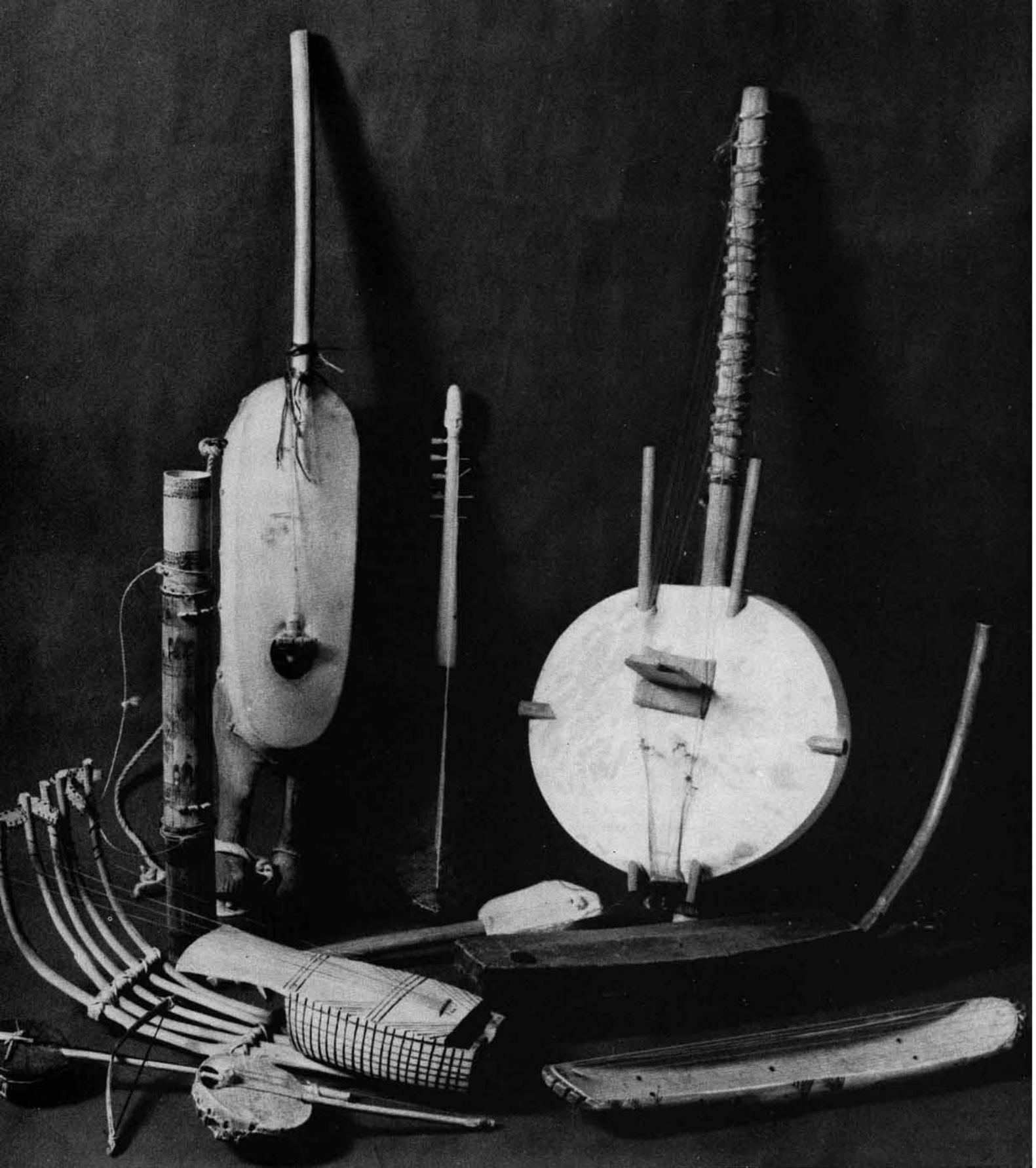
Inv. br. 31.

Muzejska zbirka Vede Zagorac i dr Zdravka Pečara.

Truba je od drveta mrke boje, prava, sa proširenim levkom. Rupica za duvanje probušena u rombolikom proširenju na gornjem kraju. Gornji deo završava predstavom Telema sa podignutim rukama.

Dužina 91 cm / prečnik levka 7 cm.

KORDOFONI INSTRUMENTI

MEĐU AFRIČKIM SE NARODIMA žičani instrumenti, kod kojih se zvuk proizvodi stavljanjem razapete žice u treperenje, pojavljuju, posle bubnjeva, u najvećem broju vrsta i varijanti. Uz razvijenije tipove žičanih instrumenata iz porodice harfe, laute, lire i citre, u Africi se još uvek može sresti i onaj najjednostavniji žičani instrument od koga su se, kako se pretpostavlja, tokom vremena razvile sve vrste kordofona – muzički luk sa ili bez rezonatora.

Afrički se kordofoni mogu švrstati u grupe instrumenata kod kojih se žice stavlaju u treperenje ili trzanjem ili lupkanjem po žici, ili prevlačenjem gudala po žici.

Međutim, treba podvući da gudački instrumenti nisu karakteristični za Crnu Afriku i da ih nema mnogo u predelima izvan islamskog uticaja. To ipak ne znači da su potpuno nepoznati među crnim stanovništвom Afrike. Oni su samo zastupljeni u nešto manjem broju nego ostale vrste kordofona. Gudačkih instrumenata ima ponajviše u Gvineji, Sierra Leone, Angoli, Zairu. U Crnoj Africi preovlađuju instrumenti iz grupe kordofona kod kojih se žice stavlaju u treperenje trzanjem, odnosno, instrumenti iz porodice harfe, laute, lire i citre. Bez obzira kojoj porodici kordofona da pripadaju žičani se instrumenti Afrike pojavljuju ne samo u različitim oblicima, nego pokazuju i značajne razlike u pogledu ostalih svojstava: u izrađi – od jednostavne do vrlo prefinjene; po broju žica – od jedne do nekoliko desetina; po veličini – od nekoliko cm do ogromnih veličina, itd.

Prema tome, mora se očekivati da je i terminologija različita ne samo za instrumente pojedinih grupa tipa harfe, laute, lire, citre, već i za pojedine vrste instrumenata u okviru jednog istog tipa, i to ne samo prema pojedinim narodima i plemenima, već i prema regionima jednog istog naroda i plemena. Evo nekoliko primera:

Nazivi za muzički luk bez rezonatora: *guru* – pleme Logo, Zair (sa omčom za štimovanje); *gedo* – pleme Bakongo Pigmeja, Zair (bez omče za štimovanje, sa jednom žicom, dug od 80–130 cm).

Nazivi za muzički luk sa rezonatorom: *bendukuku* – pleme Amanda, Angebogo, Andekuju, Adoi, Andoni, Andragbo, Obvango i Tenza, Zair (rezonator od tikve nije prikačen za luk); *adungu* – pleme Acoli, Uganda (rezonator od tikve nije prikačen za luk, upotrebljavaju ga samo žene); *hunga* – Angola (rezonator od tikve koji se naslanja pri upotrebi na stomak svirača, žica se drži između palca i kažiprsta i po njoj udara štapićem); *hingo* – pleme Maleńge, Južna Afrika (sa omčom za štimovanje i rezonatorom koji se pri upotrebi oslanja na sviračeve grudi).

Nazivi za vrstu harfe: *para* – Niger (lučna); *nja* – pleme Werre, Nigerijska visoravan (lučna); *ngomo* – narod Fang,

Republika Gabon (lučna); *ombi* – Gabon i Gvineja (lučna, drveno-koritasto telo prevučeno kožom, ima 4–8 žica); *ngombi* – pleme Bwaka, Zair (lučna); *adungu* – pleme Alur, Uganda (lučna sa trouglastim telom, vrat učvršćen u rupu probušenu sa strane tela, ima sedam žica); *adeudeu* – pleme Teso, Uganda (vrlo tanka, izduženog tela, šest žica); *ore* – pleme Madi, Uganda (telo trouglasto, ima 5–7 žica); *ekidingo* – pleme Nyoro, Uganda (lučna, telo usko ovalno, ima 8 žica); *entongoli* – pleme Jopadhola, Uganda (lučna, 8 žica).

Nazivi za vrstu lire: *tohmu* – pleme Mittu, Kongo; *kindu* – pleme Logo, Zair; *tam* – pleme Dinka-Agheer, Zair; *odi* ili *rababa* – pleme Kakwa, Uganda; *odi* – pleme Madi i Lugbara, Uganda (kod plemena Madi ima 4–5 žica, a kod plemena Lugbara samo 5 žica); *edungu* – pleme Samia, Uganda (8 žica); *kibukandet* – Kenija; *kipokan* – pleme Nandi, Kenija; *litungu* – pleme Logoli, Istočna Afrika;

Nazivi za vrstu gudačkog instrumenta: *riti* – Gambija (telo od tikve u obliku srca, prevučeno kožom, jedna konjska struna zategnuta omčom); *kundye* – pleme Soso, Republika Gvineja (telo od polovine tikve prevučene kožom, jedna struna); *ngime* – narodi Mandingo i Sarakole, Zapadna Afrika (ista kao kundye); *ngenge* – narod Fula, Sierra Leone (telo od tikve prekriveno gušterovom kožom, pokretna cilindrična kobilica i jedna struna zategnuta omčom); *karaning* – naziv na mandingo jeziku za ngenge; *goly* – narod Baule, Obala Slonovače (jedna žica); *gogeru* – narod Fulbe, Republika Kamerun (telo od tikve presvučeno membranom, glasnica sa strane, bez kobilice, 1–3 žice; kod instrumenata sa tri žice dve su duge i jedna kratka); *izeze* – pleme Rundi, Urundi (jedna žica); *indingidi* – pleme Rundi, Urundi (cilindrično ili polusferično telo i jedna struna), itd.

Od raznovrsnog žičanog instrumentarijuma Crne Afrike u Muzeju afričke umetnosti postoje instrumenti iz grupe laute (3), harfe-laute (3), citre (1) i gudačkih instrumenata. Instrumenti iz porodice harfe su iz privatnih kolekcija.

Lauta (dugovrata)

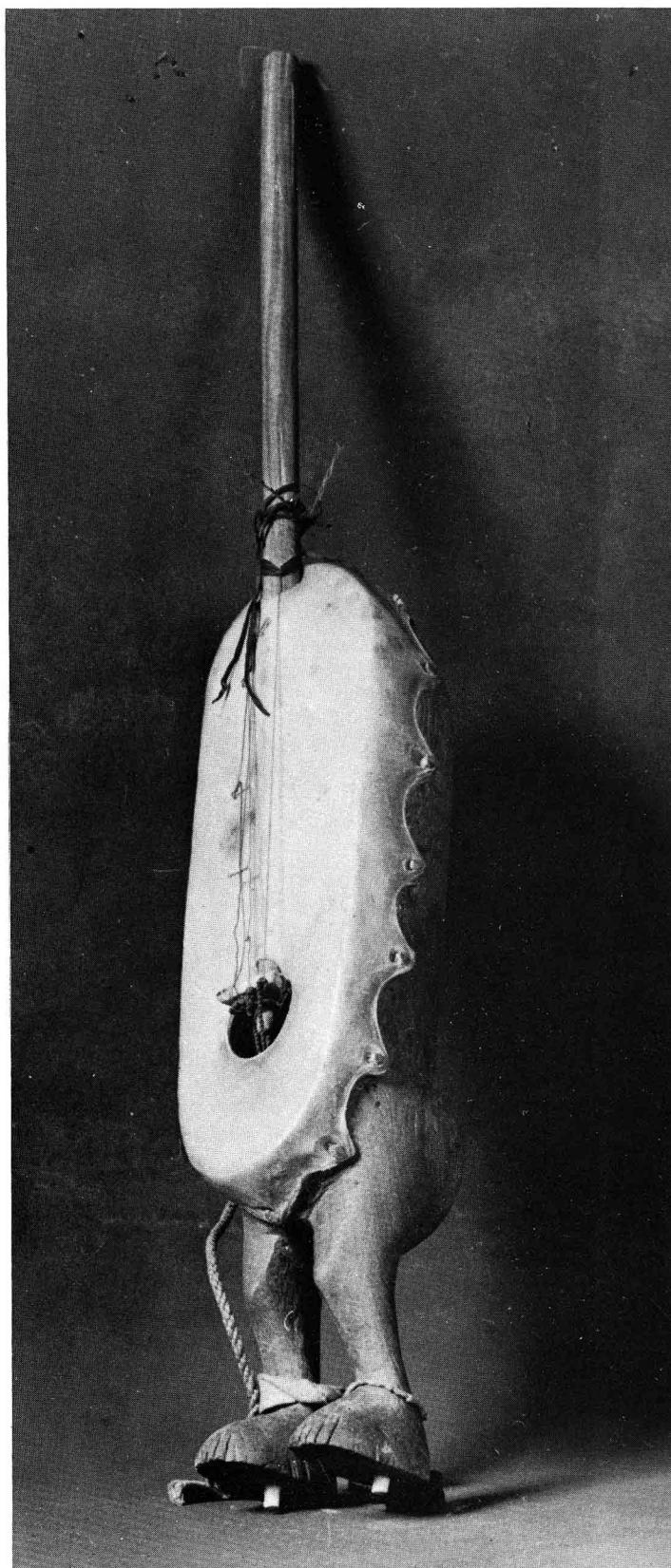
Dugovrata lauta, za koju se smatra da je arapskog porekla i da je nastavak arapskog 'ud-a, na afričkom se tlu pojavljuje u Egiptu za vreme invazije Hiksa iz Mesopotamije (1680–1580 pre n.e.). Na najranijim crtežima instrument je redak, i tada je najčešće u kombinaciji sa harfom. Zatim se sve češće pojavljuje u rukama žena koje žice okidaju plektrumom. Iz tog ranog vremena pronađena su čak i dva očuvana instrumenta zajedno sa trzaljkom. Na kasnijim crtežima instrument je ovalnog ili bademastog tela, sa prečkama na vratu. Vrat prolazi ispod kože celom dužinom tela i izlazi napolje kroz rupu glasnicu, probušenu na koži donjem dela. Za taj deo vrata, koji izlazi kroz rupu glasnicu, pričvršćene su žice na donjem kraju, dok su na gornjem žice pričvršćene za vrat pomoću omči. Instrumenti su imali najčešće dve, a ponekad i tri žice. Stari je tip ovog žičanog instrumenta do danas preživeo u severozapadnim krajevima Afrike, među Crncima Senegala, Gambije, Sierra Leone, Nigera, Maroka, Alžira, u vrlo raznovrsnim oblicima i nazivima, i predstavlja u stvari degenerisani oblik egipatske laute.

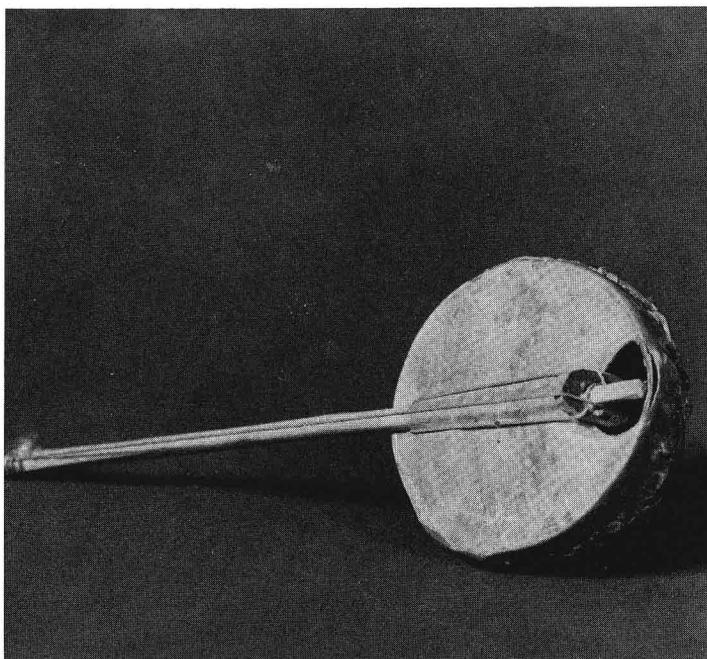
Karakteristike zapadoafričkih varijanti dugovrate laute (Senegal, Gambija, Sierra Leone, Niger) sastoje se u tome što cilindrični vrat nije produžetak rezonantnog tela, već prolazi ispod razapete kože i na donjem delu rezonatora izlazi napolje kroz rupu-glasnicu. Na njegovom donjem kraju žice su pričvršćene tako da odmah prelaze preko kobilice, dok su na gornjem kraju obavijene oko vrata. Žice su ili od usukanih kožnih traka, ili od životinjskih tetiva, pa i od struna konjskog repa. Žice se okidaju plektrumom ili zubom neke životinje. Korpus je uglavnom ili od tikve ili od drveta; oblika okruglog, ovalnog, izduženog. Preko njega se razapinje koža koja se pričvršćuje, privezuje ili prikučava. Iako su ovo najglavnije karakteristike zapadnoafričkih dugovratih lauta, potrebno je istaći da se one pojavljuju u velikom broju varijanti u pogledu materijala (tikva, kokos, drvo, kornjačin oklop, pa i metal), oblika (hemisferičan, duguljast, kruškast), broja žica (jedna, dve, tri, četiri, pet, šest), načina pričvršćivanja žica (omče, čivije), veličine, itd.

Instrument pri svirci svirač najčešće drži ispred sebe, a dešava se i da ga okači oko vrata. Tonovi se proizvode postavljanjem prstiju leve ruke po žicama, a desnom se rukom žice okidaju prstima ili trzaljkom.

Instrument je naročito omiljen kod profesionalnih svirača (grioti, dyeli-a) plemena Wolof i Mandingo, koji obično za novac pronose slavu njihovih plemenskih starešina i poglavica.

U severozapadnoj Africi instrument je poznat pod raznovrsnim nazivima, od kojih se za jedan; *gunibri/gunbri* – može čak pratiti i etimološki razvoj. Kako se na osnovu dosadašnjih istraživanja prepostavlja da je lauta nastala u predelima Kavkaza i Kaspijskog mora, njeno orijentalno ime nastalo je od sumerskog naziva *pn-tur* odnosno *tunbur*. Od te reči, na afričkom tlu, nastali su *pnt-r-tnbr-gnbr* odnosno *gunbri* – *gunibri*. Instrument pod nazivom *gunibri* omiljen je među arapskim stanovništvom Severne Afrike i zadržao je

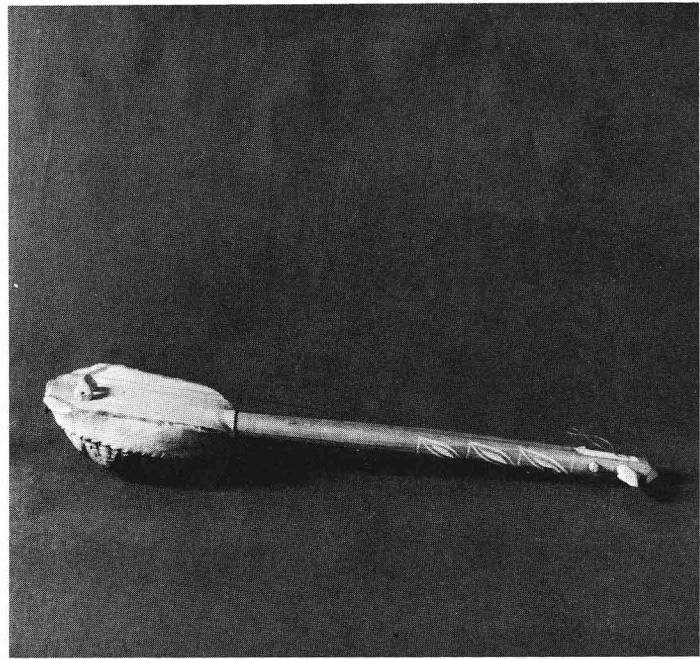

[48]
Lauta
Mali (pleme Bambara).
Inv. br. 290.

Muzejska zbirka Vede Zagorac i dr Zdravka Pečara.
Telo instrumenta, u obliku čovečije figure bez glave, od drveta. Razapeta životinjska koža pričvršćena je za korpus sa 16 drvenih čavala. Drveni cilindrični vrat prolazi ispod razapete membrane i izbjija napolje na donjem delu korpusa kroz rupu glasnicu isećenu u koži. Za donji kraj vrata pričvršćena je kobilica, preko koje prelaze četiri žice. Žice su na donjem kraju privezane za donji deo vrata; na gornjem, pričvršćene su za uzane kožne omče. Za alknu, na gornjoj desnoj strani korpusa, privezan kanap, koji je drugim krajem privezan za članak čovečje noge.
Dužina celog instrumenta 112 cm, / dužina tela 48 cm / širina tela 17 cm / dužina vrata 83 cm / dužina vrata do tela 49 cm.

61 AFRICKI MUZICKI INSTRUMENTI

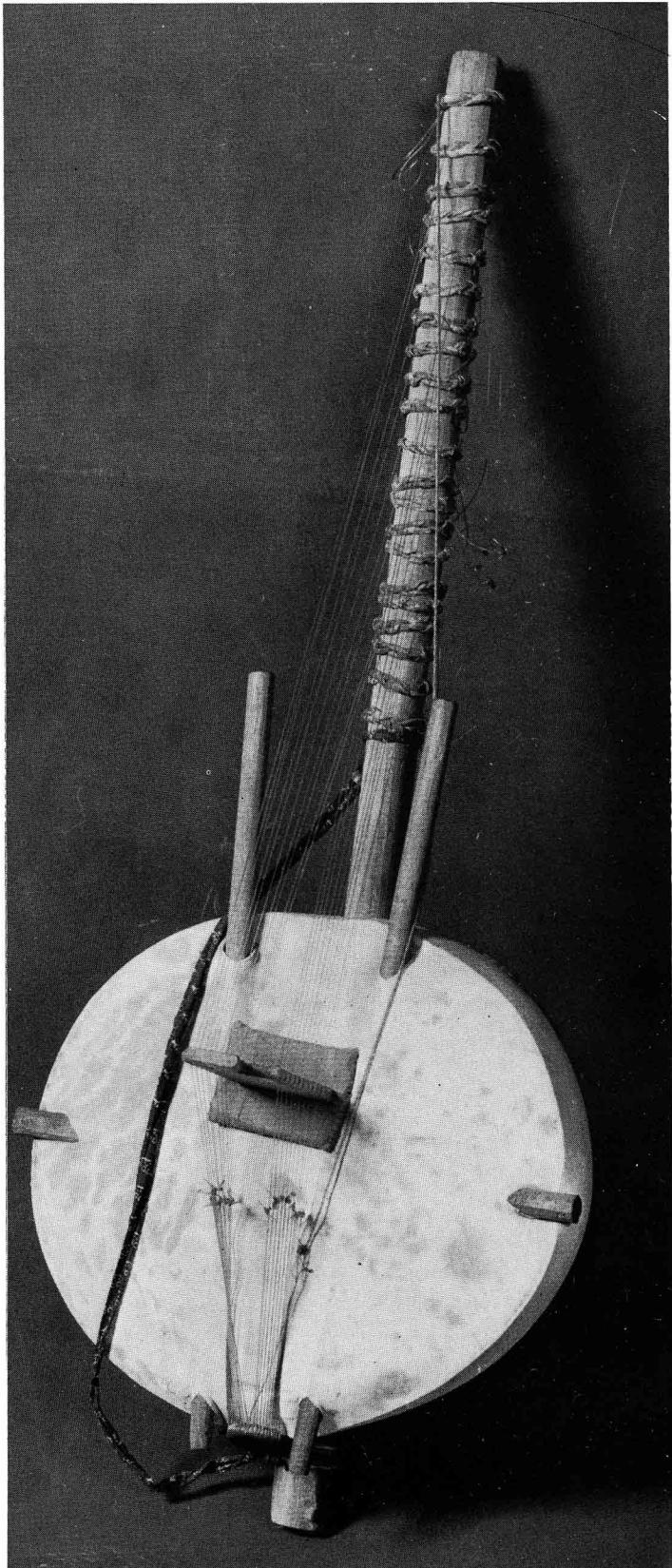
[49]
Lauta
Mali (pleme Dogon).
Inv. br. 287.

Muzejska zbirka Vede Zagorac i dr Zdravka Pečara.
Telo instrumenta je od tikve preko čijeg je otvora razapeta koža pričvršćena za korpus opletima od životinjske tetive. Vrat od bambusa prolazi ispod razapete kože i na donjem kraju izlazi kroz rupu glasnicu koži. Drvena kobilica postavljena je uz samu glasnicu. Jedna žica, koja prelazi preko kobilice, obavijena je oko donjeg i gornjeg dela vrata.
Dužina celog instrumenta 31 cm / dužina tela 12 cm / širina tela 11 cm / dužina vrata do tela 19 cm.

[50]
Lauta
Gana.
Inv. br. 1165.
Muzejska zbirka Vede Zagorac i dr Zdravka Pečara.
Telo instrumenta je od kornjačinog oklopa, presvučeno životinjskom kožom koja je za njega zašivena. Na donjem kraju kože nalazi se mala kobilica preko koje prelaze dve žice od creva koje su na donjem kraju pričvršćene za čavao, a na gornjem za dve čivije, lateralno postavljene na dugi vrat. Drveni cilindrični vrat obojen crvenom bojom duplo je duži od korpusa na koji se nadovezuje. U mestu Kumasi u Gani ovakvi se instrumenti izrađuju danas u turističke svrhe. Međutim, slični se instrumenti više upotrebljavaju među Maurima i Arapima severozapadne Afrike. Instrument je poklon Vedi Zagorac u mestu Kumasi.
Dužina celog instrumenta 49 cm / dužina tela 15 cm / širina tela 11 cm / dužina vrata 34 cm / dužina čivija 6 cm / dužina čivija 8 cm / dužina kobilice 3 cm / širina kobilice 1,5 cm.

uglavnom svoje stare bliskoistočne karakteristike. Međutim, ona veća, dekadentna, forma poznata pod nazivom *gunbri* u stvari je instrument nearapskog stanovništva Afrike i vrlo je raširena među crnačkim stanovništvom Maroka, Senegala, Gambije, gde je u XVIII veku bila poznata kao *kitara kinawa* (crnačka gitara). Od ostalih imena za ovaj tip instrumenta sreću se još i nazivi: *kontingo* – pleme Bambara, Mali (telo u vidu čovečije figure); *nconi* – savanski pustinjski predeli Malija (telo u vidu čovečije figure); *subaga nconi* – pleme Bambara, Mali (vraćeva); *gurumi* – Niger (upotrebljavaju je grioti); *kambreh* – Niger, Senegal, Sierra Leone (mala, skafoeidnog tela, prevučena kožom privezanom kožnim povezima, cilindrični se vrat često završava dugim metalnim listom i prolazi kroz telo odmah ispod kože, ima dve do četiri konjske strune pričvršćene za omče i okidaju se plektrumom, duga oko 50 cm); *pomsa* – pleme Saberma, Donji Niger (slična kao kambreh, samo sa dve žice); *halam* – pleme Wolof, Gambija (skafoeidno telo prevučeno kožom, vrat prolazi kroz telo, četiri do pet žica pričvršćenih kolutovima za vrat, duga oko 80 cm); *khalam* – pleme Wolof, Gambija, i u Senegalu; *keronaru* – pleme Fula, Sierra Leone (skafoeidno telo, prevučeno kožom, vrat prolazi kroz telo sve do rupe – glasnice gde se nalazi drveni kordar, šest žica pričvršćeno kolutovima za vrat); *konting* – na mandingo jeziku ime za keronaru, itd.

Harfa-lauta

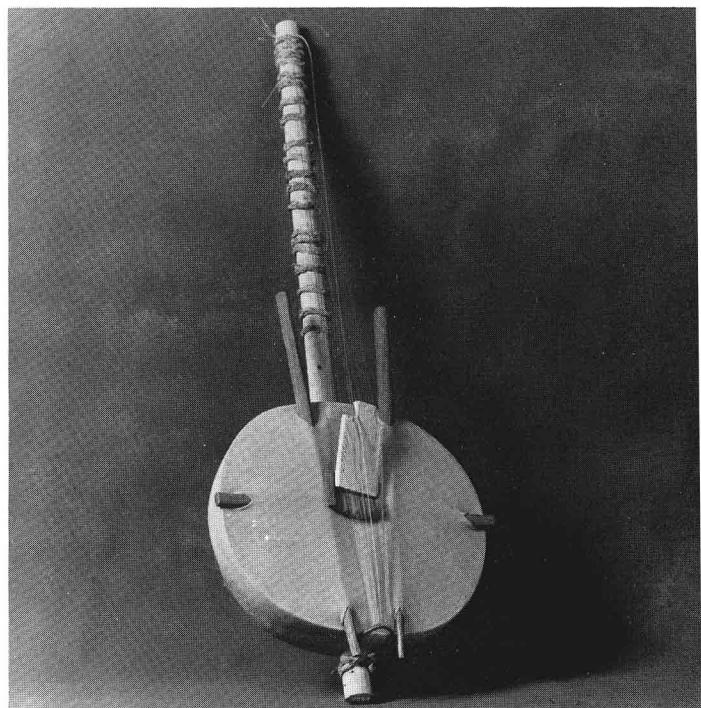
Harfa – lauta tipičan je instrument Zapadne Afrike koji se sreće samo u tome regionu, i to na prostoru od Senegala do Nigerije, kao i u Republici Mali. To je žičani instrument koji sjedinjuje karakteristike i harfe i laute te sačinjava posebnu grupu žičanih instrumenata.

Kod instrumenata tipa harfe-laute žice se protežu vertikalno u odnosu na rezonantno telo, kao kod harfe. Ali, nasuprot harfi, na ovoj vrsti instrumenta postoje dva reda žica koje ih približavaju lauti, kod koje su inače žice horizontalno razapete u odnosu na telo instrumenta.

Glavne karakteristike zapadnoafričke harfe-laute su sledeće: telo instrumenta je od velike tikve, ili od drveta, preko koga je razapeta koža, najčešće od antilope, na kojoj se često ostavljuju dlake. Koža se razapinje dok je još mokra i pričvršćava za korpus vezivanjem ili prikučavanjem. Kroz kožu prolazi prav cilindrični štap koji izbija napolje na donjem delu instrumenta. Gornji deo toga štapa predstavlja vrat tj. dršku instrumenta, a donji deo, nogu. Jedan manji tanji štap, koji prolazi horizontalno po sredini kroz razapetu kožu, podržava kobilicu, dok druga dva tanja štapa, probodena vertikalno (paralelno sa drškom), čine dve ručke. Visoka kobilica, sa zarezima za žice, postavljena je okomito na jastuče u središtu razapete membrane. Žice, čiji broj varira, pričvršćene su za vrat pomoću prstenastih omči koje zamjenjuju čivije, prolaze kroz zareze na vertikalno postavljenoj kobilici u raznim visinama i privezane za prstenasti žičar (kordar). Na taj način žice stvaraju oštar ugao u odnosu na razapetu membranu, kao što je slučaj kod harfe. Umesto zaseka na kobilici može biti probušeno onoliko rupica koliko ima žica, pa u tom slučaju žice prolaze kroz njih. Kod većine instrumenata vrat je prav i neukrašen. Međutim, ima i instrumenata sa malo zasvođenim vratom na kome su pričvršćeni metalni kolutići, zvončići i bakarne pločice, koji se svojim zveckanjem skladno uklapaju u zvuk koji se dobija trzanjem žica. Instrumenti sa malo povijenim vratom najviše se sreću u Gvineji i Sierra Leone. U Gvineji ga naročito rado upotrebljavaju dyeli (profesionalni svirači) za pratnju raznih pesama pohvale i slavljenja pojedinih ličnosti, događaja i sl.

S obzirom da ima instrumenata sa različitim brojem žica, to se harfe-laute pojavljuju sa tri žice (pleme Bolon, Sierra Leone); sa 15–19 žica (narod Malinke, Gvineja); sa 22 žice (Gambija), pa i više žica. Kako postoji razlika ne samo u broju žica nego i u njihovoj dužini i debljini, to je, prema tome i tonski opseg pojedinih instrumenata različit. Tako se, na primer, na instrumentu sa 15 žica desnom rukom mogu proizvoditi tonovi: cis⁰–e⁰–g⁰–b⁰–d¹–fis¹–a¹–b¹, a levom: B⁰–d⁰–f⁰–b⁰–c¹–es¹–g¹. Žice se štimaju pomeranjem omči (prstenova) po vratu gore-dole. Ako se omča pomiče nagore, žica se zateže i ton postaje viši, a ako se pomiče nadole, žica se opušta i ton je niži. Najduža žica najdubljeg tona obmotava se na gornjem delu vrata, a ostale se žice obavijaju postepeno prema dužini, i sa odgovarajućim rastojanjem. Najčešće se žica najvišeg tona nalazi s desne strane, kao prva žica iznad rezonantnog tela.

Za vreme svirke instrument se oslanja na sviračevu telo,

[51]
Harfa-lauta-„kora“
Mali (narod Bambara).

Inv. br. 75.

Muzejska zbirka Vede Zagorac i dr Zdravka Pečara
Za telo instrumenta od tikve hemisferičnog oblika pričvršćena je pomoću metalnih čavala razapeta koža antilope sa nešto preostalih dlaka. S leve strane rezonantnog tela nalazi se okrugla rupa-glasnica. Ispod kože prolazi cilindrični drveni štap koji na gornjem kraju sačinjava vrat instrumenta, a na donjem nogu. Manji i tanji okrugli drveni štap prolazi poprečno kroz rezonantno telo, izlazi s jedne na drugu njegovu stranu ispod sredine razapete kože i podržava kobilicu, postavljenu uspravno na crveno jastuče. S jedne i druge strane kobilice urezano je po deset zareza za žice. Dvadeset žica je pričvršćeno na gornjem delu vrata pomoću dvadeset kožnih omči. Žice prolaze kroz zareze na kobilici (deset s jedne i deset s druge strane). Na donjem kraju žice su vezane za drveni žičar, pričvršćen za nogu instrumenta. Dva manja okrugla štapa (ručke) prolaze vertikalno kroz razapetu kožu. Tekstilni remen privezan je za nogu i vrat instrumenta.

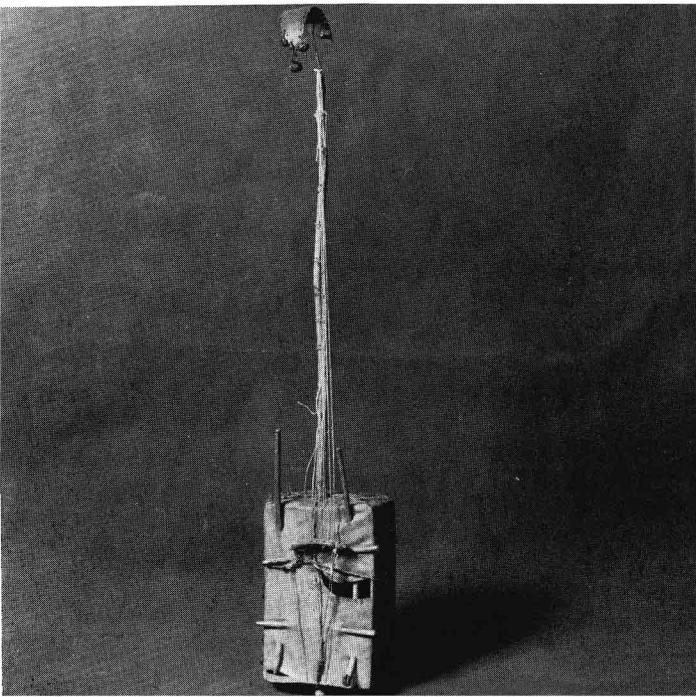
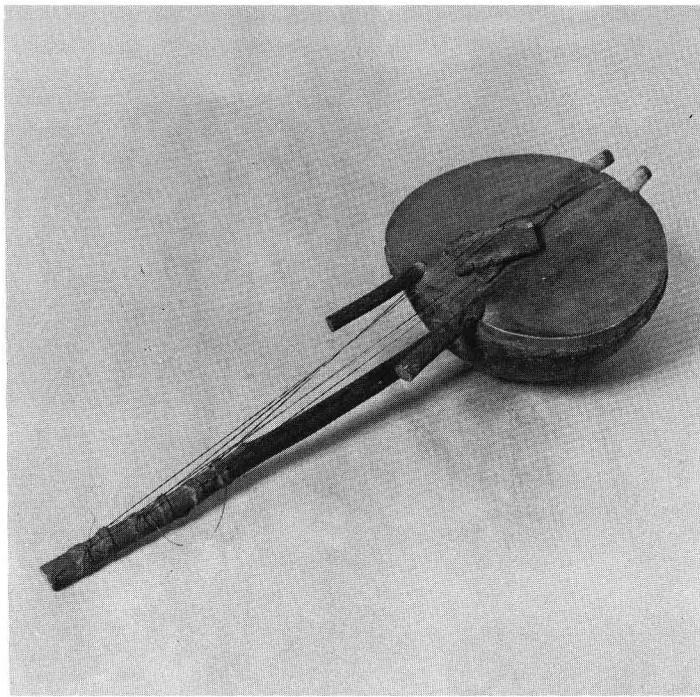
Dužina instrumenta 107 cm/širina razapete kože 43 cm/dužina razapete kože 39 cm/dužina poprečnog štapa 44 cm/dužina vertikalnih štapova 56 cm/veličina kobilice 15×9 cm/promjer rupe-glasnice 7 cm/veličina jastučeta 10×7 cm.

[52]
Harfa-lauta-„kora“
Mali.

Inv. br. 1287.

Poklon Predsednika Republike Mali, Moussa Traoré-a, 1979.
Telo instrumenta od tikve hemisferičnog oblika prekriveno razapetom kožom antilope, sa nešto dlaka, pričvršćenom metalnim čavlima. Okrugla rupa-glasnica s leve strane korpusa. Cilindrični drveni štap prolazi ispod kože i na gornjem kraju čini vrat instrumenta, a na donjem nogu. Kobilicu, postavljenu uspravno na crveno jastuče, podržava manji tanji drveni štap koji prolazi poprečno kroz rezonantno telo. Dvadeset žica pričvršćeno je na gornjem delu vrata pomoću dvadeset kožnih omči. Žice prolaze kroz zareze na kobilici (deset s jedne i deset s druge strane). Na donjem kraju žice su vezane za drveni žičar, pričvršćen za nogu instrumenta. Dva manja okrugla štapa (ručke) prolaze vertikalno kroz razapetu kožu. Tekstilni remen privezan je za nogu i vrat instrumenta.

Dužina 117 cm/širina razapete kože 43 cm/dužina razapete kože 39 cm/dužina poprečnog štapa 44 cm/dužina vertikalnih štapova 59 cm/veličina kobilice 14×8 cm/promjer rupe-glasnice 6 cm/veličina jastučeta 11×7 cm.

[53]
Harfa-lauta

Mali.
Inv. br. 1489.

Otkupljeno 1986. od Branka Kosića, Telo instrumenta je od polovine tikve mrke boje čiji je otvor prevučen kožom zlepšenom i povezanom upletenim remenom za telo instrumenta. Ispod kože provučen je dugi drveni cilindrični štap koji sačinjava vrat instrumenta. Kraći i tanji drveni štapovi prolaze vertikalno kroz rezonantno telo ispod kože. Kobilica je pravougaonog oblika sa šest zareza za šest žica od creva koje se na gornjem delu vrata omotavaju oko njega. Dužina 83 cm/širina razapete membrane 26 cm/širina razapete membrane 21 cm/dužina vertikalnih štapova 31 cm/veličina kobilice 8×3,5 cm.

[54]
Harfa-lauta

Gornja Gvineja.
Inv. br. 291.

Muzejska zbirka Vede Zagorac i dr Zdravka Pečara Preko rezonantnog tela od drveta pravougaonog oblika razapeta je životinjska koža, koja je pocepana. Telo je opleteno trakama od tetiva kojima je i koža pričvršćena za korpus. Dva uzdužna i dva poprečna štapa prolaze kroz rezonantno telo. Vrat se instrumenta završava posebnim, malo povijenim, delom na kome se nalaze metalni praporci. Kobilica okomito leži u odnosu na razapetu membranu. U njoj su izbušene rupice u dva reda: u gornjem redu četiri, a u donjem pet. Devet žica, koje prolaze u dva reda kroz rupice na kobilici, obavijeno je oko vrata instrumenta. Sa desne strane korpusa nalazi se četvrtasta rupa-glasnica. Dužina 143 cm/dužina bez zasvođenog dodatka 131 cm/dužina korpusa 30 cm/širina korpusa 25 cm/visina korpusa 14 cm/dužina vertikalnih štapova 53 cm/dužina horizontalnih štapova 26 cm/veličina kobilice 13×13 cm.

prolaze kroz proreze na kobilici u skoro dva vertikalna reda, inače slična sa bolon); *sanku* – Gornja Gvineja i narodi Eve i Ashanti, Zapadna Afrika (pokrivena kožom, vrat prolazi kroz rezonantno telo, žice u dva paralelna reda, omče za žice od like).

s vratom od tela svirača. Pri tome se instrument pridržava za ručke srednjim prstom obe ruke, a žice se trzaju palcem i kažiprstom obeju ruku. Dobra se svirka sastoji od čistih i jasnih tonova koji se slivaju u jednu zvučnu celinu. Međutim, da bi se dobio staccato moraju se najpre zaustaviti vibracije žica i tek onda izvoditi staccato.

Pored veoma raširenog oblika sa rezonantnim telom od hemisferične tikve postoji još jedna vrsta sa pravougaonim telom od drveta. Izuzev razlike u materijalu i obliku rezonantnog tela, svi su im ostali elementi uglavnom zajednički. Istina rasprostranjenost harfe-laute sa drvenim pravougaonim telom oduvek je bila ograničenija (na zapadu zemlje naroda Dan, Obala Slonovače, duž gvinejske i liberijske granice) a danas je ovaj instrument čak i vrlo redak. No, bez obzira na oblik izrada harfe-laute ima svoj proces izrade koji traje po nekoliko dana i koji se mora poštovati da bi se dobio dobar instrument. Instrumente izrađuju ili sami svirači, ili pak oni koji su vični tome poslu, uz relativno skromnu naknadu.

Što se tiče terminologije, ona je, kao i za ostale instrumente Crne Afrike, vrlo različita ne samo prema organološkim karakteristikama, nego i prema plemenima i regionima. Evo nekih naziva: *kon* – narod Dan, Obala Slonovače; *kove* – Senegal; *gingiru* – narod Dogon, Mali; *bolon* – narod Fula, Sierra Leone (sferično telo od tikve, prevučeno životinjskom kožom, zasvođeni vrat sa praporcima i zvončićima, žice pričvršćene za vrat pomoću prstenova, kobilica sa rupicama); *kora* – narodi Mandingo i Wolof, Senegal (16 žica, slična sa bolon, sferično telo, presvučeno kožom, okomit vrat); *ekorro* – varijanta od kora; *seron* ili *soron* – narodi Malinke, Gvineja (15–19 žica, ista kao kora i bolon); *kasao* – Gambija (22 žice koje

Citra (čunasto-koritasta)

Od mnogobrojnih varijanti citri (prizemna, čunasto-koritasta, cevasta, šipkasta, snopasta, kutijasta itd.) kao čisto afrička forma citre smatra se koritasto-čunasta citra, koja je karakteristična za taj kontinent. Rasprostranjena je pretežno u kontinentalnom delu Tanzanije, u Ugandi, Burundiju, Ruandi, Zairu, Kongu, odnosno u predelima Centralne i Istočne Afrike.

Čunasto-koritasto telo instrumenta izrađuje se od drveta i često ukrašava zarezima ili paljenim ukrasima. Oblik korpusa varira, može biti četvrtast i ovalan, čunast i šiljast. Takođe i odnos između dužine i širine koritastog tela varira: od podjednakog do primeraka čija dužina iznosi čak do jedan metar, a širina svega četiri do pet cm. Ovalna forma obično je vrlo elegantna i kod nje su duge strane malo povijene prema unutra ili prema spolja. Često se na korpusu buše male rupice-glasnice, a ponekad se na manje primerke pričvršćuje i tikvica kao dodatni rezonator.

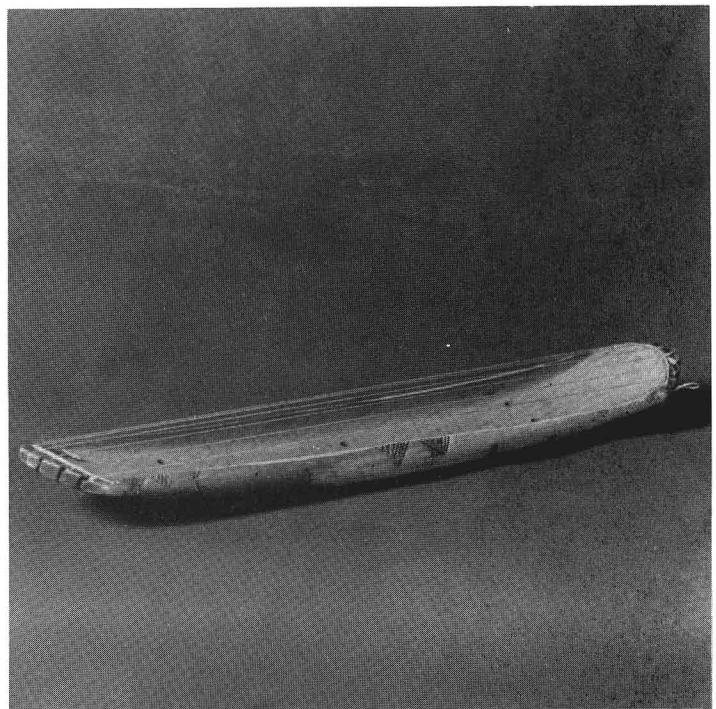
Kod ove se vrste citre jedna duga žica, od vegetabilnih vlakana ili životinjske tetive, razapinje nekoliko puta tamomo, obično u razmaku od 2 cm, iznad čunastog drvenog tela, i pričvršćuje kroz rupice za telo. S obzirom da instrumenti mogu biti različitih veličina, to ih ima i sa različitim brojem žica (6–10). Ipak, najčešći su primerci sa sedam ili devet žica. Stepen napetosti žica određuje se prilikom prvog njihovog razapinjanja, a pošto se samo jedna žica razapinje tamomo kroz rupice, to se žice ne mogu izvlačiti. Tonski niz ovih instrumenata obično odgovara silaznom nizu, recimo: C-E-G-As-B-C-Des-Es.

Pri sviranju instrument se drži različito. Neka plemena pri svirci sede držeći instrument horizontalno postavljen na kolena i prstima obe ruke više povlače po žicama nego što ih okidaju (Bashi i Fuliri, Zair). Drugi, drže instrument horizontalno ispod miške, pa prstima obeju ruku okidaju žice (Hutu, Uganda).

Ova vrsta citre najviše služi za pratnju pesama. Neka plemena uz svirku na ovome instrumentu pevaju tiho i meko (Barundi) a neka opet vrlo glasno, često sa divljim guturalnim tonovima bez teksta (Batwa), pri čemu čak svojom muzikom tako mogu da zanesu slušaoce da oni započinju vrlo temperamentne igre. U nekim krajevima (Ruanda, Urundi) svirači su vrlo omiljeni među narodom, jer ne samo što pevaju i sviraju za razonodu i stvaranje zadovoljstva, već često pevaju i neke vrste junačkih pesama. Zato su i teme njihovih pesama različite: od onih iz običnog svakodnevnog života do onih o nacionalnim herojima i nacionalnim borbama.

Na instrumentu uglavnom sviraju muškarci, a među nekim plemenima isključivo muškarci (Bahaya, Tanzanija). Kako je to i instrument dužan poštovanja, to ga upotrebljavaju uglavnom profesionalni svirači u kućama poglavica.

S obzirom na veliku raznovrsnost oblika koritasto-čunaste citre za nju postoje i različita imena: *lulanga* – pleme Bashi i Fuliri, Zair (od drveta, osam žica od vlakana ili kravljih tetiva razapetih u razmaku od po 2 cm, drži se horizontalno na sviračevim kolenima i po žicama više

[55]

Citra

Istočna Afrika – sa jezera Njasa.
Inv. br. 1164.

Muzejska zbirka Vede Zagorac i
dr Zdravka Pečara

Na drvenom telu instrumenta svetle boje, koritasto-čunastog oblika, probušene su glasnice, i to u tri reda po tri rupice na dnu instrumenta. Dužinom jedne i druge strane probušene su po dve male rupice u deset redi. Gornje ivice korpusa ukrašene su jednostavnim rezbarenim geometrijskim šarama. Žica od životinjske tetive provučena je sedam puta tamomo kroz rupice na jednoj i drugoj užoj strani čunastog tela. Tako razapeta tetiva tvori, iznad koritastog korpusa, sedam žica sa međusobnim rastojanjem od 2 cm. Dužina 58 cm/sirina 11 cm.

Cevasta (tubularna) citra

Tubularna citra je žičani okidački instrument koji spada u grupu primitivnih vrsta citri. Može biti od bambusove trske otsečene između dva kolenceta, ili od na duž prepolovljene bambusove trske. Bez obzira o kome se obliku radi žice se nalaze na spoljašnjoj ispuštenoj strani. Na taj način, bilo da je u pitanju cela cev ili polu-cev, cev postaje istovremeno i rezonantno telo instrumenta i deo za koji se žice pričvršćuju.

Cevaste citre mogu biti idiokordne i heterokordne. Kod idiokordnih citri žice su od istog materijala kao i rezonantno telo, odnosno žice se zasecaju u samoj cevi i napinju podmetanjem drvceta ispod zesečenih delova (slično kao kod guslica od kukuruzne šaše koje prave deca u Jugoslaviji). Kod heterokordne citre žice su od metala ili životinjskih creva i posebno se pričvršćuju za rezonantno telo. Ispod žica se stavljuju male pokretne kobilice. Broj žica varira, ali je najčešće između četiri i dvadeset. Žice se trzaju prstima, iako se po njima može pokatkad prevlačiti i nekom vrstom gudala. Pri svirci instrument se najčešće drži u vertikalnom položaju, ali i ispod miške. Rezonanto telo je često ukrašeno raznim geometrijskim i vegetabilnim ornamentima.

U Africi se ova vrsta tubularne citre sreće na Madagaskaru, kao i na Zapadnoj Obali. U drugim afričkim oblastima je retka, ili je uopšte nema.

Terminologija tubularnih citri zavisi od kraja u kome se ovakvi instrumenti upotrebljavaju: *isikehleke* – pleme Swazi, Južna Afrika (polu-citra); *marovary* – Madagaskar (idiokordna, ista kao valiha); *pone* – pleme Ndebale, Južna Afrika (polu-citra); *tsijolo* – narodi Venda, Xhosa, Zuzu, Swazi, Chwana, Sotho, Južna Afrika (polu-citra); *udahi* – – narod Xhosa, Južna Afrika (polu-citra); *valiha* – – Madagaskar (idiokordna, 7–20 žica).

[56]

Citra

Madagaskar.

Vlasništvo dr Gvida Nonvejea, Beograd.

Instrument se sastoji od šuplje bambusove trske oko koje su razapete metalne žice između dva kolenceta. Žice su prikućane sitnim čavlima za kolenco koja su prekrivena kožnom vrpcom sa ostavljenim dlakama. Ispod žica nedostaju male drvene ili od bambusa kobilice. Razdaljina od gornjeg kraja do žica je manja od razdaljine između donjeg kraja instrumenta i donjeg kraja žica. Bambusovo telo instrumenta ukrašeno je paljenim ukrasima u vidu lišća, kružića, tačkica, a ispod žica su ornamenti u vidu četiri građevine. Postoji i vlaknasto upredena ručica za nošenje instrumenta. Dužina 59 cm/promer cevi 6 cm/broj žica 14/dužina žica 28 cm/razdaljina od vrha cevi do početka žica 14 cm/razdaljina od kraja cevi do kraja žica 27 cm/.

Harfa

Harfa spada u grupu žičanih muzičkih instrumenata kod kojih se žice trzaju. Ali, harfa se razlikuje od ostalih žičanih instrumenata po tome što su njene žice postavljene okomito u odnosu na rezonantno telo, dok su kod instrumenata tipa citre, laute i lire žice paralelne sa rezonatorom.

Harfe mogu biti lučne, uglaste (angularne) i sa ramom. Lučne harfe su veoma rasprostranjene u Africi i istočnoj Aziji. Uglaste harfe se još uvek mogu sresti u Africi, dok su u drugim krajevima sveta retke. Harfe sa ramom su karakteristične za Evropu. U Africi lučne harfe najviše upotrebljavaju narodi iz bazena Konga i Belog Nila, a uglaste se najviše sreću u Centralnoj Africi.

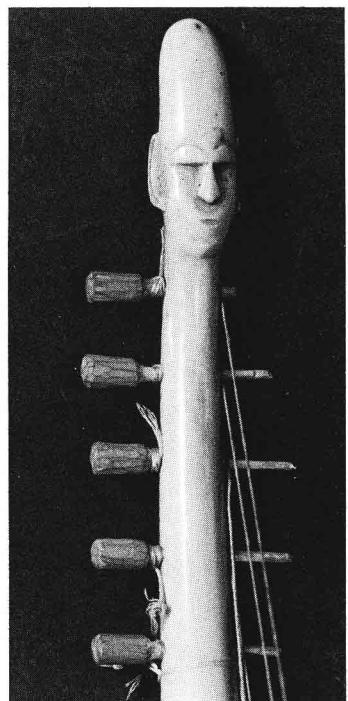
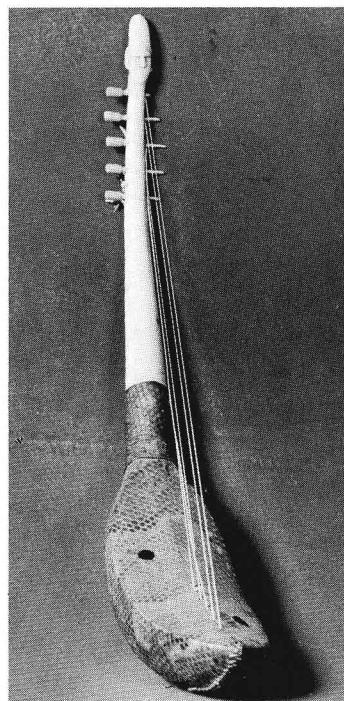
Razlika između lučnih i uglastih harfi leži u pravcu odnosno položaju vrata. Kod lučnih harfi povijeni vrat se pruža od rezonantnog tela, dok kod angularnih harfi vrat i rezonantno telo stvaraju oštar ili pravi ugao. Smatra se da su lučne harfe starije i da su nastale od muzičkog luka, što se, naročito, može odnositi na Crnu Afriku.

Rezonantno telo afričkih harfi može biti izduženo, jajasto i okruglo. Obično je prekriveno zmijskom kožom, a ne drvenom daskom. Pojavljuju se u raznim veličinama i napravljene su od različitih materijala. Rezonantno telo afričkih lučnih harfi obično je od drveta, tikve, kornjačinog oklopa. Žice su od različitog materijala, kao što su koža, usukana rafija, kamilja creva, tetine žirafinih nogu, vlakna. Ugađanje ovih instrumenata vrši se ili pomoću pokretnih čivija ili pomoću omiči obavijenih oko vrata harfe. Kod nekih primeraka povijeni vrat nije fiksiran za rezonantno telo već se labavo oslanja na njega, pa se njegov odgovarajući položaj postiže pomoću napetih žica.

Međutim, te primitivne harfe ne mogu da izdrže veliku napetost, pa su i tonovi koji se na njima proizvode niski. To naročito važi za angularne harfe.

Pri svirci se instrumenti drže ili u horizontalnom ili u vertikalnom položaju, a žice se okidaju prstima. Manje primerke, koje svirači drže horizontalno, oni oslanjaju na svoje grudi.

S obzirom na mnoštvo varijanti ovoga instrumenta i na različita plemena koja ih upotrebljavaju, i nazivi su različiti: *akan* – Gabon; *domu* – pleme Mangbele, Zair; *ekikako* – Uganda (ista kao *enanga*); *enanga* – Uganda (okruglo ili ovalno telo, koje se za vreme svirke drži u krilu); *kinanga* – pleme Konjo, Uganda (osam žica od rafije); *komba* – pleme Budu, Zair; *kondu* – pleme Azande, Zair; *kundi* – Zair, Uganda (koža od majmuna, pet žica vezanih za lateralne žicije, a glava vrata često izrezbarena); *lonfembe* – pleme Wangata, oblast reke Kongo; *loterokuma* – pleme Acoli, Uganda (5–7 žica); *m'bagga* – pleme Bohango, Zair (vrat se završava izrezbarenom glavom); *maringa* – pleme Azande, Zair; *nedomu* – pleme Mangbete, Zair; *neduma* – pleme Meje, Zair; *nkundi* – narodi Azande i Bari, Zair (ista kao *kundi*); *orodo* – pleme Madi, Uganda (5–7 žica); *pa* – pleme Chama, Volta; *tum* – Uganda.

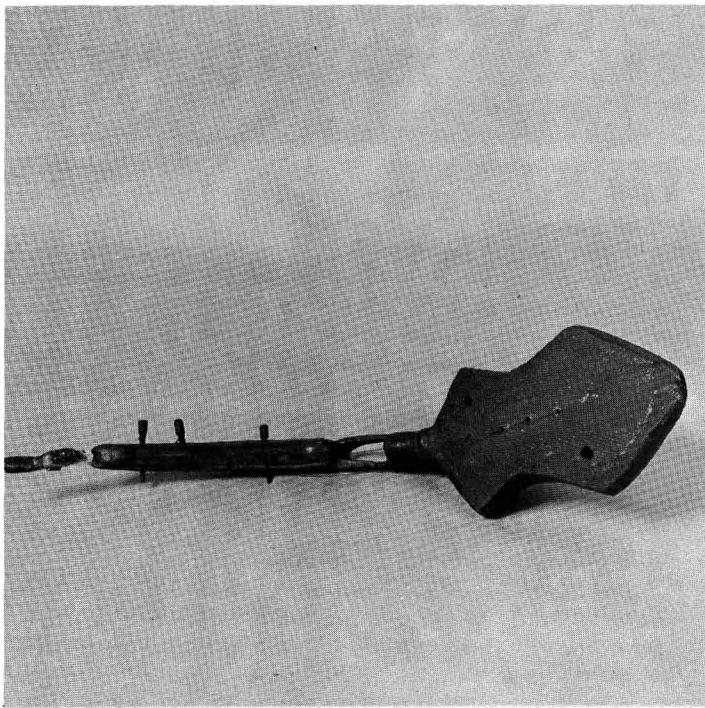
[57]

Harfa

Zair.

Vlasništvo dr Nikole Vučo, Beograd
Lučna harfa čiji je vrat od slonovače, završava se izrezbarenom čovečijom glavom. Pričvršćen je za telo instrumenta zmijskom kožom kojom je prekriveno i telo instrumenta. Koža je zašivena na poledini, a na njenoj gornjoj strani postoje dve okrugle rupe-glasnice i pet rupica probušenih u vertikalnom nizu za koje su pričvršćene žice od svile. Žice su, na gornjem delu, pričvršćene za lateralne čivije koje se nalaze na vratu.

Dužina 73 cm/dužina rezonantnog tela 28 cm/dužina vrata 45 cm/čivije 5 cm/.

[58]

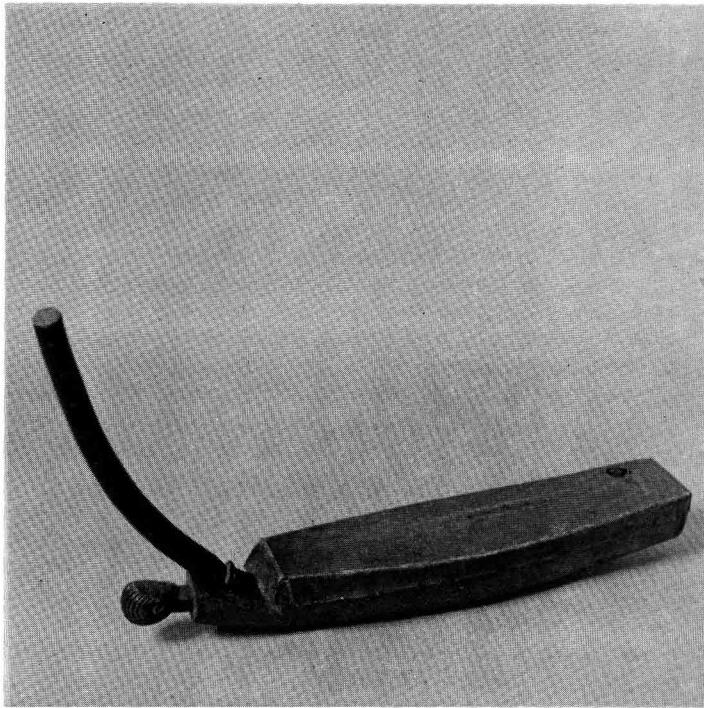
Harfa

Zair?

Vlasništvo dr Ljubice Đorđević,
Beograd.

Lučna harfa od drveta, čiji je vrat
u vidu čovečje figure, sa glavom i
nogama, na koga se nadovezuje
izduženo rezonantno telo, koje je
presvućeno zmijskom kožom. Na
gornjoj levoj i donjoj desnoj strani
razapete kože probušene su po jedna
rupa-glasnica, a u sredini, u
vertikalnom nizu, četiri rupice za
čivjama, utisnutim lateralno u gornji
deo vrata.

Dužina 70 cm/dužina vrata 27 cm/
dužina rezonantnog tela 43 cm/širina
tela na širem delu 16 cm/širina tela
na užem delu 10 cm/dužina čivija
7 cm.

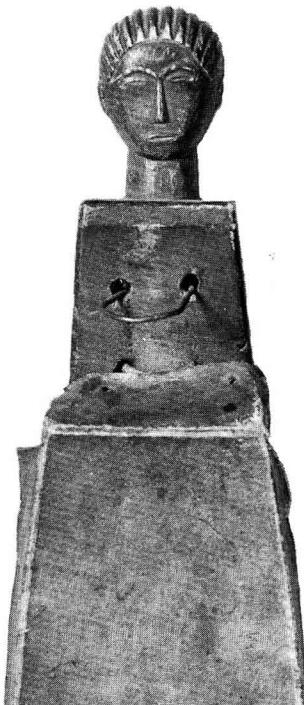
[59]

Harfa

Zapadna Afrika.

Vlasništvo dr Nikole Vučo, Beograd
Angularna harfa izduženog
rezonantnog tela od drveta, mrke
boje, malo šireg na sredini, sa
zaobljenim ivicama. Telo se završava
s jedne strane čovečjom glavom.
Razapeta koža zakucana je sitnim
čavlićima za telo instrumenta. Na
koži je probušeno u vertikalnom
nizu osam rupica za čice koje
nedostaju. Vrat instrumenta je
napukao i odvojen je od
rezonantnog tela. Na njemu je
probušeno osam rupa za čivije koje
nedostaju. Okrugla rupa-glasnica
nalazi se u donjem levom uglu na
razapetoj koži.

Dužina 63 cm/širina na širem delu
13 cm/širina na užem delu 10 cm/
visina 8,5 cm/dužina vrata 43 cm/.

Pluriark

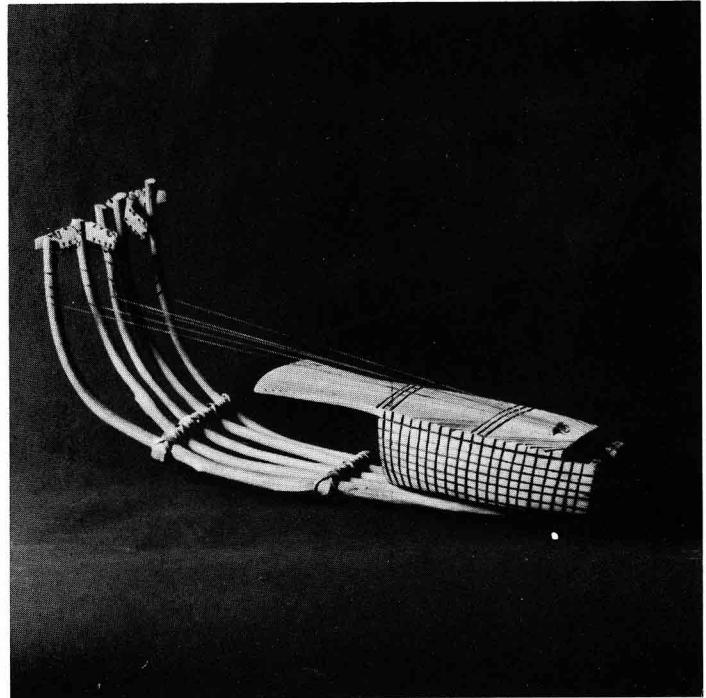
Pluriark je žičani muzički instrument koji se smatra praočlankom harfe, a koji je tipičan za Afriku. Sastoji se od drvenog rezonantnog tela, najčešće četvrtastog oblika, koje je zajedničko za nekoliko elastičnih lučnih štapova koji prelaze sa zadnje strane rezonatora. Na donjem kraju svaki je štap posebno pričvršćen za donju stranu rezonatora, a za gornji, slobodni kraj, privezuju se žice, koje su na svome drugom kraju pričvršćene za gornju stranu rezonatora. Žice prelaze preko niske kobilice, a njihov broj varira. Ipak, najčešći su primeri sa dve do osam žica, koje su uglavnom iste dužine, ali su različito napete (što je uslovljeno željenom visinom tona), te je i povijenost štapova različita. Postoje mnogobrojne varijante ovoga instrumenta, kako u pogledu rezonantnog tela, tako i u pogledu pričvršćivanja štapova za njega.

Instrument se pri svirci drži horizontalno, sa rezonatorom oslonjenim na stomak svirača, a žice se obično trzaju golim prstima. Međutim, u bazenu Donjeg Konga, uobičajeno je da se na kažiprst desne ruke stavlja trzaljka.

Pluriark se upotrebljava u svim onim oblastima u kojima se sreće i harfa, a to znači najviše u bazenu Konga i Belog Nila, kao i u Centralnoj Africi. Afrikanci su preneli pluriark sa sobom i u Novi Svet.

Naziv *pluriark* dao je instrumentu organolog George Montandon kada je opisivao kordofone iz zapadne i jugo-zapadne Afrike. Tim terminom je izražen oblik instrumenta, jer se instrument sastoji, u stvari, od nekoliko muzičkih lukova povezanih preko rezonantnog tela. Kao najelementarniji oblik pluriarka smatra se muzički luk, koji se vremenom brojno povećavao. Međutim, još i danas Bušmani iz Južne Afrike zabadaju po nekoliko lovačkih lukova u zemlju, na kojima svira jedan svirač uz njihove plesove. U novije vreme instrument se naziva i *harfa-citra, kongoanska gitara, zapadno-afrička gitara*.

Među afričkim narodima postoje mnogobrojni nazivi za ovu vrstu instrumenta, kao: *bolima* – pleme Ngando, Zair; *esandju* – pleme Mongo, Zair; *unge* – pleme Bahuana, Zair; *imele* – pleme Oli, Zair; *kissanga* – afro-kubanski; *kissumba* – Zair (ista kao wambi); *kokolo* – pleme Lessa, Zair; *longombe* – narodi Bakatola, Bondengo, Eso, Lia, Nkundo, Zair; *lukombe* – plemena Teke i Lali, Zair, donji Kongo i oblast reke Kwango (pet lukova, donja strana rezonantnog tela drži se horizontalno oslonjena na stomak, žice se okidaju sa plektrumom od bambusa nataknutim na desni kažiprst, a umiruju se obema rukama); isto i pleme Bakuba, Zair (sa osam žica); *lusinga* – Zair, Kongo (četvrtasto i zaobljeno rezonantno telo, četiri do pet žica koje prelaze preko niskog mosta, a okidaju se ili prstima ili plektrumom); *mvet* – narod Fan, Zapadna Obala; *mveul* – pleme Pahouin, Gabon (četiri žice); *ndona* – pleme Pangwe, Zapadna Afrika; *ndongo* – narod Fan, Zapadna Afrika; *ngomfi* – donji Kongo; *nguom* – narod Teke, Gabon i Zair; *ngwen* – pleme Yan, Zair; *ngwomo* – plemena Mbama, Mban, Ndassa, Wumbu, Gabon; *nkraton* – pleme Kukuya, Zair; *njembo* – narod Bateke, Zair; *nsambi* – pleme Ndembu, Angola (oblik rezonatora varira, ima

[60]

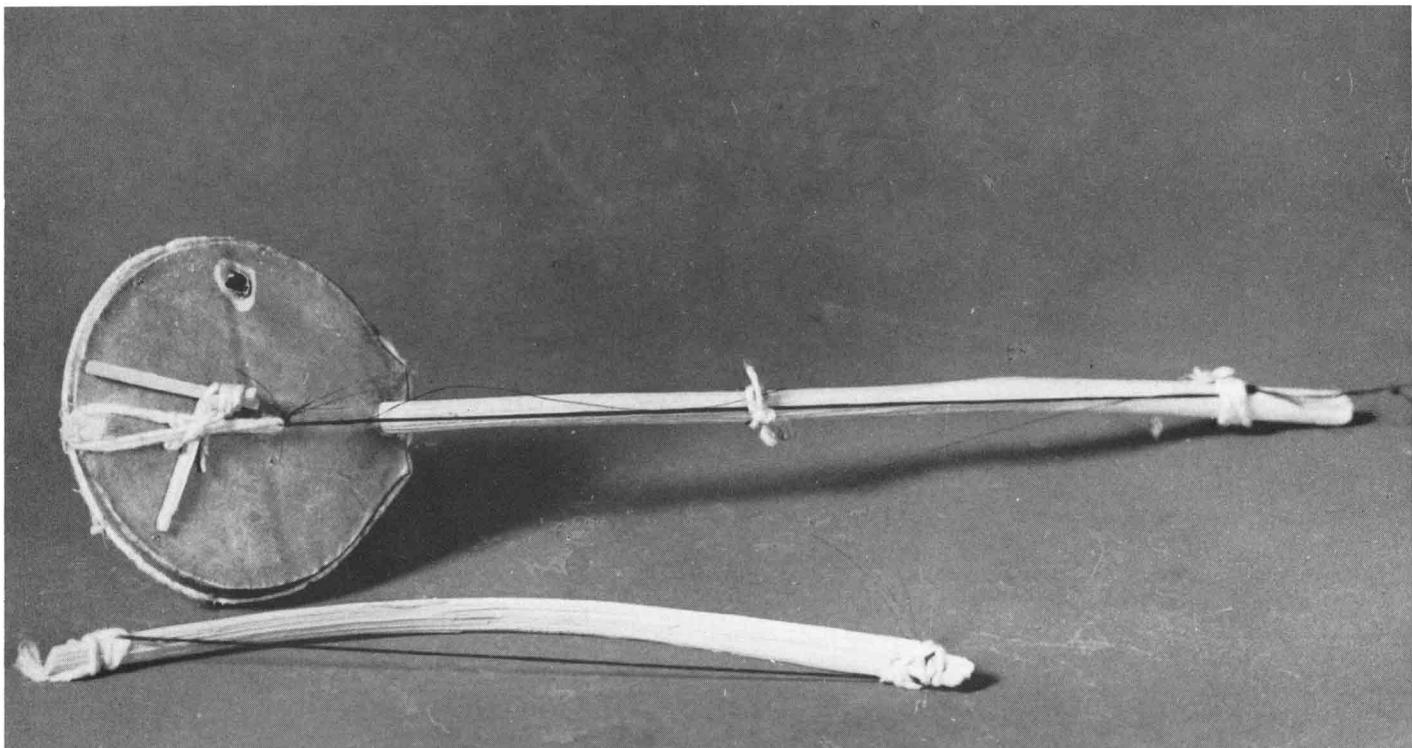
Pluriark

Zair?

Vlasništvo dr Ljubice Đorđević,
Beograd

Drveno četvrtasto telo zaobljeno je na donjoj strani i prekriveno drvenom glasnjačom, na kojoj se nalazi pet rupica za koje se privezuju žice od vegetabilnih vlakana. Žice prelaze preko niske kobilice i na gornjem kraju se omotavaju oko pet bambusovih štapova koji su neznatno povijeni, a na vrhu kojih se nalazi po jedna mala plehana zvečka pravougaonog oblika. Bambusni štapovi prolaze ispod rezonantnog tela i ulaze u pet specijalno izbušenih rupa na poleđini instrumenta. Oni su međusobno povezani na gornjem delu na dva mesta tršćanim povezima da bi se osigurao njihov stalni položaj. Celotno instrumentu je ukrašeno paljenim pravilnim kvadratićima. Dužina 62 cm/dužina rezonantnog tela 34 cm/širina rezonantnog tela 15 cm/dužina kobilice 5 cm/.

četiri povijena luka za četiri žice, štimovane, s leva na desno as-f-es-c, žice se okidaju plektrumom, a upotrebljava ga tajno društvo); *okiribongo* – pleme Koyo, Gabon (sličan mvetu); *valga* – Zair (isti kao wambi); *wambi* – Zair (rezonantno telo od drveta i pet lukova odnosno žica).

Gudački instrumenti

Iako gudački instrumenti nisu karakteristični za Crnu Afriku, gde preovladaju trzački žičani instrumenti, u Muzeju afričke umetnosti postoji jedan instrument sa jednom strunom kod koga se ton proizvodi guđenjem.

[61]

Vrsta gusal-a

Mali.

Inv. br. 1490.

Otkupljeno 1986. od Branka Kosića. Rezonantno telo instrumenta je od polovine tikve žute boje, preko koga je razapeta koža pričvršćena kanapom. Tim istim kanapom je celo telo instrumenta optočeno u pravilnim geometrijskim poljima. Drveni cilindrični vrat prolazi ispod razapete kože i na donjem kraju izlazi iz nje. Za taj deo je pričvršćena omča za koju je privezana jedna struna od desetak životinjskih dlaka crne boje, koja prelazi preko niske kobilice od drveta, i na gornjem kraju je privezana za omču od kanapa. Na koži je s desne strane probušena rupa-glasnica. Gudalo je od trske, neznatno povijeno, sa strunom od crnih životinjskih dlaka privezanih za gornji i donji kraj gudala.

Dužina celog instrumenta 40 cm/
promjer razapete kože 10×10 cm/
dužina gudala 27 cm/dužina
kobilice 4 cm/visina kobilice 0,4 cm/.

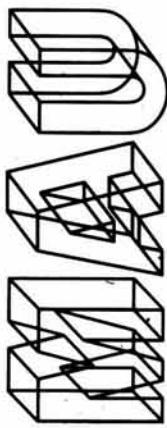
Literatura

- Samuel AKBOT: African Instrumental Music – *African Arts*, Vol. V, Number 1, 1971, pp. 63–64
- Samuel AKBOT: Random Music of the Birom – *African Arts*, Vol. VIII, Number 2, 1975, pp. 46–47
- B. ANKERMANN: Die afrikanischen Musikinstrumente – *Ethnologisches Notizblatt*, Berlin, 1901, III, pp. 1–134
- Guy ATKINS: Manding Art and Civilisation – *Studio International*, London, 1972.
- Ayo BANKOLE, Judith Bush, Sadek H. Samaan: The Yoruba Master Drummer – *African Arts*, Vol. VIII, Number 2, 1975, pp. 48–56 i 77–78
- Brother BASIL: A Course of Study for Bantu Musicians – *Journal of the International Folk Music Council*, UNESCO, Vol. XI, 1959, pp. 13–19
- H. BAUMANN, R. Thurnwald, D. Westermann: Völkerkunde von Afrika, mit besonderer Berücksichtigung der kolonialen Aufgabe – Essen, 1940, Essener Verlagsanstalt, pp. 1–665
- Daniel P. BIEBUYCK: Mumbira, Musical Instrument of a Nyanga Initiation – *African Arts*, Vol. VII, Number 4, 1974, pp. 42–45 i 63–65
- O. BOONE: Les xylophones du Congo Belge – *Annales du Musée du Congo Belge*, 1936 (III), II, 2, pp. 1–144
- Olga BOONE: Les tambours du Congo Belge et du Ruanda-Urundi – *Annales du Musée du Congo Belge*, 1951, Nouvelle Série in – 4°, Sciences de l'homme, Ethnographie, I, pp 1–122
- Stephen CHAVUET: Musique Nègre, Paris, 1929, Sociétés d'Editions Géographiques, Maritimes et Coloniales, pp. 1–242
- E. J. COLLINS: Ghanaian Highlife – *African Arts*, Vol. X, Number 1, 1976. pp. 62–68
- E. J. COLLINS: Post-War Popular Band Music in West Africa – *African Arts*, Vol. X, Number 3, 1977, pp. 53–60
- Dietrich DROST: Tönerne Trommeln in Afrika – *Jahrbuch des Museums für Völkerkunde zu Leipzig*, Band XIV, 1955 (1956), pp. 31–61
- Michel HUET: Danses d'Afrique – Paris, 1978, Sté Nlle des Editions du Chêne, pp. 1–241
- A. M. JONES: Folk Music in Africa – *Journal of the International Folk Music Council*, UNESCO, Vol. V, 1953, pp. 36–40
- Percival R. KIRBY: The Use of European Musical Techniques by the Non – European Peoples of Southern Africa – *Journal of the International Folk Music Council*, UNESCO, Vol. XI, 1959, pp. 37–40
- Roderic KNIGHT: Mandinka Drumming – *African Arts*, Vol. VII, Number 4, 1974, pp. 25–35
- Gerhard KUBIK: Ostafrika – Musikgeschichte in Bildern, Leipzig, 1983, Veb Deutscher Verlag für Musik, B. I, Lief. 10
- H. LABOURET: Langage tambouriné et sifflé – *Bull. du Comité d'Etudes historiques et scientifiques de l'Afrique occidentale française*, janviers-mars 1923
- J. S. LAURENTY: Les cordophones du Congo Belge et du Ruanda-Urundi – *Annales du Musée Royal du Congo Belge*, Tervuren, 1960, Nouvelle série in – 4°, Sciences de l'homme, vol. 2, pp. 1–230
- J. S. LAURENTY: Les sanza du Congo – *Annales du Musée Royal de l'Afrique Centrale*, Tervuren, 1962, Nouvelle série in – 4°, Sciences humaines, no. 3, pp. 1–249
- J. S. LAURENTY: La systématique des aérophones de l'Afrique Centrale – *Annales du Musée Royal de l'Afrique Centrale*, Tervuren, 1974, Nouvelle série in – 4°, Sciences humaines, no. 7, pp. 1–479
- Sibyl MARCUSE: Musical Instruments, A Comprehensive Dictionary, the Norton library, W. W. Norton & Company, Inc. New York, 1975
- Sibyl MARCUSE: A Survey of Musical Instruments, David & Charles, New Abbot, London, 1975.
- Alan P. MERRIAM: Characteristics of African Music – *Journal of the International Folk Music Council*, UNESCO, Vol. XI, 1959, pp. 13–19
- The METROPOLITAN MUSEUM OF ART – Handbook No. 13 – Catalogue of the Crosby Brown Collection of Musical Instruments of all Nations – Part 1, Africa, New York, 1907
- Tom NABETA: The Place of a Music School in Uganda – *Journal of the International Folk Music Council*, UNESCO, Vol. XI, 1959, pp. 41–44
- J. H. NKETIA: Changing Traditions of Folk Music in Ghana – *Journal of the International Folk Music Council*, UNESCO, Vol. XI, 1959, pp. 31–36
- Susan Gunn PEVAR: The Construction of Cora – *African Arts*, 1978, Vol. XI, Number 4, pp. 66–72

- Gibert ROUGET: Muzika Crne Afrike – Muzika 1, Beograd, Vuk Karadžić, 1982, pp. 57–62
- David RYCROFF: African Music in Johannesburg – African and Non-African Features – *Journal of the International Folk Music Council*, UNESCO, Vol. 1959, pp. 25–30
- Curt SACHS: Geist und Werden der Musikanstrumente, Berlin, 1929, Dietrich Reimer, pp. 1–282
- Curt SACHS: The History of Musical Instruments, New York, Norton, 1940
- Curt SACHS: Real-Lexikon der Musikanstrumente – Hildesheim, 1964, Georg Olms Verlagsbuchhandlung
- A. SCHAEFFNER: Origine des instruments de musique; Introduction ethnologique à l'histoire de la musique instrumentale – Paris, 1936, Payot, in – 8°, pp. 1–406
- Hugh TRACEY: The State of Folk Music in Bantu Africa – *Journal of the International Folk Music Council*, UNESCO, Vol. VI, 1954, pp. 32–36
- Hugh TRACEY: African Music within its Social Setting – *Journal of the International Folk Music Council*, UNESCO, Vol. XI, 1959, pp. 23–24
- Leo A. VERWILGHEN: Songs of the Watutsi – Ethnic Folkways Library, P 428, New York
- Betty WARNER-DIETZ & Babatunde Olatunji: Musical Instruments of Africa – New York, 1965, The John Day Company, pp. 1–115
- Hugo ZEMP: Musique Dan, Paris, 1971 Cahiers de l'homme, Mouton & Co and Ecole Pratique des Hautes Etudes, pp. 1–320

Afrički muzički instrumenti

Andrijana Gojković

MUZEJ AFRIČKE UMETNOSTI
MUSEUM OF AFRICAN ARTS
Zbirka Vede i dr Zdravka Pečara
Collection of Veda and Dr Zdravko Pečar